

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ І СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЧОРТКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА БІЗНЕСУ
Кафедра фінансів та банківської справи**

Хамчук Володимир Михайлович

**МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
КРАЇН ЄВРОСОЮЗУ І УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ
ЕКОНОМІЧНОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність 8.03050801 «Фінанси і кредит»
Спеціалізації «Фінанси в системі митних органів»
Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

**Студент групи ФМОзм-51
В. М. Хамчук**

**Науковий керівник:
канд. істор. наук, доцент
Г. І. Давидовська**

**Дипломну роботу допущено
До захисту «__»_____2013р.
в.о. зав. кафедри фінансів та
банківської справи
д.е.н., проф. Десятнюк О.М.**

Чортків - 2013

ЗМІСТ

Стор.

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження міжнародної економічної діяльності країн

- 1.1. Теоретичні основи дослідження міжнародної торгівлі.
- 1.2. Теоретичні засади розвитку світового господарства в контексті економічного лібералізму.
- 1.3. Інституційна основа економічної лібералізації в сучасній світогосподарській системі.

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2. Аналіз міжнародної економічної діяльності країн Європейського Союзу і України

- 2.1. Дослідження розвитку інтеграційних процесів в рамках Європейського Союзу
- 2.2. Євроінтеграційна стратегія України.
- 2.3 Аналіз розвитку зовнішньоекономічних відносин України і Європейського Союзу в системі світогосподарських відносин

Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3. Розвиток міжнародної економічної співпраці України в контексті євроінтеграційної стратегії держави

- 3.1. Напрямки розвитку економічної взаємодії України і Європейського Союзу в контексті економічної лібералізації
- 3.2. Економіко-математична модель збалансованого економічного зростання країни в процесі лібералізації відносин в системі світового господарства

Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

Додатки

Список використаних джерел

ВСТУП

Актуальність теми. Характерною особливістю розвитку сучасного світового господарства є посилення інтеграційних процесів, які супроводжуються лібералізацією міжнародних економічних відносин, що призвело до формування принципово нових підходів щодо здійснення міжнародної економічної діяльності на різних рівнях. Розвиток міжнародної економічної діяльності в умовах лібералізації економік країн відбувається як вертикально, внаслідок посилення впливу на світову економіку інтеграційних блоків та інших країнових угруповань, так і горизонтально – через утворення зон економічного зростання, які з часом перетворюються на світові регіони і для розвитку яких національні кордони не є стримуючим фактором.

Процес регіональної конвергенції, що є домінуючим в рамках інтеграційних процесів, сприяє вирівнюванню рівня економічного розвитку країн – членів, що підтверджується досвідом функціонування найбільш успішного інтеграційного об'єднання – Європейського Союзу. Механізми і інструменти європейської регіональної політики адекватно відображають сутність політики зближення в ЄС і на прагматичній основі регулюють процес консолідації в Європі.

Оскільки регіон в аспекті зовнішньоекономічних зв'язків – це структурна частина, підсистема міжнародних економічних відносин, де процес інтернаціоналізації має регіональне підґрунтя, цілком логічним є прагнення України до приєднання до Європейського Союзу.

Дослідженню питань розвитку світової економіки і процесів міжнародної економічної інтеграції присвячено праці відомих вітчизняних і зарубіжних вчених: В.Андрійчука, Б.Балаша, В.Будкіна, В.Геєця, Б.Губського, Дж. Данінга, М.Кіндлебергера, А.Кредісова, П.Кругмана, В.Леонт'єва, Д.Лук'яненка, Ю.Макогона, Дж. Мілля, В.Новицького, Б.Оліна, М.Портера, А.Поручника, І.Пузанова, Д.Рікардо, А.Ругмана, А.Румянцева, М.Румянцева, Г.Савіної,

П.Самуельсона, А.Сміта, П.Сорокіна, О.Сохацької, Г.Спенсера, Я.Тінбергена, А.Філіпенка, Е.Хекшера, Г.Черніченка, Ю.Шишкова, О.Шниркова, М.Янковського та ін.

Разом з тим, недостатньо дослідженими залишаються питання розвитку міжнародної економічної діяльності країн в умовах лібералізації світогосподарських відносин з урахуванням посилення впливу інтеграційних процесів.

Вищезазначене обумовило вибір теми магістерської роботи, постановку мети і задач дослідження.

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є удосконалення теоретико-методологічних засад і розробка науково-практичних рекомендацій щодо формування організаційно-економічних передумов розвитку економічного співробітництва між країнами Євросоюзу і Україною на рівноправних засадах в умовах лібералізації світогосподарських відносин.

Відповідно до мети дослідження в магістерській роботі поставлено і вирішено такі **задачі**:

- дослідити теорії міжнародної торгівлі;
- проаналізувати теоретичні основи розвитку світового господарства в контексті економічного лібералізму;
- дослідити інституційну основу економічної лібералізації в сучасній світогосподарській системі;
- проаналізувати розвиток відкритості економік країн в рамках інтеграційних процесів в Європі;
- дослідити стан реалізації Євроінтеграційної стратегії України;
- проаналізувати розвиток міжнародних економічних відносин України і Європейського Союзу в контексті економічної лібералізації;
- визначити напрямки розвитку економічної взаємодії України і Європейського Союзу з урахуванням лібералізації міжнародних економічних відносин;

- розробити економіко-математичну модель збалансованого економічного зростання країни в процесі лібералізації відносин в системі світового господарства.

Об'єктом дослідження є розвиток міжнародної економічної діяльності країн Євросоюзу і України.

Предметом дослідження є організаційно-економічні передумови і організаційно-економічний механізм міжнародної економічної взаємодії країн ЄС і України, науково-методичні, практичні і інституціональні аспекти лібералізації міжнародних економічних відносин.

Методи дослідження. Методологічною і теоретичною основою дослідження є положення економічної теорії, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених щодо розвитку міжнародної економічної діяльності країн, процесів міжнародної економічної інтеграції, економічної лібералізації.

У процесі дослідження використано діалектичний метод наукового пізнання та загальнонаукові методи дослідження: метод теоретичного узагальнення (для дослідження теорій міжнародної торгівлі), методи аналізу, синтезу (для аналізу теоретичних основ розвитку світового господарства); метод статистичного аналізу (для аналізу розвитку зовнішньої торгівлі, розбудови інвестиційного співробітництва ЄС і України в контексті економічної лібералізації); метод структурного аналізу та метод порівняння (для аналізу товарної структури зовнішньої торгівлі ЄС і України, визначення перспектив членства України в ЄС); метод економіко-математичного моделювання (для визначення впливу інтенсивних і екстенсивних факторів виробництва на макроекономічне зростання) та ін.

Інформаційною основою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти Європейського Союзу і України з питань регулювання зовнішньоекономічної діяльності, інформаційні матеріали Світової організації торгівлі, дані Державного комітету статистики України, Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, аналітичні звіти Єврокомісії, Організації Об'єднаних Націй,

результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, результати власних досліджень та спостережень автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в поглибленні теоретичних основ розвитку процесів міжнародної економічної діяльності в умовах економічної лібералізації і розробці науково-практичних рекомендацій щодо напрямків включення України в систему міжнародних економічних відносин з країнами Європейського Союзу на рівноправних засадах.

Конкретні наукові результати, які характеризують новизну проведеного дослідження, полягають у такому:

запропоновано *механізм регулювання ступеня економічної лібералізації країни* в системі міжнародних економічних відносин, центральними складовими якого є моніторинг реалізації відкритої зовнішньоекономічної політики країни, визначення цілей, пріоритетів і завдань відкритої зовнішньоекономічної політики, розробка прогнозів з метою виявлення альтернатив відкритої зовнішньоекономічної політики держави, використання якого створює підґрунтя для прийняття оптимальних рішень стосовно напрямків збалансованого економічного зростання країни в системі світового господарства;

розроблено *економіко-математичну модель збалансованого економічного зростання країни в системі світового господарства*, яка дозволяє визначити вплив інтенсивних і екстенсивних факторів виробництва на макроекономічне зростання, використання якої дозволяє визначити напрямки рівноправного включення країн до системи світового господарства і забезпечити максимальне використання міжнародних конкурентних переваг національних економік в умовах лібералізації світогосподарських відносин;

удосконалено теоретичні основи дослідження економічної лібералізації, а саме доведено, що взаємодія економік країн в рамках інтеграційної співпраці прискорює лібералізацію зовнішньоекономічних зв'язків як наслідок узгодження рівня протекціонізму економік країн - учасниць зазначеного процесу, на основі чого обґрунтовано використання механізму Європейської економічної зони як

засобу створення сприятливого підґрунтя для формування зони вільної торгівлі між країнами ЄС і Україною;

узагальнено підходи до визначення напрямків рівноправного включення країн до системи міжнародних економічних відносин з урахуванням сучасних тенденцій розвитку світового господарства - запропоновано *механізм використання міжнародних конкурентних переваг національної економіки*, який передбачає: визначення стратегічних цілей міжнародної економічної діяльності країни; визначення стратегічних зон господарювання, що мають міжнародні конкурентні переваги; розробку державної економічної політики, спрямованої на використання наявних міжнародних конкурентних переваг; забезпечення діяльності підприємств, що створюють міжнародні конкурентні переваги, і обслуговуючих підприємств;

Практичне значення отриманих результатів полягає у визначенні напрямків та перспектив розвитку міжнародної економічної діяльності країн ЄС та України та в розробці науково-практичних рекомендацій щодо підвищення міжнародної конкурентоспроможності української економіки.

Апробація результатів дослідження. Апробація результатів роботи. Основні положення та результати дослідження обговорювались на наукових семінарах кафедри фінансів та банківської справи Чортківського інституту підприємництва і бізнесу ТНЕУ та були оприлюднені на науково-практичній конференції міжнародній науково-практичній конференції „_____” (Чортків, 2013 р.).

Структура і обсяг роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів і висновків. Загальний обсяг магістерської роботи становить ___ сторінок друкованого тексту. Робота містить ___ таблиць, ___ рисунки та ___ додатків. Список використаної літератури налічує 149 джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇН

1.1. Теоретичні основи дослідження міжнародної торгівлі

Міжнародна торгівля як сфера міжнародних товарно-грошових відносин, специфічна форма обміну продуктами праці (товарами й послугами) між продавцями і покупцями різних країн є вихідною формою міжнародного економічного співробітництва.

Специфічними особливостями міжнародної торгівлі є такі [88, 8]:

- наявність різних валют;
- посилене державне втручання та контроль;
- відмінності в здатності до переміщення факторів виробництва між країнами й всередині країни;
- багаторівнева структура сучасної світової торгівлі;
- глобальний характер конкурентної боротьби й наявність безлічі цін;
- існування двох взаємопов'язаних видів торговельних операцій: експорту й імпорту;
- вона виступає формою взаємодії національних економік з економіками інших країн;
- вона впливає на національне виробництво, визначаючи конкурентоспроможні техніко-економічні параметри виробництва, рівень витрат, стандарти якості, критерії ефективності;
- стимулює більш раціональне використання ресурсів в процесі НТР;

- з боку споживачів - дозволяє розширити осяг і якість товарів і послуг, сприяє зростанню рівня задоволення людських потреб;
- з боку виробників – розширюючи ринку збуту, дозволяє розширити реалізацію доданої вартості, перешкоджає скороченню норми прибутку, тим самим підвищуючи дохід від виробничої діяльності.

На основі вищевикладеного можна сформулювати значення міжнародної торгівлі (рис.1.1).

Рис. 1.1. Значення міжнародної торгівлі [88, 9]

Існує два напрямки теоретичного обґрунтування міжнародної торгівлі: з боку виробництва (пропозиції) та з боку попиту.

Доктрина меркантилізму (У.Стаффорд, А.Монкрет'єн, Т.Мен, У.Петті) вважає економічно виправданим тільки експорт товарів. Багатство нації, на думку меркантилістів, визначається обсягом дорогоцінних металів, який вона має в

своєму розпорядженні. Тому кожна нація повинна проводити таку політику, яка б сприяла накопиченню золота, срібла та інших коштовностей. Такому накопиченню, серед інших факторів, сприяє і розвиток виробництва та реалізація товарів на зовнішньому ринку. Водночас необхідно по можливості скорочувати імпорт, оскільки купівля товарів за кордоном веде до відтоку повноцінних грошей з даної країни [34, 7].

Меркантилісти підкреслювали необхідність реалізації такої зовнішньоекономічної політики, яка б сприяла досягненню позитивного сальдо торговельного балансу [34, 8].

Держава, на думку меркантилістів, для цього повинна [67, 49]:

- стимулювати експорт і вивозити товарів більше, ніж завозити, що забезпечить приплив золота;
- обмежувати імпорт товарів, особливо предметів розкоші, що забезпечить позитивне торговельне сальдо;
- заборонити виробництво готових виробів у своїх колоніях;
- заборонити вивезення сировини з метрополій у колонії і дозволити безмитний імпорт сировини, що не видобувається всередині країни;
- стимулювати вивезення з колоній переважно дешевих сировинних товарів;
- заборонити будь-яку торгівлю своїх колоній з іншими країнами, крім метрополії, яка єдина може перепродавати колоніальні товари за кордон.

Значення меркантилізму полягає в наступному [109, 64]:

- 1) концепція меркантилізму була першою спробою створити теорію міжнародної торгівлі, що прямо погоджувала торговельні відносини з внутрішньо економічним розвитком країни, її економічним зростанням;
- 2) меркантилісти розробили одну з можливих моделей розвитку міжнародної торгівлі на підставах товарного характеру розвитку виробництва. Вони заклали основи категоріального апарату, який використовується в сучасних теоріях міжнародної торгівлі, перш за все, в неомеркантилізмі;
- 3) вперше описано основи формування платіжного балансу.

Наприкінці XVIII ст. Д.Х'юм вказав на обмеженість теорії меркантилізму, яка стверджувала, що економічна вигода одних учасників товарообмінної угоди може бути досягнута лише за рахунок інших (країн-імпортерів) [88; 34; 67]. На його думку, країна не зможе постійно підтримувати позитивне сальдо торговельного балансу, оскільки внутрішньоекономічні фактори будуть перешкоджати цьому [124, 11].

Тим не менш, меркантилізм як науковий економічний напрям мав свої наслідки [124, 11]:

- 1) встановлення державного контролю за використанням і обміном дорогоцінних металів;
- 2) дозвіл на здійснення торгівлі тільки певним компаніям, завдання яких полягало в забезпеченні позитивного сальдо торговельного балансу, і за визначеними маршрутами;
- 3) субсидування урядом експорту;
- 4) накладання мита на імпорт готових виробів, тоді як імпорт сировини не обкладався митом.

Концепція міжнародної торгівлі А.Сміта (теорія абсолютних переваг), на відміну від теорії меркантилізму, стверджує, що багатство нації полягає в її здатності виробляти кінцеві товари та послуги, а не у володінні дорогоцінними металами. [34, 10] Тому найважливішим завданням уряду є не нагромадження золота і срібла, а здійснення заходів щодо розвитку виробництва на основі кооперації і розподілу праці [67, 50].

Теорія абсолютних переваг виходила з можливості і наявності взаємних вигод від міжнародного розподілу праці та, відповідно, міжнародної торгівлі. При цьому країні доцільно імпортувати ті товари, за якими у неї витрати виробництва є вищими та експортувати ті товари, за якими витрати виробництва нижче, тобто присутні абсолютні переваги.

А Сміт виступає за свободу конкуренції усередині країни та на світовому ринку, виступаючи за невтручання держави в економіку.

Разом з тим, теорія А.Сміта не розглядає ситуацію, коли учасником міжнародної торгівлі є країна, яка всі товари виробляє без абсолютних переваг перед іншими країнами.

Теорія міжнародної торгівлі Д.Рікардо (теорія абсолютних переваг) заснована на наступних передумовах [109, 53]:

- вільна торгівля;
- постійні витрати виробництва;
- відсутність міжнародної мобільності робочої сили;
- відсутність транспортних витрат;
- відсутність технічного прогресу;
- повна зайнятість;
- існує один чинник виробництва – праця.

Д.Рікардо розвинув доводи А.Сміта на користь вільної торгівлі і розширив зону порівняльних переваг для вигідної міжнародної торгівлі, ввівши принцип порівняльної переваги. Міжнародна торгівля може розвиватись і розвивається на основі принципу абсолютної переваги, але оскільки в міжнародних масштабах мобільність факторів відсутня, то країни можуть виграти від взаємної торгівлі завдяки наявності *порівняльної переваги* [34, 23]. Таким чином, згідно з теорією порівняльних переваг, країні виявляється вигідним імпортувати товари, витрати виробництва яких вище, ніж по експортованому товару.

Таким чином, Д.Рікардо стверджує, що наявність абсолютної переваги в національному виробництві того чи іншого товару не є необхідною умовою для розвитку міжнародної торгівлі – міжнародний обмін можливий та бажаний за наявності *порівняльних переваг*, які можна спостерігати там, де для виробництва двох товарів необхідні різні кількості праці [34, 25].

У теорії порівняльних переваг використовується поняття *альтернативної ціни* (витрат заміщення) – порівняння цін одиниць двох товарів на внутрішньому ринку, виражених через кількість робочого часу, витраченого на їх виробництво. Тобто альтернативна ціна – це робочий час, необхідний для виробництва одиниці

одного товару, виражений через робочий час, необхідний для виробництва одиниці іншого товару [124, 14].

Разом з тим, теорія Д.Рікардо не до кінця з'ясувала походження порівняльних переваг, якими володіє та чи інша країна, залишивши відкритим питання: чому окрема країна стає більш ефективною у виробництві певного товару? Відповідь на це питання у першій половині ХХ ст. запропонували шведські економісти Е.Хекшер і Б.Олін.

Теорія співвідношення факторів виробництва (теорія відносної забезпеченості факторами виробництва) (Е.Хекшер і Б.Олін) стверджує, що співвідношення частки землі, трудових ресурсів і капіталу зумовлює їх порівняльну вартість. Ці витрати визначають, які товари країна може виробляти більш ефективно і експортувати.

Вихідними постулатами теорії Хекшера-Оліна є такі [124, 16]:

- 1) існують тільки дві країни і два товари (як і в теоріях абсолютних та порівняльних переваг);
- 2) один товар – трудомісткий, інший – капіталомісткий (два фактори виробництва);
- 3) кожна країна різною мірою наділена цими факторами виробництва. Різною є фактороінтенсивність окремих товарів (один товар – трудомісткий, інший – капіталомісткий) і факторонасиченість окремих країн (в одній країні капіталу відносно більше, в іншій – відносно менше).

Найбільш важливими припущеннями теорії є різна фактороінтенсивність окремих товарів і факторонасиченість окремих країн.

Теорія співвідношення факторів виробництва може бути представлена у вигляді двох теорем:

- 1) *теорема Хекшера – Оліна*: кожна країна експортує та фактороінтенсивні товари, для виробництва яких вона має відносно надлишкові фактори виробництва, і імпортує ті товари, для виробництва яких вона має відносну нестачу факторів виробництва [124, 16];

2) *теорема Хекшера – Оліна – Самуельсона*: міжнародна торгівлі приводить до вирівнювання абсолютних та відносних цін на однорідні фактори виробництва в країнах, які приймають участь у між анодній торгівлі [88, 14].

Концепція міжнародної торгівлі Хекшера – Оліна дає можливість проаналізувати вплив міжнародної торгівлі на розподіл доходу в окремо взятій країні. В загальній формі висновок про такий вплив можна зробити, користуючись *теоремою Стопера – Самуельсона*: якщо відсутнє спільне виробництво, а економіка характеризується досконалою конкуренцією (тобто ціна кінцевого продукту дорівнює сумі цін факторів виробництва), то ціна продукту змінюється настільки, наскільки в середньому змінюється ціна факторів виробництва [34, 86].

Разом з тим, наведеним теоремам притаманна деяка обмеженість, пов'язана з тим, що вони розглядають статичний світ, визначаючи чинники, які впливають на макроекономічну рівновагу у певний момент часу, а також не враховує відмінність у розмірах чинників виробництва в різних країнах і тому абсолютні розміри доходів на капітал будуть більше в тій країні, яка має у своєму розпорядженні великий капітал. Звідси випливає, що повного вирівнювання цін на чинники виробництва в результаті торгівлі бути не може [67, 54].

На зазначені протиріччя звернув увагу американський вчений В.Леонт'єв. *Парадокс Леонт'єва* полягає в тому, що теорія співвідношення факторів виробництва не підтверджується на практиці: трудонасичені країни експортують капіталомістку продукцію, тоді як капіталонасичені – трудомістку [124, 19]. Даний висновок В.Леонт'єв зробив на сонвої аналізу товаропотоків між США, Західною Європою і Японією.

В.Леонт'єв пояснив встановлений парадокс наступним чином: США експортували ті товари, виробництво яких в інших країнах було неможливим чи неефективним внаслідок більш низької кваліфікації робочої сили, на основі чого було створено *модель кваліфікації робочої сили*, відповідно до якої у виробництві беруть участь не три чинники (капітал, земля, праця), а чотири: кваліфікована праця, некваліфікована праця, капітал, земля. Відносний достаток професійного

персоналу і кваліфікованої робочої сили обумовлюють експорт товарів, виготовлення яких вимагає використання кваліфікованої праці, а надлишок некваліфікованої робочої сили сприяє експорту товарів, для виробництва яких не потрібна праця високої кваліфікації [101, 31-34; 126, 98-100].

Але ряд вчених виділяють недоліки концепції Леонтьєва (емпірична перевірка теорії Хекшера – Оліна продемонструвала, що вона діяла у 70% випадків і лише у 30% спостерігалась для «парадоксу Леонтьєва») [124, 20]:

- 1) необхідно поділяти робочу силу на кваліфіковану і некваліфіковану (у 1966р. робоча сила була поділена на 8 категорій за рівнем кваліфікації і доведено, що в США є надлишок кваліфікованої робочої сили, тому, враховуючи витрати на її підготовку і навчання, її можна розглядати як капітал);
- 2) США імпортує велику кількість сировини, видобуток якої вимагає великих витрат капіталу. Тому, якщо експорт вимагає великої кількості капіталомісткої сировини, це робить експорт США капіталомістким;
- 3) аналіз Леонтьєва не враховував факту існування американського імпортного тарифу;
- 4) ефект реверсу факторів виробництва: один і той самий товар може бути трудомістким у трудонадлишковій країні і капіталомістким у капіталонадлишковій країні.

Таким чином, слід зробити висновок, що концепцію порівняльних переваг не можна розуміти спрощено, застосовувати без урахування специфіки тієї чи іншої країни, того чи іншого періоду розвитку світового співтовариства.

На думку німецького статистика Енгеля, який став автором *закону Енгеля*, зовнішні взаємозв'язки діють як закон природи, якому влада не може протидіяти. Енгель стверджував, що на розвиток виробництва впливає зміна доходів домогосподарств: зі зростанням доходу сімей попит на товари і послуги низької якості зменшується, а на високоякісні – зростає. При цьому вчений досліджував вплив зміни добробуту на зміну попиту на три основні види товарів: продовольчі

товари, промислові товари (окрім товарів престижного споживання), високоякісні товари і послуги тривалого користування.

Закономірності, встановлені Енгелем, враховуються на макро- і мікро-рівні при розбудові стратегій міжнародного економічного співробітництва: визначенні стратегії поведінки фірми на національному і міжнародному ринку основних товарних груп; плануванні фірмою обсягів виробництва, асортименту продукції, обсягів продажів, вивченні поведінки споживачів, дослідженні розподілу їх доходів, прогнозуванні попиту населення.

Англійський економіст Т.Рибчинський сформулював теорему (*теорема Рибчинського*), відповідно до якої збільшення одного фактора виробництва веде до абсолютного збільшення випуску того товару, при виготовленні якого цей фактор використовується відносно інтенсивно, та до абсолютного скорочення виробництва іншого товару, випуск якого базується на відносно інтенсивному використанні іншого фактора [34, 155-156].

Теорема Рибчинського стосується як малих, так і великих країн. Вплив збільшення того чи іншого фактора на зовнішню торгівлю *малої країни* залежить від того, чи є даний ресурс надлишковим чи дефіцитним. Якщо фактор виробництва є надлишковим, а країна експортує товар, при виготовленні якого інтенсивно використовується саме цей ресурс, виникає ефект ультрапозитивного впливу збільшення виробництва на міжнародну торгівлю. Якщо ж виробничий ресурс є відносно дефіцитним, то за умови, що країна експортує товар, виробництво якого переважно базується на використанні надлишкового фактора (відповідно до концепції Хекшера – Оліна), виникає ефект ультра негативного впливу виробництва на зовнішню торгівлю [34, 156].

Таким чином, за інших рівних умов виробництво впливатиме на зовнішню торгівлю малої країни в плані розширення тоді, коли матиме місце збільшення надлишкового фактора порівняно з дефіцитним.

Що стосується *великих країн*, то вони, за визначенням, можуть впливати на умови міжнародної торгівлі, оскільки виступають на світовому ринку великим виробником або споживачем певного товару. Для даної групи країн, якщо

збільшується кількість дефіцитного фактору виробництва, то економічне зростання, згідно з теоремою Рибчинського, реалізується в формі збільшення обсягів випуску імпортоконкуруючого товару та зменшення виробництва експортних товарів.

Концепція імітаційного лага, розроблена М.Познером, виходить з того, що одна й та сама технологія не завжди одночасно використовується в різних країнах, а її розповсюдження в міжнародних масштабах вимагає певного часу. Внаслідок цього одна країна може користуватися тим чи іншим технологічним нововведенням, тоді як до іншої країни це нововведення не дійшло. Крім того, фірми – власники «ноу-хау» не зацікавлені в тому, щоб їх технологічні новації якомога швидше ставали загальним надбанням.

Таким чином, застосування в аналізі міжнародної торгівлі гіпотези імітаційного лага означало відмову від одного з визначальних вихідних припущень теорії Хекшера – Оліна, а саме - тези про використання в усіх країнах однакової технології виробництва однойменних товарів [34, 117].

Імітаційний лаг можна визначити як проміжок часу між моментом прояви даного продукту в певній країні та моментом, коли виробники іншої країни зможуть випустити його на свій національний ринок. Імітаційний лаг включає:

- період вивчення нової продукції та її освоєння;
- час на придбання необхідних ресурсів;
- час на відповідне технічне переозброєння виробництва;
- час виробництва та випуску товарів на ринок.

Імітаційні лаги відрізняються в залежності від специфіки галузі, а для однойменних галузей у світовому господарстві різниця в імітаційних лагах зумовлюється національними відмінностями виробництва.

Другою складовою досліджуваної концепції є поняття лагу попиту. *Лаг попиту* – це проміжок часу між моментом появи нового продукту на ринку країни і тим моментом часу, коли споживачі визнають цей продукт як товар – замітник існуючим виробам або як якісно новий предмет споживання. Існування даного лага зумовлено психологічними (вірність споживачів певним товарам або фірмам-

виробникам, інерція в сприйнятті нових технологій та речей тощо), технічними (несвоєчасна та неповна інформація про новий продукт та його споживчі якості, можливі сфери застосування) та іншими причинами. Лаг попиту, як виробничий лаг, може варіюватися в залежності від галузі та національних умов виробництва [34, 118].

Концепція імітаційного лагу відноситься, перш за все, до торгівлі новими продуктами. Але її положення можна застосувати і до випадку, коли з'являється нова, більш ефективна технологія виготовлення існуючих товарів. В даному випадку лаг попиту відіграє менш важливу роль, ніж у попередньому випадку.

Таким чином, концепція імітаційного лагу стверджує, що *країна може утримувати позицію провідного експортера на рику лише за умови постійної інноваційної діяльності* [34, 119].

На основі викладеного можна зробити висновок, що концепція інноваційного лагу є більш придатною для аналізу змін у порівняльних перевагах у порівняння з теоріями Д.Рікардо та Хекшера – Оліна.

Важливе місце серед концепцій міжнародної торгівлі посідає *теорія життєвого циклу продукту*, основні положення якої були розроблені Р.Верноном і яка безпосередньо базується на концепції імітаційного лагу в тій частині, яка стосується аналізу запізнення передачі нових технологій у міжнародних масштабах. Концепція Вернона також дозволяє скорегувати деякі вихідні припущення традиційної теорії міжнародної торгівлі, наближаючись тим самим до реальних процесів, що визначають динаміку та структуру торговельних потоків [34, 119-121].

Теорія життєвого циклу продукту розглядає взаємозв'язок між життєвим циклом типового нового продукту та міжнародної торгівлі. Традиційно дана теорія поділяє час існування нового товару на три етапи:

- 1) етап появи нового продукту на ринку;
- 2) етап зрілості продукту;
- 3) етап випуску стандартизованого продукту.

На *першому етапі* новий продукт з'являється на внутрішньому ринку і споживається лише на території цієї країни. Тому фірми-виробники зацікавлені зосередити свою діяльність саме там, де можна швидко і безпосередньо визначити реакцію споживача на свої товари та врахувати її в своїй подальшій виробничо-комерційній діяльності. На цьому етапі якісні характеристики продукту, обсяги й технології його випуску ще не є сталими, оскільки фірми лише освоюють виробництво даного товару та ринок, на якому він реалізується. На даному етапі новий продукт не потрапляє в міжнародний обмін.

Другий етап характеризується формуванням певних загальних стандартів нового виробу, визначенням його основних характеристик та технологічних процесів виробництва. На даному етапі відбувається масове виготовлення продукту, що веде до появи *економії на масштабах виробництва*. Це положення відрізняється від концепції Д.Рікардо і Хекшера – Оліна, які базуються на незмінному ефекті масштабів виробництва.

На цьому етапі з'являється і швидко зростає попит на товар з боку іноземних споживачів. Разом з тим, попит на товар у міжнародних масштабах обмежується регіоном розвинутих країн, оскільки даний товар є призначеним для задоволення потреб споживачів з високим рівнем доходу. Іноземний попит та економія на масштабах виробництва стимулюють експорт товару на ринки розвинутих країн.

Збільшення фірмами обсягів реалізації товару та їх утвердження на зарубіжних ринках ставить перед виробниками питання – чи нарощувати обсяги виробництва в країні базування, чи переносити технологічні процеси або їх елементи на територію інших країн.

Вищевикладене свідчить про розширення можливостей застосування теорії продуктового циклу до аналізу проблем міжнародної мобільності факторів виробництва.

На *третьому етапі* весь комплекс характеристик товару (його споживчих якостей і процесу виробництва) є чітко визначеним, в результаті чого виробництво товару може переміщуватись до країн, що розвивається. Вирішальну

роль у такому переміщенні, на думку Р.Вернона, відіграє вартість праці. В результаті структура торгівлі даним товаром може змінитись таким чином, що індустріально розвинені держави почнуть імпортувати його з менш розвинених країн.

Індустріально розвинені країни в цей час знову займаються розробкою нових продуктів, що фактично означає для вищезазначеного товару настання *четвертого етапу* – стадії спаду.

У цілому можна відзначити, що теорія життєвого циклу товару дає можливість охарактеризувати динамічний аспект порівняльних переваг, який полягає у тому, що протягом життєвого циклу продукту відбувається послідовна зміна його постачальників на світовий ринок [34, 121].

Теорія представницького попиту С.Ліндера бере за основу обсяг обміну подібними товарами між країнами з порівняльним рівнем розвитку, не спираючись на теорію Хекшера – Оліна. Даний підхід спирається на такі принципи [67, 57]:

- умови виробництва залежать від умов попиту. Ефективність виробництва тим вища, чим більшим є попит;
- умови вітчизняного виробництва залежать переважно від внутрішнього попиту;
- зовнішній ринок – це всього лише продовження внутрішнього ринку, а міжнародний обмін – продовження міжрегіонального.

Обмін здійснюється між схожими країнами і порівняльними чи близькими товарами. Наближеність країн за рівнем розвитку вимагає від них порівняльної якості товарів.

Теорія економії на масштабах виробництва П.Кругмана не пов'язана з теорією порівняльних переваг чи співвідношення чинників виробництва. Підхід Кругмана суттєво відрізняється від інших теорій тим, що він бере до уваги два економічних явища – ефект масштабів виробництва та монополістичну конкуренцію. Дана теорія визнає наявність різного рівня монополізації ринків і неоптимального використання чинників виробництва.

Економія на масштабах виробництва – це розвиток виробництва, при якому зростання витрат чинників виробництва на одиницю призводить до зростання виробництва більше, ніж на одиницю.

Дана теорія акцентує увагу на тому, що в міру зростання масштабів виробництва, зниження витрат на виготовлення одиниці продукції стає вигідним спеціалізуватися й обмінюватись технологічно однорідною, але диференційованою продукцією, навіть між країнами, однаково наділеними факторами виробництва [88, 15].

Тобто теорія економії на масштабах виробництва пояснює торгівлю між країнами, котрі близькі за націленістю чинниками виробництва настільки, що незначні розходження в забезпеченості ними не можуть вважатись поясненням взаємної торгівлі, а також пояснює торгівлю між країнами технологічно близькою чи однорідною продукцією. Відповідно до даної теорії, у країнах, що мають місткий внутрішній ринок, повинні розміщуватись такі виробництва, що забезпечують зростання економічного ефекту при збільшенні масштабів виробництва. Основним у даній концепції є припущення, що, як зазначалось вище, розвинуті країни наділені чинниками виробництва приблизно в однакових пропорціях, і тому торгівлі між ними є доцільною в тому випадку, якщо вони спеціалізуються на виробництві товарів різних галузей, що дозволяє знижувати витрати за рахунок масового виробництва. Внаслідок розвитку міжнародної торгівлі кількість фірм і розмаїтість товарів, що вони виготовляють, зростає, а їх ціна падає.

В кінцевому підсумку П.Кругман доводить, що в умовах міжнародної торгівлі зростає реальна заробітна плата та виробництво товарів. Фактично, він ілюструє той факт, що кожна нація потенційно виграє від зовнішньої торгівлі. Модель Кругмана дає можливість пояснити, що лежить в основі торгівлі між країнами з подібними економічними параметрами. Кругман неодноразово підкреслював, що наявність та структура факторів виробництва лише в цілому визначає коло продуктів, які можуть переміщатись по каналах міжнародної торгівлі, тоді як у межах такого можливого набору диференціація товарів та

економія на масштабах виробництва відіграє значну роль у розвитку зовнішньої торгівлі та визначенні здобутків від неї [34, 132].

На засадах теорії економії на масштабах виробництва побудовано ряд альтернативних теорій міжнародної торгівлі, зокрема *теорія Кемпа*. Модель Кемпа базується на припущенні, що в економіці країни виробляються лише два товари, причому в обох галузях реалізується економія на масштабах виробництва [34, 126].

Спеціалізація країни під впливом міжнародної торгівлі залежатиме від конкретних міжнародних умов торгівлі. У випадку, коли співвідношення цін на світовому ринку буде більшим від певного значення, то тоді більш висока ціна певного товару об'єктивно створює стимул до спеціалізації країни саме на його виробництві. Якщо ж умови торгівлі будуть меншими за певне значення, то тоді країна зацікавлена в спеціалізації на випуску іншого товару. Тобто величина різниці між цінами в умовах автаркії та вільної торгівлі визначатиме домінуючу тенденцію в спеціалізації національного виробництва. Якщо ж країна бере участь у міжнародній торгівлі при високому ступені невизначеності, то структура торгівлі поданої держави може скластися в результаті певних історичних випадковостей.

Теорія Кемпа, як і інші концепції, що базуються на принципі зростаючого ефекту масштабу виробництва, відрізняються від інших теорій тим, що не дають можливості отримати єдино можливі результати. Цей ефект може взагалі привести до різних напрямків розвитку міжнародної торгівлі. Але введення в аналіз зростаючого ефекту масштабів виробництва робить його більш наближеним до реальних економічних процесів порівняно з традиційними моделями.

Частково вплив на міжнародну торгівлю розглядається в теорії внутрішньогалузевої міжнародної спеціалізації Б.Баласси. Він досліджує такі чинники, як різниця в смаках споживачів, що призводить до диференціації продуктів; географічне розташування споживачів та виробників, яке визначає розміри транспортних витрат; розбіжність сезонів сільськогосподарського

виробництва; динамічний ефект масштабу виробництва. Показники рівня міжнародної внутрішньогалузевої торгівлі можуть змінюватися внаслідок переходу до іншого рівня агрегування товарних груп у статистиці міжнародної торгівлі [88, 15-16].

Серед сучасних теорій міжнародної торгівлі слід відзначити *стандартну модель міжнародної торгівлі* Ф.Еджуорта та Г.Хаберлера. Модель розглядає як пропозицію, так і попит товарів. Вихідним припущенням відносних переваг є різниця у виробничих можливостях ат рівнях споживання. Країни можуть торгувати одна з одною якщо в них неоднаковим є співвідношення виробництва різних товарів. Різниця у відносних цінах на товари в різних країнах свідчить про їх порівняльні переваги та створює основу для взаємовигідної торгівлі. Якщо співвідношення виробництва товарів у торговельних партнерів є однаковим, то торгівлі буде ґрунтуватись на різниці в смаках та перевагах споживачів, що визначає порівняльну перевагу кожної країни та створює основу для спеціалізації виробництва й взаємовигідної торгівлі. Таким чином, відмінності у перевагах споживачів пояснюють торгівлю між подібними країнами. Теорія подібності країн вбачає причину великої і зростаючої частки обсягів торгівлі готовими виробами між промислово розвинутими країнами в тому, що в цих країнах є схожі сегменти ринку (споживчі переваги) внаслідок близькості рівнів доходів населення, культурної схожості, історичних зв'язків тощо [67].

Попит на товари в кожній з країн може бути різним, тому вигаш від торгівлі розподіляється на вигаш від обміну (переваги, які країна отримує внаслідок того, що вона вступила в торговельні відносини з іншими країнами) та вигаш від спеціалізації (переваги, які країна отримує внаслідок того, що в умовах торгівлі вона зосереджується на виробництві товарів своєї порівняльної переваги).

Французький економіст *Р.Барр* вважає, що з багатьох чинників, що впливають на умови торгівлі, мають бути виділені такі [47, 85-86]:

- 1) відносна інтенсивність попиту в даній країні і за кордоном;
- 2) рівень економічного розвитку країни;
- 3) валютна політика країни.

Висновки Р.Барра стосуються поняття «умови торгівлі», під яким розуміють співвідношення, що існує між середніми імпорнтними і експортними цінами на всі товари і послуги, що є предметом обміну, тобто співвідношення між індексом експортних цін і індексом імпорнтних цін.

При дослідженні теоретичних засад міжнародної торгівлі слід враховувати специфічні риси останньої, які відрізняють її від внутрішньої торгівлі:

- наявність різних валют;
- державне втручання та контроль;
- відмінності в здатності до переміщення чинників виробництва між країнами і всередині країни;
- багаторівнева структура сучасної світової торгівлі;
- глобальний характер конкурентної боротьби і множинність цін;
- наявність взаємопов'язаних видів торговельних операцій.

Таким чином, дослідження теорій міжнародної торгівлі свідчить, що єдиного підходу до вирішення питань розвитку міжнародної торгівлі не існує. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що вплив економічної теорії на розвиток міжнародної торгівлі полягає в тому, що перша виступає засобом пояснення і обґрунтування рішень, за допомогою яких країни за рахунок розвитку міжнародної спеціалізації мають можливість підвищення продуктивності використання наявних ресурсів, на основі чого - збільшення обсягу товарів, що виробляються і в кінцевому підсумку - підвищення рівня добробуту.

1.2. Теоретичні засади розвитку світового господарства в контексті економічного лібералізму

На даному етапі світогосподарського розвитку міжнародна економічна система перебуває у стані переходу від одного типу цивілізації до іншого. Отже, при дослідженні світового господарства, перш за все, необхідно враховувати вплив на його формування різних суспільно-економічних процесів і умови в

середовищах, що динамічно змінюються і створюють передумови відкритості економік. З одного боку, системоутворюючу роль у лібералізації світогосподарських процесів відіграють динамічні географічне, суспільно-економічне та інформаційне середовище. З іншого – вплив на формування лібералізації світової економіки здійснюють перебіг процесів розвитку світової цивілізації, циклічність поступу світової економіки, динаміка, географія та масштаби інноваційних та інвестиційних процесів, динаміка балансу порівняльних переваг окремих держав на світових ринках.

Зазначені процеси досліджували ряд науковців минулого і сучасності – Дж. Ст.. Мілль, М.Фрідмен, А.Філіпенко, В.Новицький, В.Будкін ті ін.

Так, Дж. Ст. Міль, розвиваючи теорію Д.Рікардо, звернув увагу на досить важливу проблему, що виникає при розвитку обміну між країнами. Порівнюючи можливості обміну, Д.Рікардо виходив з того, що продукт однієї країни, у випадку, якщо вона спеціалізується на його випуску, буде повністю придбаним іншою країною, яка, в свою чергу, спеціалізується на виробництві іншого продукту, виходячи з того, що приріст його випуску буде повністю реалізовано в першій країні.

Мілль вважав, що така ситуація виникає не завжди. Одна країна, відмовляючись від випуску одного продукту і переводячи робочу силу і капітал у виробництво іншого продукту, розраховуючи на його реалізацію на зовнішньому ринку, зможе це здійснити, а інша – ні.

Отже, якщо розглядати проблему з урахуванням попиту на товар на світовому ринку, то очевидно, що при спеціалізації країни на випуску товару, що має обмежений попит, її становище у світовому суспільстві виявляється несприятливим. Можливості країни отримувати ефект від зовнішньої торгівлі є обмеженими.

У цьому зв'язку Мілль робить висновок, що вартості, за якими дана країна обмінюється своєю продукцією з іншими країнами, залежать від двох чинників: по-перше, від розміру і здатності до розширення попиту на її товар порівняно із попитом на їх товари; по-друге, від величини капіталу, що вивільнюється із

внутрішнього виробництва товарів для власного споживання. На його думку, чим більшим є переважання зовнішнього попиту на товари даної країни над її попитом на іноземні товари і чим меншим є капітал, що залучається для виробництва експортних товарів з інших виробництв у порівнянні з аналогічним капіталом в інших країнах, тим більш сприятливими для даної країни будуть умови міжнародного обміну, тобто тим більше іноземних товарів країна отримає в обмін на дану кількість своїх власних товарів [106, 369].

Конкретною ілюстрацією правильності висновків Дж. С. Мілля може бути ситуація, що склалась в 60-ті роки для експорту країн, що розвиваються. Відносний попит на сировинні і продовольчі товари, на виробництві яких ці країни спеціалізувались у світовому масштабі, знизився, ціни на них впали, в той час як ціни на промислові вироби, які вони імпортували, зростали. Ця обставина призвела до важкого стану економік країн, що розвивались [97, 162].

Питання лібералізації міжнародних економічних відносин розглядав також *М.Фрідмен*. В рамках концепції М.Фрідмена домінувала євроцентристська (або західна) парадигма. Водночас навіть у межах цієї парадигми співіснують різні, часто протилежні, школи й напрями, а це беззаперечно свідчить про те, що не вдалося сформулювати теоретико-методологічне підґрунтя дослідження розвитку світового господарства в контексті економічного лібералізму.

Вищезазначеним питанням присвятили також свої праці Дж.Локк, Д.Юм, Ф.Хайек та інші.

Лібералізація міжнародних економічних відносин відбувалась поступово, залежно від моделей економічного розвитку (рис.1.2), які супроводжувались еволюцією теоретичних поглядів на економічний розвиток країн (табл. 1.1).

Теорія лінійних стадій розвитку. У 1950-1960-ті роки перевага надавалась кількісним критеріям економічного розвитку, що асоціюються з високими загальними темпами економічного зростання (теорія В.Росту). Центральним елементом даної теорії є твердження, що для забезпечення економічного зростання в країні має заощаджуватись та інвестуватись певна частка ВВП. Модель Гаррода-Домара математично доводить, що чим більшими є норми

заощаджень та інвестицій, тим вищими є темпи економічного зростання. Разом з тим, теорія лінійних стадій розвитку (традиційне суспільство, визрівання передумов для «стрибка», перехід до технологічної зрілості, ера масового споживання) не враховувала ряд компонентів суспільно-економічних відносин, які впливають на економічний розвиток: система суспільних і ринкових інституцій; відносини власності; освітньо-кваліфікаційний рівень зайнятих у різних сферах виробництва; культурно-ментальне середовище; вплив міжнародного фінансово-економічного оточення [151, 76].

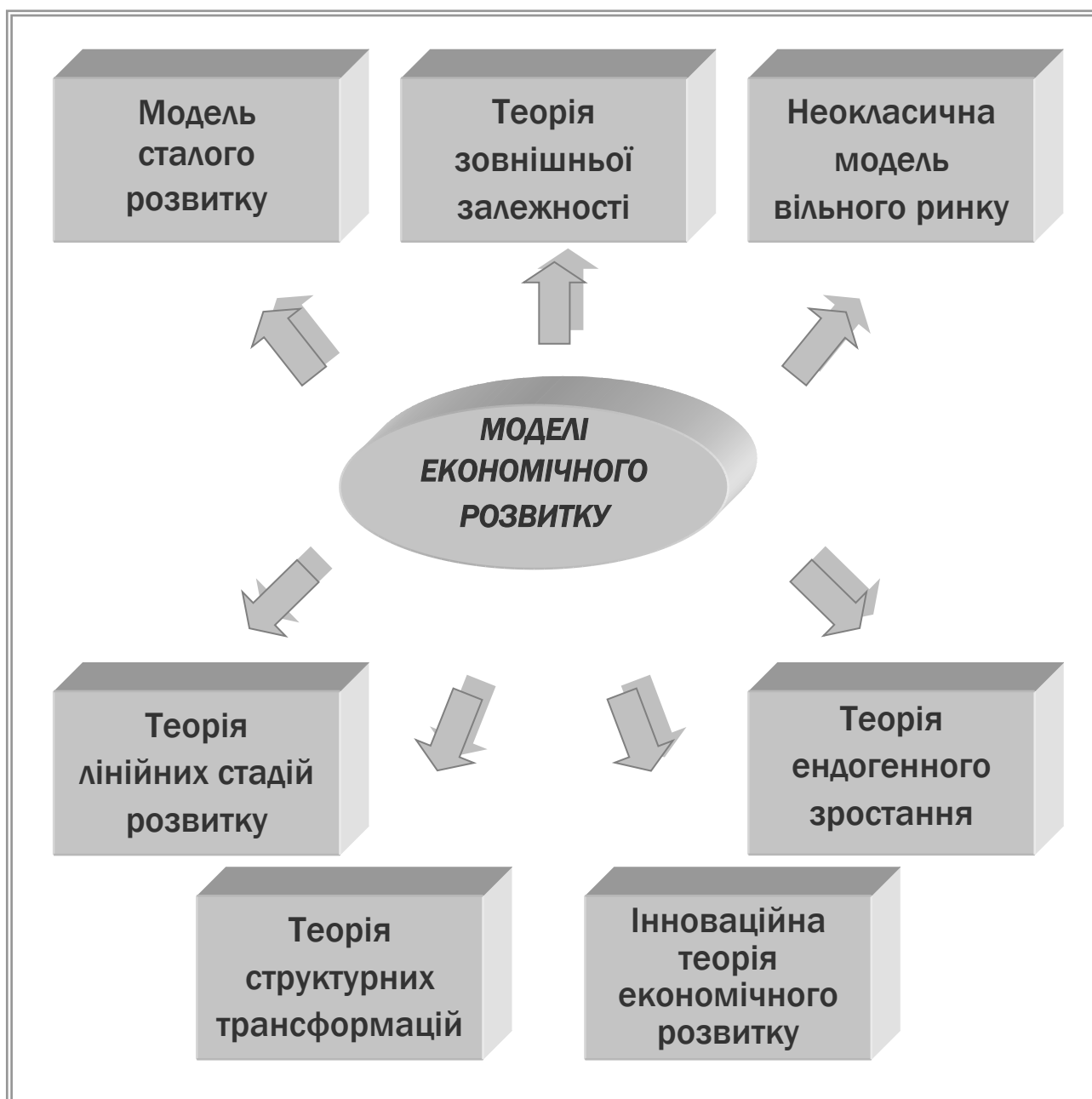

Рис.1.2. Моделі економічного розвитку [151, 73]

Теорія структурних трансформацій. Зміст структурних трансформацій розкриває модель А.Льюїса, в якій економіка країн поділяється на два головні сектори: традиційний сектор (сільське господарство) та промисловий сектор, до якого відбувається перетік трудових ресурсів із сільського господарства. Зазначений перетік відбуватиметься до тих пір, поки надлишкова робоча сила з аграрного сектора не задовольнить потребу в людських ресурсах промислового сектора.

Таблиця 1.1

Зміна парадигм економічного розвитку [151, 74]

<i>Період</i>	<i>Зміст економічного розвитку</i>
1950-1960-ті роки	Сукупність послідовних стадій економічного зростання, через які має пройти будь-яка країна (марксизм та неокласична економічна наука)
1970-ті роки	Само підтримувальному зростанню мають передувати структурні зміни. Теорія зовнішньої залежності (екзогенне зростання). Причина слаборозвиненості – в асиметричній взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів економічного зростання, в наявності структурних та інституціональних диспропорцій в економіці, у залежності країн, що розвиваються, від метрополій і міжнародних фінансових організацій
1980-ті роки	Конструктивна роль вільних ринків. Необхідність лібералізації економіки, її зовнішньої відкритості. Приватизація, інституційні трансформації.
1990-ті роки	Сталий розвиток – це забезпечення такого господарського зростання, яке дає змогу гармонізувати відносини «людина-природа» та зберегти навколишнє природне середовище для нинішніх та майбутніх поколінь. Концепція ендогенного зростання: переважаюча роль внутрішніх чинників і джерел економічного розвитку, що відтворюються у відносно відособлених національних економічних системах.
Початок 2000-х років	«Нова» економіка, економіка знань

Модель Льюїса отримала подальшого розвитку у працях Х.Ченері, який:

- структуру економіки поділяв на загальноекономічну, індустріальну і інституціональну;

- інвестиції і заощадження розглядав як необхідну, але не достатню умову економічного зростання і розвитку;
- розподілив джерела і обмеження господарського зростання на внутрішні і зовнішні.

Теорія зовнішньої залежності. У 1970-х роках відбулось суттєве переосмислення концептуальних підходів до проблем економічного розвитку. Енергетична і економічна кризи виявили слабкість і неспроможність суто кількісних підходів і критеріїв для адекватної оцінки стану господарського зростання. Темпам економічного зростання відводилось чільне, але не самодостатнє, як у теоріях лінійного розвитку, місце.

Теорія зовнішньої залежності має три основні форми [151, 79-80]:

- неоколоніальна модель залежності – розглядає зростання залежності колишніх колоній від метрополій та інших розвинутих країн. Формуються відносини нееквівалентного обміну у торгівлі з більш розвинутими країнами: останні отримують економічну і технологічну ренту, ТНК досягають ефекту масштабу, використовують природні та людські ресурси країн з більш низьким рівнем економічного розвитку;
- хибна парадигма розвитку – вказує на неспроможність механічного перенесення теоретичних постулатів з одного економічного середовища в інше, перш за все – з розвинутих країн в країни, що розвиваються;
- теорія дуального розвитку – розбіжності між елементами системи не лише скорочуються, а й зростають. Це поглиблює розрив в умовах економічного розвитку в національному і міжнародному масштабах.

Неокласична модель вільного ринку. У 1980-х роках під значним впливом кризових явищ у світовому господарстві перші позиції зайняла неокласична концепція, у якій основний акцент зміщується на конструктивну роль вільних ринків, *необхідність лібералізації економіки, її зовнішньої відкритості, приватизації власності, інституційної перебудови тощо.* Необхідно підкреслити, що дана концепція має універсальне значення і може бути застосована практично в усіх підсистемах світової економіки [151, 74-75].

Основними компонентами зазначеної моделі є такі:

- стимулювання сукупної пропозиції;
- *лібералізація економіки;*
- приватизація державних підприємств;
- скорочення державних витрат.

Активними провідниками вільного ринку є основні міжнародні валютно-фінансові інституції: Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Конференція ООН з торгівлі і розвитку та ін.

Неокласична модель вільного ринку проблеми економічного зростання в контексті таких заходів [151, 83]:

- створення сучасного ринкового середовища, де досягається максимальний ступінь економічної свободи для суб'єктів господарської діяльності та для вільного обігу ресурсів;
- здійснення програм приватизації;
- розвиток малого й середнього бізнесу;
- формування відкритої економіки;
- *лібералізація торговельного режиму;*
- гармонізація зовнішньоторговельних норм і правил із вимогами та стандартами Світової організації торгівлі;
- стимулювання інвестиційних процесів;
- створення критичної маси капіталовкладень шляхом залучення зарубіжних прямих та портфельних інвестицій та технологій.

Неокласична модель вільного ринку наголошує на необхідності нагромадження капіталу за рахунок створення належних умов для збільшення надходжень внутрішніх і зовнішніх заощаджень. Математичні модель Гаррода – Домара та Р.Солоу підтверджують, що закриті економіки, які мають низьку норму заощадження, характеризується повільним зростанням. У відкритій економіці (сутність якої буде розглянуто нижче) , за умови здійснення зваженої, збалансованої зовнішньоекономічної політики та завдяки активному обміну із зовнішнім середовищем підвищуються можливості економічного зростання.

Теорія ендogenous зростання. Дана теорія виникає на противагу неокласичним теоріям економічного розвитку. Основним її постулатом є пріоритет внутрішніх чинників і джерел економічного розвитку, що виникають та відтворюються в рамках національних економічних систем і в сукупності здатні забезпечити саморозвиток і самовідтворення національних економічних систем:

- не визнається неокласичне твердження щодо граничної продуктивності капіталу;
- наголошується на можливості вилучення ефекту масштабу в рамках певної економічної системи;
- трансформується значення технічного прогресу;
- розглядається вплив зовнішніх чинників на рентабельність капіталовкладень в умовах посилення транснаціоналізації та глобалізації світового господарства [151, 84-85].

Теорія ендogenous зростання стверджує, що за умови відсутності зовнішньоекономічних зв'язків темпи економічного зростання в країні залежать від норми заощадження і рівня технічного розвитку.

Підкреслюючи роль заощаджень для прискорення розвитку країн, теорія ендogenous зростання стверджує, що короткострокове або довгострокове гальмування зростання в країні, що викликане недостатністю здійснених заощаджень, призводить до відставання країн за рівнем доходу на душу населення від країн, де дефіциту заощаджень не спостерігається.

Модель сталого розвитку. Ця концепція має всепланетний характер, хоча у стислому вигляді (табл.1.1) має досить загальний характер і лише формулює головні принципи, основоположні параметри та індикатори економічного розвитку із акцентом на довкілля як основне середовище господарської та суспільної діяльності.

А.С. Філіпенко розглядає сталий розвиток як тривалий економічний розвиток (основа задоволення людських потреб), що ґрунтується на певних умовах і нормативах (індикаторах). У вужчому, економічному значенні сталий

розвиток означає створення суспільних благ для багатьох поколінь і дотримання визначальних передумов його здійснення [151, 84-85].

Міжнародні організації (ООН, ОЕСР) визначають сталий розвиток як взаємозв'язок і баланс економічних, соціальних, екологічних, інституційних та інноваційно-технологічних компонентів з метою максимізації добробуту людини без ускладнення можливостей для майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Таким чином, сталий розвиток розглядається як гармонізація відносин структурних підсистем цивілізованого світу – економіки (максимізація добробуту суспільства та кожного його члена за рахунок максимально ефективного використання природних та інтелектуальних ресурсів), соціуму (підвищення добробуту членів суспільстві, забезпечення доступу до основних соціальних служб у сфері охорони здоров'я, освіти та ін.), довкілля (збереження фізичної і біологічної ресурсної бази та екосистеми).

Для характеристику стану забезпечення сталого розвитку використовують економічні, соціальні, екологічні та природно-ресурсні показники (табл.1.2), які обов'язково необхідно враховувати при забезпеченні відкритості економіки, здійсненні міжнародної економічної діяльності в умовах лібералізації економіки.

Інноваційна теорія економічного розвитку базується на теоріях М.І.Туган-Барановського, Й.Шумпетера, який ввів в науковий обіг поняття «інновація» - нова функція виробництва, зміна технологій виробництва продукції, яка має історичне значення, стрибок від старої виробничої функції до нової.

З точки зору економічної лібералізації важливим є те, що при впровадженні інновацій технологічні зміни відбуваються відносно швидко і випереджають зміни в інституційній структурі держави.

Кількісне накопичення інновацій призвело до формування інформаційної економіки, економіки знань (див. табл.1.1), передумовами формування якої виступає ряд якісних змін:

- значно зросла науко ємність праці, наука перетворилась на безпосередню продуктивну силу;

- розширилась номенклатура виробленої промислової продукції за істотного зниження її вартості та підвищення якості;

Таблиця 1.2

Показники для характеристики сталого розвитку [151, 87]

<i>Компоненти сталого розвитку</i>	<i>Показники</i>
Економічний	ВВП Виробництво основних видів продукції на душу населення Галузева структура національної економіки
Соціальний	Рівень і якість життя населення
Екологічний	Екологічні показники, які характеризують: <ul style="list-style-type: none"> - рівень радіоактивного забруднення; - рівень забруднення навколишнього середовища; - інші. Обсяг капіталовкладень, що спрямовуються на вирішення екологічних проблем. Показники техногенного навантаження на територію
Природно-ресурсний	Показники, що характеризують відтворення та раціональне використання природних ресурсів
Сталий розвиток в цілому	Показники економічної, соціальної, екологічної ефективності (продуктивність праці, капіталомісткість одиниці ВВП, фондівіддача, матеріаломісткість, екологомісткість продукції тощо). Показники внутрішньої рівноваги системи (відсутність дефіциту бюджету, інфляції, платіжної кризи, внутрішнього боргу та ін.) та зовнішньої рівноваги (стан платіжного балансу, стабільність обмінного курсу, обсяг зовнішнього боргу держави)

- динамічно зростали зміни в технології, перебіг інноваційного процесу почав визначати тенденції змін як в економіці, так і в суспільному житті;
- зросли значення й обсяги роботи обслуговуючих галузей діяльності;
- технічний прогрес на транспорті сприяв розвитку світових комунікацій;
- посилилось значення формаційної складової в економічних і суспільних процесах, формуються галузеві, регіональні, світові інформаційні системи;
- господарська діяльність дедалі більше стала виходити за межі національних економік і набувати глобальних рис.

Передумови формування економіки знань у світовому масштабі і відкритості національних економік створюються, перш за все, в сфері міжнародного науково-технологічного обміну (рис. 1.3).

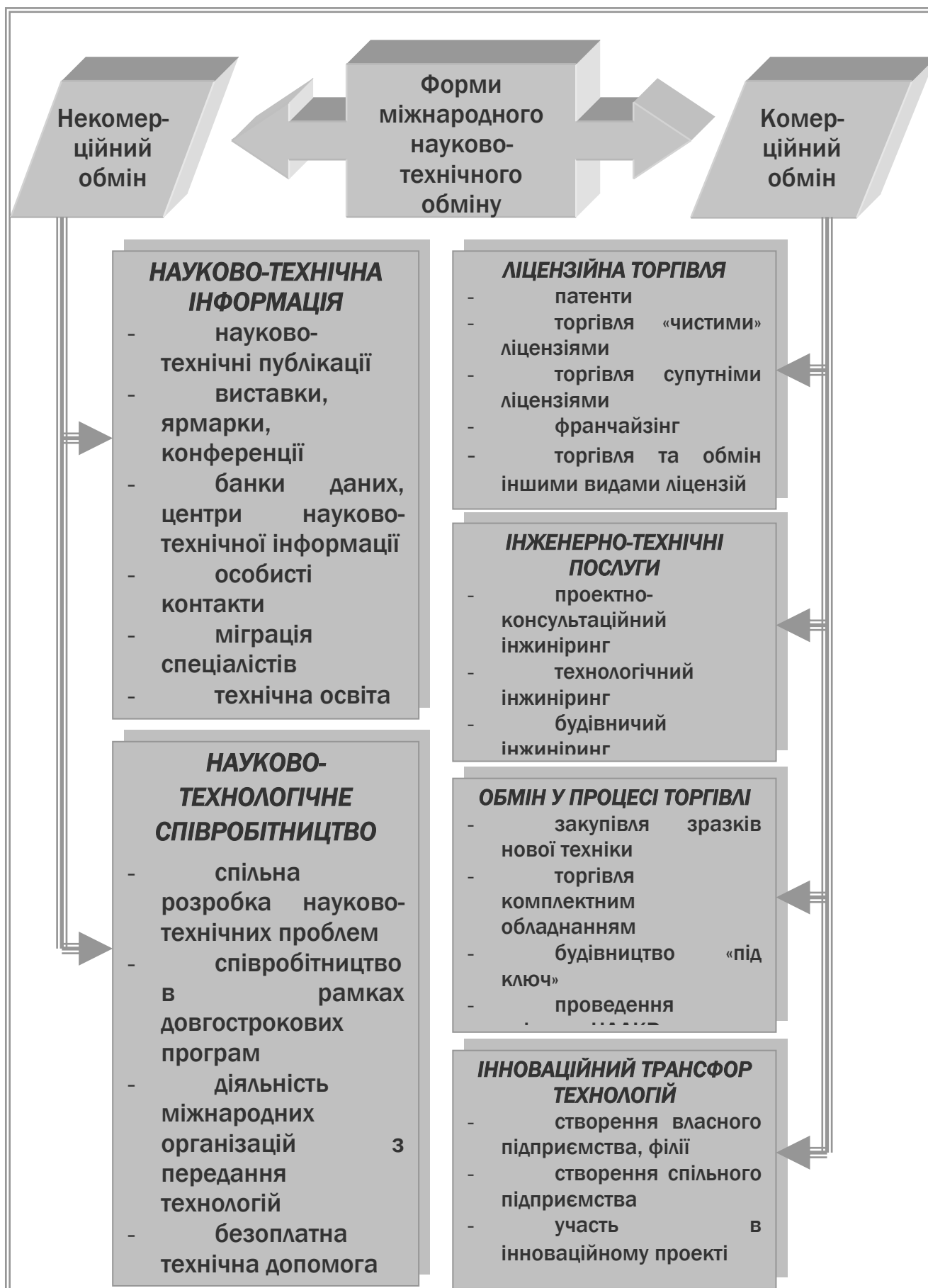

Рис.1.3. Форми міжнародного науково-технічного обміну [121, 218]

З теоретичної точки зору, *відкрита економіка* – це економічна концепція, яка досліджує вплив зовнішньоекономічних зв'язків на внутрішню макроекономічну систему країни. Вона виникла в повоєнний період, розвивається в умовах стрімкої інтернаціоналізації господарського життя та *утворення інтеграційних об'єднань* [108, 382].

Головною відмінністю відкритої економічної системи від закритої є неможливість державного регулювання національного господарства без урахування зовнішньоекономічних чинників (міждержавний обмін товарами, капіталами та національними валютами).

Таким чином, *відкрита економіка* – це система організації господарського життя, яка забезпечує максимально ефективне залучення національної економіки через відповідні організаційно-правові та фінансово-кредитні механізми у світові структури і взаємодію зі світовим співтовариством через вільний обмін товарами, капіталами, людьми, знаннями, технологіями на основі високого рівня міжнародного розподілу праці, та усупільнення виробництва, глобалізації продуктивних сил для національного та світового економічного прогресу [67, 382].

Основними рисами відкритої економіки є такі [67, 382-383]:

- 1) наявність максимально сприятливих правових, економічних, організаційних та інших умов для господарської взаємодії із зовнішнім економічним середовищем;
- 2) адаптивність та відповідність національних господарських структур світовим;
- 3) значний вплив зовнішніх факторів на внутрішньоекономічне життя, насамперед, структуру та обсяг виробництва, асортимент продукції;
- 4) країна з відкритою економікою бере активну участь і займає певну нішу в міжнародному розподілі праці, яка відображає її міжнародний виробничий профіль і робить вигідною обрану спеціалізацію;
- 5) країни з відкритою економікою характеризуються високим рівнем участі у міжнародній виробничій, науковій і технічній кооперації, обміні капіталам

та робочої силою. Вони є країнами походження та базування транснаціонального капіталу;

- б) випереджаюче зростання зовнішньоторговельного обороту щодо національного доходу, його суттєвий вплив на економічне зростання.

Зростання рівня відкритості національних господарств, узагальнюючим критерієм якого є рівень залучення до світогосподарських зв'язків, стає об'єктивною закономірністю і однією з характерних рис розвитку світових продуктивних сил.

При цьому важливою особливістю сучасного етапу функціонування світогосподарської системи є зростання впливу зовнішнього середовища на розвиток національних економік, що, в свою чергу, спрямовує напрями наукових досліджень, основними серед яких є такі [89, 22-23]:

- розширення поля аналізу на якісному рівня, коли взаємодія національних економік досліджується з урахуванням стану, тенденцій і особливостей розвитку не лише міжнародної торгівлі, а й міжнародного руху капіталу та валютних відносин;
- перехід від моделей «відкритої економіки», що ґрунтується на ринковій саморегуляції, до моделей, в яких «відкритість» реалізується через регулюючі функції держави.

Загальний методологічний підхід до дослідження економічної лібералізації виявляється є результативним за умови розвиненості відповідних національних ринків (товарів, послуг, капіталів, валют), оскільки західна економічна думка орієнтується на обґрунтування «позитивного впливу» світової економічної експансії розвинутих країн, вимагає розробки заходів щодо лібералізації між анодних економічних відносин.

Відкрита економіка – це економіка, яка у своєму розвитку спирається не лише на національні можливості, а й використовує переваги міжнародного розподілу праці та інших факторів виробництва. Властивістю відкритої економіки є цілісність національної економіки, її функціонування як єдиного економічного

комплексу, інтегрованого завдяки наявності міжнародних зв'язків у світовий ринок і світове господарство [100, 30].

Найважливішими умовами відкритості економіки виступають [100, 30-31]:

- 1) сприятливий інвестиційний клімат, який заохочує іноземних інвесторів до роботи на внутрішньому ринку певної країни;
- 2) сприятливе тарифне і нетарифне державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності;
- 3) доступність внутрішнього ринку для іноземної робочої сили, систем та технологій, інформації та управлінського досвіду.

Кожна з умов характеризує умови функціонування провідних ринків країни, які у сукупності формують тип економіки як відкритої. Якщо для певної країни виконуються умови відкритості лише певного ринку, то економіка країни не може вважатися відкритою. У цьому випадку йдеться лише про відкритість одного з ринків.

Водночас моделі відкритої економічної політики країн можуть бути різними. Найбільш розповсюдженими, за Р.Купером, є такі (рис.1.4):

- 1) пасивна відповідь на зростаючу економічну взаємозалежність – погодження на часткову або повну втрату суверенітету у здійсненні економічної політики;
- 2) форсування окремим країнами лібералізації міжнародних економічних відносин;
- 3) загальний режим або комплекс заходів, призначенням яких є зниження рівня економічної взаємозалежності в тому або іншому аспекті;
- 4) економічна агресія, може набувати як різних санкцій проти недружньої країни, так і форм анти демпінгу;
- 5) конструктивні заходи щодо узгодження систем регулювання міжнародних економічних відносин.

Для характеристик відкритості економіки в економічній науці оперують в основному показником *відкритості ринку товарів* (частка експорту або імпорту країни в її ВВП). Найбільший ступінь відкритості характерний для монокультурних країн (наприклад, для країн - нафтоекспортерів), для країн з

перехідною економікою, для країн, що розвиваються. Для економічно розвинутих країн, які мають збалансовану структуру економіки, такий показник коливається, як правило, в межах 10-20% [100, 31].

Рис. 1.4. Моделі відкритої економічної політики

Тим не менш, в зовнішньоекономічній політиці розвинуті країни дотримуються відкритості до світового ринку, максимального використання ефекту від міжнародного розподілу праці. Особлива увага при цьому відводиться *лібералізації зовнішньої торгівлі*, тобто ліквідації обмежень на імпорт товарів з боку торговельних партнерів. Через участь у Світовій організації торгівлі уряди розвинутих країн спромоглися знизити середні тарифні ставки в зовнішній торгівлі до 3%, тоді як наприкінці 40-х років вони становили 25-30% [67, 191]. У лібералізації зовнішньої торгівлі розвинуті країни зацікавлені перш за все, через високий рівень конкурентоспроможності товарів та послуг. Тому країни, які намагаються захистити свій ринок за допомогою протекціоністських заходів, зазнають протидії з боку розвинутих держав.

Одночасно лібералізаційні тенденції, які вплинули на розвиток ринку товарів, не могли обійти ринок послуг. При цьому відповідна міжнародна активність окремих держав, їх угруповань і ряду організацій та інститутів може вважатись продовженням політики, спрямованої на експансію на зовнішні ринки, яку проводять уряди держав на національному рівні регулювання [108, 244].

Отже, відкритість економіки є характерною рисою інтегрованості країни у світову економічну спільноту, показником її залежності від світових ринків і одночасно показником її впливу на світові ринки [100, 31].

Якщо раніше регіональна інтеграція певною мірою протистояла міжнародній лібералізації економічних відносин, то на даному етапі світо-господарського розвитку створення регіональних угруповань виступає фактором, який готує країни-учасниці до більш активного включення до світової економічної системи.

Нові інтеграційні угоди, як правило, не вимагають різкого переходу до режиму вільної торгівлі. Навіть в США в рамках Північноамериканської зони вільної торгівлі припускають захист деяких секторів економіки. Але при вступі до інтеграційного угруповання країн, що мають різний ступінь захисту економіки, країни з більш високим рівнем протекціонізму вимушені йти на поступки, а не навпаки. У цьому сенсі інтеграція виступає фактором «підтягування» рівня економіки менш розвинутих країн до рівня більш розвинутих і прискорює лібералізацію ними своїх зовнішньоекономічних зв'язків.

Лібералізація руху товарів та факторів виробництва в рамках інтеграційних утворень є одним із ключових інструментів та цілей міжнародної економічної політики. До подібних взаємних заходів вдаються країни, які намагаються створити для своїх виробників порівняно кращі конкурентні умови, ніж ті, що їх мають суб'єкти господарської діяльності решти країн [108, 638].

Разом з тим, здійснення заходів зі зняття зовнішньоторговельних бар'єрів, незважаючи на сприяння розвитку міжнародних економічних зв'язків, не означає дійсного економічного об'єднання держав. Держава відіграє настільки суттєву роль в економічному житті, що зняття зовнішніх бар'єрів не створює однакових

умов для національного і зовнішнього виробників (внаслідок створення для національних суб'єктів господарювання більш сприятливих заходів податкової, грошово-кредитної політики тощо).

Об'єднання держав в економічній сфері передбачає не тільки здійснення заходів зі скасування різних обмежень, але і вироблення спільної позитивної економічної політики, створення наднаціональних економічних органів з певними повноваженнями.

Представники різних напрямків економічної науки приходили до висновку щодо неможливості здійснення економічної інтеграції без забезпечення її наднаціонального регулювання. При цьому прибічники *лібералістської концепції* розглядають інтеграцію переважно як злиття ринків, що забезпечують вільну зміну цін і конкуренцію в економіках, що є взаємодоповнюючими, а представники іншої школи – *держижистської* - вважають, що вільна конкуренція і ринкові відносини є недостатніми для інтеграції, необхідними є державне і наднаціональне втручання в структуру господарства.

Так, наприклад, в процесі здійснення програми будівництва європейського спільного ринку товарів, капіталів, робочої сили і послуг ставало все більш очевидним, що його функціонування є неможливим без узгодження і проведення державами – членами ЄС скоординованої політики не тільки в окремих галузях, а й в області податків, бюджету, наукових досліджень, визначення першочергових цілей і об'єктів для капіталовкладень, в сфері зовнішньоекономічних відносин з третіми країнами, в області платіжних балансів, фінансово-кредитних і валютних відносин.

Потреби розвитку сучасних виробничих сил вимагають переходу від раціональних форм економічного регулювання до наднаціональних, міжнародних форм. Це завдання країни і намагаються вирішити шляхом інтеграції, яка передбачає перехід від національного до наднаціонального економічного регулювання. Інтеграція покликана вирішити протиріччя між інтернаціоналізацією господарського життя, з одного боку, і вузькими рамками національних господарств – з іншого, створити більш сприятливі умови для

розвитку процесів інтернаціоналізації господарського життя. При цьому, якщо інтернаціоналізація життя і капіталу носить всеохоплюючий характер, то інтеграція в силу гострих протиріч між країнами обмежується окремими, регіональними напрямками. Якщо об'єктивна тенденція до інтернаціоналізації господарського життя лежить в основі розвитку інтеграційних процесів, то сама по собі економічна інтеграція – це нова форма міжнародних економічних відносин, що передбачає спільну діяльність ряду держав з метою об'єднання економік країн в єдиний господарський механізм, створення для підприємців більш-менш однакових умов функціонування в рамках всього об'єднання і його відмежування від решти світової економіки зовнішніми бар'єрами.

Зважаючи на вищезазначене, подальшого опрацювання вимагає проблема визначення гео економічних пріоритетів країн з перехідною економікою в контексті максимального використання міжнародних конкурентних переваг в процесі лібералізації економіки при розбудові міжнародної інтеграційної взаємодії за участю зазначених країн.

Загалом, ефективна відкритість економіки означає, з одного боку, можливість використовувати зовнішні джерела і ринки для національного розвитку, а з іншого – здатність протистояти несприятливій міжнародній кон'юктурі, особливо в періоди світових або регіональних криз [89, 24].

Узагальнення теоретичних підходів щодо взаємозв'язку лібералізації і економічного розвитку, а також світогосподарська практика використання вищенаведених моделей дозволяють зробити такі висновки [89, 24]:

- 1) існує наявна залежність «усталене економічне зростання – більша відкритість» при відсутності зворотної залежності;
- 2) випереджальна відкритість національних економік без попереднього внутрішнього структурного оновлення консервує і поглиблює наявні диспропорції – технологічні, економічні, соціальні;
- 3) відкритість ставить більшість країн світу у неадекватну залежність від світових кон'юктурних коливань, впливів зовнішній кризових явищ тощо.

При цьому держави мають розробляти і впроваджувати власні національні моделі відкритості економік при розвитку міжнародної економічної взаємодії, у тому числі в рамках участі у розбудові інтеграційних процесів. Вирішальна роль має належати державному регулюванню зазначених процесів.

З урахуванням вищезазначеного, в умовах *домінування загальної тенденції до лібералізації міжнародної економічної діяльності* набуває якісно нового змісту використання протекціоністських заходів. Захист внутрішніх ринків від третіх країн, державна підтримка експортоорієнтованих галузей на ринках регіональних інтеграційних об'єднань, членом яких країна не є, стають визначальними інструментами міжнародної економічної діяльності держав, у тому числі України.

Суперечлива тенденція протидії *принципів лібералізації і протекціонізму* у міжнародній торгівлі проявляється шляхом відмови багатьох країн від жорсткого регулювання (контролю) відсоткових ставок, обмінних валютних операцій, кількісних обмежень кредитних операцій банків, руху капіталу, зменшення митних платежів. Лібералізація фінансів веде до переміщення капіталу, в тому числі у вигляді прямих і портфельних інвестицій. Переміщення капіталу проявляється у різноманітних формах: від традиційного кредитування до вкладень в державні цінні папери і банківські депозити. Основний обсяг міжнародного переміщення капіталу припадає на розвинуті країни, які виступають його головними експортерами як за міждержавними, так і за приватними каналами.

Одночасно розширюється використання новітніх засобів захисту національних товаровиробників. Протекціонізм набуває специфічного регіонального характеру, форми створення нових і розширення старих інтеграційних угруповань, які «розвивають» принцип рівності всіх учасників зовнішньоторговельної діяльності – «режим найбільшого сприяння».

Всередині нових угруповань відбувається *лібералізація обміну*, тобто вводяться особливі специфічні умови внутрішньорегіонального зовнішньоторговельного обміну. У відносинах з третіми країнами виникає посилення дискримінаційного режиму на основі введення нових правил

протекціоністського регулювання. При цьому обумовлюється (передбачається) застосування особливих підвищених мит у випадках нанесення значних збитків національній промисловості, яка постраждала від імпорту національних товарів. Місце мит займають заходи нетарифного протекціонізму, перш за все, кількісні обмеження, стандарти, технічні умови, норми екологічної безпеки і т.і., дія яких носить вибірковий характер стосовно конкретної країни.

Модифікацією державного протекціонізму, що порушує принцип ліберальної (вільної) конкуренції, виступають приховані протекціоністські форми стимулювання експорту окремих видів продукції.

Стосовно експорту наукомістких товарів, що вимагають значних витрат на НДДКР, державний протекціонізм носить опосередкований характер і полягає у бюджетному і позабюджетному фінансуванні розробок, підвищенні відсотка амортизаційних відрахувань на обладнання, що використовується для виробництва експортного товару.

При експорті крупних матеріаломістких товарів, що характеризуються значною вартістю, використовуються прямі субсидії (від 10 до 30-40% вартості товару). Система прямого субсидування експорту розповсюджується в основному на сільськогосподарські товари, що надходять з країн Європейського Союзу.

Поділ світового господарства на інтеграційні об'єднання спричиняє суперечливий вплив на лібералізацію економіки. Утворення міжнародних економічних об'єднань і союзів сприяє розвитку зовнішньоекономічних відносин між країнами-членами. Одночасно це створює перешкоди для розвитку економічних відносин між країнами, що належать до різних угруповань, призводить до лібералізації міжнародних економічних відносин лише всередині економічних об'єднань, про що мова піде нижче.

Конкретні форми економічної взаємодії в рамках інтеграційних об'єднань залежать від рівня господарського розвитку країн-учасниць. Особливості країн відповідно впливають на характер і рушій сили інтеграції. Хоча основною причиною інтеграції є вимоги високо розвинутих продуктивних сил, що переросли межі національних господарств, історично цей процес склався таким

чином, що співвідношення політичних і економічних чинників на окремих етапах змінювалось.

Економічна інтеграція розвивається, перш за все, в регіональному аспекті й проявляється в декількох формах. У розвинутих країнах – це міждержавна інтеграція та інтеграція на мікрорівні, інтеграція, що базується на зарубіжних інвестиціях. Міждержавні інтеграційні об'єднання виникають як зона вільної торгівлі і ставлять за мету ліквідувати перешкоди у взаємній торгівлі країн-учасниць, митні союзи яких, окрім зазначеної мети, прагнуть захистити свій внутрішній ринок від конкуренції третіх країн за допомогою митних і податкових засобів [91, 621].

У розвинутих країнах інтеграційні процеси дістали найбільшого розвитку в Західній Європі (ЄС) та і Північній Америці (НАФТА) (табл. 1.3). Процеси економічного зближення відбуваються також в країнах Азії, Африки і Латинської Америки, де нараховується більше 20 інтеграційних угруповань. В основі інтеграційних процесів у країнах, що розвиваються, лежить прагнення об'єднати зусилля для подолання економічної відсталості. Лібералізація зовнішньоекономічних відносин в рамках таких угруповань розглядається як один із засобів індустріалізації через регіональне заміщення імпорту шляхом розширення ринку для окремих товарів.

Таблиця 1.3

Порівняння найбільших інтеграційних об'єднань у світі

<i>Об'єднання</i>	<i>ВВП, трлн. дол.</i>	<i>Населення, млн. осіб</i>	<i>Територія, млн. кв. км</i>	<i>ВВП на душу населення, тис. дол.</i>
НАФТА	13,8	434,7	21,6	31,7
ЄС	11,7	457	4	26,9

Стосовно перешкод для розвитку економічних відносин між країнами, що належать до різних угруповань, прикладом може слугувати розвиток зовнішньоекономічних відносин між МЕРКОСУР і НАФТА, МЕРКОСУР і країнами Андського пакту (Болівія, Венесуела, Колумбія, Перу, Еквадор). Так, намагання створити єдиний панамериканський економічний простір, намір щодо якого було проголошено в 1994р., до цих пір є нереалізованими, навіть у

«спрощеному» вигляді - моделі єдиного ринку FTFF Light. У 2004р. Аргентина і Бразилія поставили США жорстку умову щодо скасування всіх субсидій сільгоспвиробникам США і митних бар'єрів по відношенню до південноамериканської сільгосппродукції, що спрямовується на ринок США. Однак США погодились скасувати тільки прямі аграрні субсидії, що склали 6,6% дотацій фермерам і експортерам. Дотації ж у вигляді непрямих кредитів або страхових гарантій США скасовувати відмовились. Крім того, при утворенні зазначеного об'єднання США не погодились на створення регіональних фондів розвитку, на заснуванні яких наполягали південноамериканські країни, і за рахунок яких усувалися б диспропорції в економічному розвитку країн-членів (за аналогією з Європейським Союзом).

Аналогічна ситуація склалась і в Латинській Америці, в якій до теперішнього часу, незважаючи на проголошені в 2003р. наміри, через подібні до вищевикладених суперечності, єдиного торговельного простору не створено.

Таким чином, аналіз теоретичних основ розвитку світового господарства свідчить, що відкритість економіки є характерною рисою інтегрованості країни у світову економічну систему, показником її залежності від світових ринків і впливу на світові ринки.

Основними умовами відкритості економіки країни виступають: сприятливий інвестиційний клімат; сприятливе (тарифне і нетарифне) державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності; доступність внутрішнього ринку для іноземної робочої сили, систем і технологій, інформації та управлінського досвіду. Характерною властивістю відкритої економіки є цілісність національної економіки, її функціонування як єдиного економічного комплексу, інтегрованого у світовий ринок і світове господарство завдяки наявності міжнародних зв'язків.

1.3. Інституційна основа економічної лібералізації в сучасній світогосподарській системі

Функціонування економічних систем передбачає наявність відповідних економічних інститутів, через які конкретизується і здійснюється вирішення певних завдань. Інституційне забезпечення трансформації економічної системи є визначальною умовою успіху будь-яких реформ і перетворень.

В останні десятиріччя увага представників різних наукових шкіл до інституційних аспектів при здійсненні аналізу економічного зростання в світі помітно зросла, що, крім іншого, є пов'язаним з дослідженням процесів ринкової трансформації. [95] Відбувається це внаслідок того, що використання традиційного макроекономічного інструментарію для проведення реформ в різних державах світу спричиняло різні результати, причому найчастіше не ті, на які очікували. Реакція макроекономічних змінних на заходи економічної політики, як відомо, залежить від інституційного середовища. Проте міра залежності цих результатів від інституційної специфіки тієї чи іншої країни була недооцінена [113, 25].

Крім того, необхідно враховувати, що макроекономічні перетворення можуть помітно впливати власне на інституційне середовище (рис.1.5).

В економічній науці під *інституційним середовищем* здебільшого розуміють «основні політичні, соціальні та правові норми, які є базою для виробництва, обміну і споживання» [145]. Тобто *інституційне середовище* – це чіткий упорядкований набір інститутів, що визначають обмеження для економічних суб'єктів, які формуються в межах тієї чи іншої системи координації господарської діяльності [113, 26].

У структурі формальних інститутів прийнято виділяти [144]:

- політичні інститути;
- економічні інститути;

Рис.1.5. Ринкове інституційне середовище [113, 26]

- системи контрактації (способи й порядок укладення контрактів, регульовані правовими нормами та законами).

Політичні інститути визначають владну ієрархічну структуру суспільства, способи ухвалення рішень і контролю. Еволюція й функціонування формальних політичних інститутів є предметом аналізу в рамках теорії суспільного вибору.

Формальні економічні інститути визначають можливі форми організації господарської діяльності, у рамках якої окремі індивіди чи групи кооперуються між собою чи вступають у конкурентні відносини. Наприклад, встановлення граничних цін на продукти і ресурси, що визначають рамки обміну на конкретному ринку; введення обмежень на імпорт тощо.

Інститути контрактації визначають умови угоди між покупцем і постачальником. Контракти варто розглядати як правила, які структурують в часі та просторі відносини між двома або більше економічними суб'єктами на сонові специфікації обмінюваних прав і зобов'язань відповідно до досягнутої між ними угоди. Інститути контрактації є базовими в інституційній структурі будь-якої економічної системи [113, 27].

Взаємне пристосування, взаємна адаптація в умовах розвитку світогосподарських зв'язків є одним з основних напрямів розвитку інститутів на сучасному етапі.

Перешкодами на шляху формування ліберальної економіки є недосконалість правової матеріально-технічної бази, недостатній рівень розвитку інституціональної інфраструктури, втрата в ході трансформаційних перетворень істотної частини економічного потенціалу.

При цьому необхідно звернути увагу на ряд положень [87, 50].

По-перше, відкритість економіки сама по собі не може забезпечити стійкий економічний розвиток. Економічне зростання базується, насамперед, на внутрішніх чинниках: відповідній інституціональній структурі, наявності фізичного і людського капіталу, технологічного розвитку. Більше тогою простежується зворотна залежність – країни, які розвиваються більш високими темпами, прагнуть до більшої відкритості. Зворотного зв'язку практично не спостерігається.

По-друге, відкритість економіки веде до зростання диференціації доходів всередині країни.

По-третє, відкритість робить країни більш залежними від зовнішніх криз.

Таким чином, сама собою відкритість не вирішує проблем забезпечення економічного зростання національної економіки. Крім того, вона може стимулювати відтік національних ресурсів і капталів.

Умовою забезпечення позитивних результатів відкритості національної економіки є активна роль держави в забезпеченні національних інтересів. Насамперед, вона повинна ґрунтуватись на високій міжнародній конкурентоспроможності національної економіки.

На думку ряду вчених [87,50,48,69 та ін.], процес відкриття економіки повинен супроводжуватись створенням інститутів, покликаних захищати національну економіку від зовнішніх шоків, формування механізмів соціальних гарантій для найбільш незахищених суб'єктів економічної діяльності і верств населення, протистояння корупції і монополізації при розробці та здійсненні економічної політики, забезпеченні економічної свободи з урахуванням особливостей національного менталітету.

Поспішне відкриття національної економіки призводить до неефективного перерозподілу економічних ресурсів, їх вимивання за межі національних кордонів, формування нерациональної економічної інфраструктури, сировинної, експортної й технологічної імпоротної залежності держави.

Необхідно відзначити, що основні принципи політики відкритості для країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою відрізняються від принципів формування відкритої економіки країн з розвинутою ринковою економікою. Таким чином, можна зробити висновок, що завдання формування відкритої економіки необхідно поєднувати з політикою стимулювання і регулювання процесу формування конкурентних переваг з урахуванням специфічних умов національного господарювання.

Саме на основі визначення стратегічних пріоритетів і диференціації напрямків міжнародного співробітництва має відбуватись відкриття національних економік.

Інституційну основу економічної лібералізації в сучасній світо-господарській системі складають, перш за все, міжнародні організації на наддержавному рівні, а саме ЮНКТАД, СОТ, МТЦ ЮНКТАД/СОТ, МТП та ін.

Конференція ООН з питань торгівлі та розвитку (ЮНКТАД). Даний орган Організації об'єднаних націй створено у 1964р. До ЮНКТАД входять усі члени ООН, а також члени спеціалізованих закладів ООН і члени МАГАТЕ.

Актуальні проблеми міжнародних торговельно-економічних відносин та інші пов'язані з ними проблеми розвитку ЮНКТАД розглядає комплексно, у взаємозв'язку, з урахуванням інтересів усіх груп країн.

Основними завданнями ЮНКТАД є такі [157, 237-238]:

- сприяння розвитку міжнародної торгівлі;
- забезпечення стабільного миру і рівноправного, взаємовигідного, всебічного співробітництва між різними країнами;
- вироблення рекомендацій, принципів, організаційно-правових умов і механізмів функціонування сучасних міжнародних економічних відносин;
- участь у координації діяльності інших закладів системи ООН у сфері економічного розвитку, налагодження господарських зв'язків і заохочення міжнародної торгівлі;
- розгляд широкого кола проблем міжнародної торгівлі сировиною, готовою продукцією, напівфабрикатами;
- розгляд умов «невидимої торгівлі» (фрахтування морського транспорту, страхування, фінансування і кредитування зовнішньої торгівлі);
- розгляд проблем діяльності транснаціональних компаній, передачі технологій, валютно-кредитних відносин;
- боротьба з так званим «новим» протекціонізмом промислово розвинених країн; регулювання надзвичайно високої заборгованості країн, що розвиваються.

Світова організація торгівлі (СОТ). СОТ, створена у 1995р. на базі ГАТТ (діяла з 1948р.), є міжнародною багатосторонньою угодою, яка регулює режим взаємної торгівлі й торговельну політику країн-учасниць. Вона виконує роль

інструмента лібералізму в міжнародній торгівлі, спрямованого на зниження різноманітних митних перепон.

Діяльність ГАТТ зводилась до виконання трьох основних функцій:

- вплив на державну торговельну політику шляхом вироблення правил світової торгівлі;
- форум для переговорів з лібералізації і передбачуваності;
- врегулювання спорів.

Основні цілі ГАТТ – забезпечення безпеки і передбачуваності міжнародних торгових відносин шляхом ліквідації митних та інших обмежень, усунення всіх форм дискримінації в міжнародній торгівлі з метою підвищення рівня життя; забезпечення повної зайнятості; підвищення реальних доходів і попиту; покращення використання сировини, зростання виробництва і торговельного обміну.

СОТ, яка була створена в результаті Уругвайського раунду (1994р., 118 держав – учасниць), наслідувала основні цілі ГАТТ. Основними принципами діяльності СОТ є такі:

1. Режим найбільшого сприяння (відсутність дискримінації), який зобов'язує кожна країну-учасницю розповсюдити на всі постачальників певного товару пільги, які вона надала комусь одному із них.

Винятком є такі ситуації:

- тарифні переваги на користь країн, що розвиваються;
 - дозволяється створення митних союзів між країнами, якщо рівень протекціонізму, що з них випливає, не перевищує середнього, яким раніше користувались країни, які беруть участь у цих союзах.
2. Однакові фіскальні правила та інші регламентації для товарів національного виробництва або імпортованих товарів.
 3. Заборона демпінгу і дозвіл на запровадження антидемпінгових мит на випадок недотримання цієї заборони.
 4. Можливість нейтралізації експортних премій або субсидій через компенсаційні збори.

5. Гармонізація методів розрахунку митної вартості товарів.
6. Недискримінаційність щодо постачальників при державних закупівлях, незалежно від їх національності.
7. Не контингентування імпорту, тобто усунення кількісних обмежень на імпорт. При відхиленні від цього принципу повинно виконуватись правило недискримінації, і таке відхилення є можливим тільки у випадку гострого дефіциту платіжного балансу або ж для країн, що розвиваються.
8. Можливість для країн-учасниць здійснення зворотних (адекватних) заходів стосовно держави, яка б порушила встановлені правила.

Мета СОТ – комерційна і економічна орієнтація держав-членів на підвищення рівня життя через забезпечення повної зайнятості, зростання виробництва і торговельного обміну товарами і послугами, оптимальне використання джерел сировини в цілях довгострокового розвитку, захисту і збереження оточуючого середовища.

Основні функції СОТ [144, 134]:

- підготовка і реалізація багатосторонніх і різносторонніх торговельних угод, що складають основу СОТ;
- надання можливості для багатосторонніх переговорів в сфері торгівлі;
- вирішення спорів у сфері торгівлі;
- здійснення нагляду за торговою політикою, що здійснюється державами;
- співробітництво з іншими міжнародними інститутами, що займаються вирішенням проблем світової економіки.

У відповідності до положення щодо надання державі режиму найбільшого сприяння, держави, що входять до СОТ, зобов'язані застосовувати до товарів, що виробляються в країнах, які діють у відповідності до договорів із СОТ, ті ж самі стандарти, що і до товарів будь-якої іншої країни.

Дане положення вимагає, щоб до товару, який надійшов на ринок з іншої країни, було так ж саме ставлення, як і до аналогічного товару, що виробляється всередині даної країни. В рамках СОТ квоти зазвичай анулюються, в той час як митні тарифи і власне мита зберігаються. Зниження тарифних ставок, на яке

пішли 120 держав, що приймали участь в Уругвайському раунді переговорів по лінії ГАТТ, зафіксовано в національних документах з тарифних ставок, які є частиною розробок СОТ.

Члени СОТ прийняли також ряд зобов'язань, що витікають з національних нормативних актів, що регулюють діяльність в сфері послуг. Ці зобов'язання, як і тарифні ставки, було включено до відповідних національних документів.

СОТ проводить роботу з розширення і уточнення тих положень ГАТТ, виходячи з яких уряди можуть вводити компенсаційні мита на два види товарів, що входять до категорії так званих удавано конкурентоспроможних. Це демпінгові товари та товари, що дотуються. В СОТ збережено всі положення, що діяли в рамках ГАТТ і спрямовані на створення сприятливих умов для країн, що розвиваються. Особливу увагу приділено тим, відповідно до яких розвинуті країни мали надавати допомогу країнам, що розвиваються, налагоджувати торгові відносини. Країнам, що розвиваються, було визначено термін для того, щоб адаптуватись до більш жорстких умов СОТ. До найменш розвинутих країн застосовувався ще більш гнучкий підхід. Вони мають можливість отримувати вигоду від того, що їх товари мають найбільш легкий доступ на ринки капіталістичних країн.

Можна зробити висновок, що ГАТТ/СОТ – це механізм стримування протекціонізму, система правил і норм, спрямованих на заохочення відкритої справедливої конкуренції.

В рамках СОТ легалізовані такі заходи обмеження імпорту, як антидемпінгові розслідування, відповідні заходи проти субсидування іноземними урядами своїх виробників, захисні заходи. Цій же меті слугує механізм врегулювання спорів в рамках СОТ. Кількість антидемпінгових розслідувань демонструє тенденцію до зростання (1980-ті рр. – 232, 1990-ті рр. – 232, початок XXI ст. – понад 300). Розбіжності в класифікації субсидій, нечіткість формулювань і розмитість процедур дозволяють вводити компенсаційні мита у відповідь практично на будь-яку субсидію. В результаті вони перетворились на засіб антидемпінгового захисту. Застосування захисних заходів легалізує в рамках

СОТ право на захист відповідних галузей національної економіки у випадку, якщо обсяги імпорту являють реальну загрозу для їх існування.

Серед основних протиріч СОТ – проблеми субсидування власних виробників, впровадження екологічних і трудових стандартів патентного законодавства й охорони інтелектуальної власності, скорочення обмежень на імпорт товарів і інвестицій [88, 34-35].

Міжнародний торговий центр (МТЦ) було створено в 1964р. в рамках ГАТТ, який з 1968р. діє також під егідою ЮНКТАД.

Мета створення МТЦ ЮНКТАД/СОТ – надання торговельної інформації та консультативних послуг, що сприяють розвитку зовнішньої торгівлі. З 1973р. МТЦ виконує функції центрального органу в системі ООН із надання технічної допомоги в розвитку торгівлі (насамперед, експорту) в країнах, що розвиваються.

МТЦ проводить роботу в рамках основної програми «Сприяння торгівлі та розвитку експорту», головними пунктами якої є такі:

- створення національної інфраструктури для стимулювання торгівлі;
- виявлення й освоєння експортних ринків;
- створення спеціалізованих національних служб сприяння торгівлі;
- стимулювання торгівлі на багатосторонній основі;
- підготовка кадрів;
- удосконалення техніки імпортних операцій;
- а також двох спеціальних програм: «Технічне співробітництво з найменш розвиненими країнами» і «Технічне співробітництво з національними торговими палатами».

Міжурядовий контроль за роботою МТЦ здійснює Об'єднана консультативна група, до складу якої входять представники усіх держав-членів ЮНКТАД і СОТ.

Міжнародна торгова палата (МТП) – це неурядова міжнародна організація, заснована у 1919р., яка об'єднує національні федерації підприємців, зацікавлених у розвитку економічних і фінансових зв'язків.

Мета функціонування МТП: сприяти поліпшенню економічних відносин між країнами, встановленню ділових контактів і взаємопорозумінню. МТП сприяє запровадженню в міжнародну практику стандартів, ділових звичаїв, уніфікованих правил, визначень, умов, розповсюдженню необхідної торгово-економічної інформації для розвитку міжнародного бізнесу.

МТП розробила міжнародні правила тлумачення товарних термінів «Інкотермс», що визначають базисні умови відвантаження товарів у між анодних договорах купівлі-продажу. Перша редакція розроблена в 1936р., нині діюча – у 2000р. (табл. 1.4) [88, 45-46].

Таблиця 1.4

ІНКОТЕРМС – 2000

<i>Найменування групи</i>	<i>Скорочена назва</i>	<i>Зміст</i>
<i>Група E</i> Відправлення	EXW	Ex Works – Франко - завод
<i>Група F</i> Основне перевезення несплачене	FCA	Free Carrier – Франко перевізник
	FAS	Free Alongside Ship – Франко вздовж борта судна
	FOB	Free of Board – Франко борт
<i>Група C</i> Основне перевезення сплачене	CFR	Cost and Freight – Вартість і фрахт
	CIF	Cost, Insurance and Freight – Вартість, страхування та фрахт
	CPT	Carried Paid to – Фрахт/перевезення сплачені до ...
	CIP	Carried and Insurance – Фрахт/перевезення й страхування оплачені до ...
<i>Група D</i> Прибуття	DAF	Delivered At Frontier – Поставка до кордону
	DES	Delivered Ex Ship – Поставка з судна
	DEQ	Delivered Ex Quay – Поставка з пристані
	DDU	Delivered Duty Unpaid – Поставка без сплати мита
	DDP	Delivered Duty Paid – Поставка з оплатою мита

При МТП функціонує міжнародний комерційний арбітражний суд, а також бюро зв'язку з ООН та її спеціалізованими закладами. Рішення МТП носять

рекомендаційний характер. З метою уникнення або скорочення невизначеності різної інтерпретації понять Міжнародна торгова палата розробила Міжнародні правила з тлумачення товарних термінів «Інкотермс», де виділяються базисні умови постачання товарів у міжнародних договорах купівлі-продажу, які періодично переглядаються та доповнюються.

Таким чином, на сучасному етапі у сфері торгівлі, поряд із підприємницьким та державним рівнями регулювання, посилюється регуляторна роль міжнародних організацій.

У сфері міжнародної торгівлі держави світу намагаються досягти вигідних саме їм позицій, умов тощо. Кожна держава активно або пасивно здійснює свою політику у міжнародній торгівлі. У міжнародній торгівлі виділяють [48, 38]:

- зовнішньоторговельну політику – цілеспрямовані дії окремо взятих держав у торговельних відносинах з іншими країнами та групами;
- міжнародну торговельну політику – колективні дії держав стосовно міжнародної торгівлі.

Основними напрямками зовнішньоторговельної політики є політика вільної торгівлі і протекціонізм.

Політика вільної торгівлі забороняє як тарифи на імпорт, так і субсидії на експорт, запроваджені для захисту промисловості певної країни (перший розклад для вільної світової торгівлі – ГАТТ – було розроблено у 1947р.). Дана політика означає усунення держави від прямого втручання у зовнішню торгівлю, функції з регулювання міжнародної торгівлі покладаються на імпорт. Однак держава не може повністю усунуватись від зовнішньої торгівлі: укладаються міжнародні торговельні договори, що надають максимально можливу свободу дій суб'єктам господарювання.

За домінування загальної тенденції до лібералізації міжнародної економічної діяльності, використання протекціоністських заходів також набуває нового якісного змісту.

Протекціонізм як економічна політика включає комплекс заходів з метою обмежень у міжнародній торгівлі, до яких належать запровадження митних

тарифів і нетарифні заходи регулювання міжнародної торгівлі. (рис. 1.6). Вперше розподілення інструментів державного регулювання зовнішньої торгівлі на тарифні і нетарифні було запропоновано Секретаріатом ГАТТ наприкінці 60-х років. В основу такого розподілення покладено відмінності як у методах обмеження ввезення/вивезення товарів, так і в способах впливу на ринкові відносини.

Значна кількість міжнародних документів, зокрема ГАТТ/СОТ, закріплюють пріоритетність використання тарифу як засобу зовнішньоторговельного регулювання, доцільність перенесення акцентів саме на використання мит у регулюванні зовнішньоторгового обороту. У рамках ГАТТ/СОТ триває процес тарифікації нетарифних бар'єрів, тобто перерахування впливу нетарифного бар'єра у значення мита, за принципом рівності впливу на торгівлю певним товаром. [69, 56]

Нетарифне регулювання включає багато інструментів сучасної економічної та торгівельної політики держав, декотрі з яких безпосередньо не пов'язані із зовнішньополітичним регулюванням, але суттєво впливають на міжнародний товарообіг. У світовій практиці налічується понад 100 позицій, за якими класифікуються нетарифні обмеження. В рамках ГАТТ/СОТ створена спеціальна база нетарифних обмежень, яка, постійно поповнюючись, зберігає єдину термінологію, що використовується правилами більшості держав (Додаток Б).

Інструменти державної зовнішньоекономічної політики, які поділяються на тарифні і нетарифні, також можуть бути представлені також наступним чином. (табл.1.5).

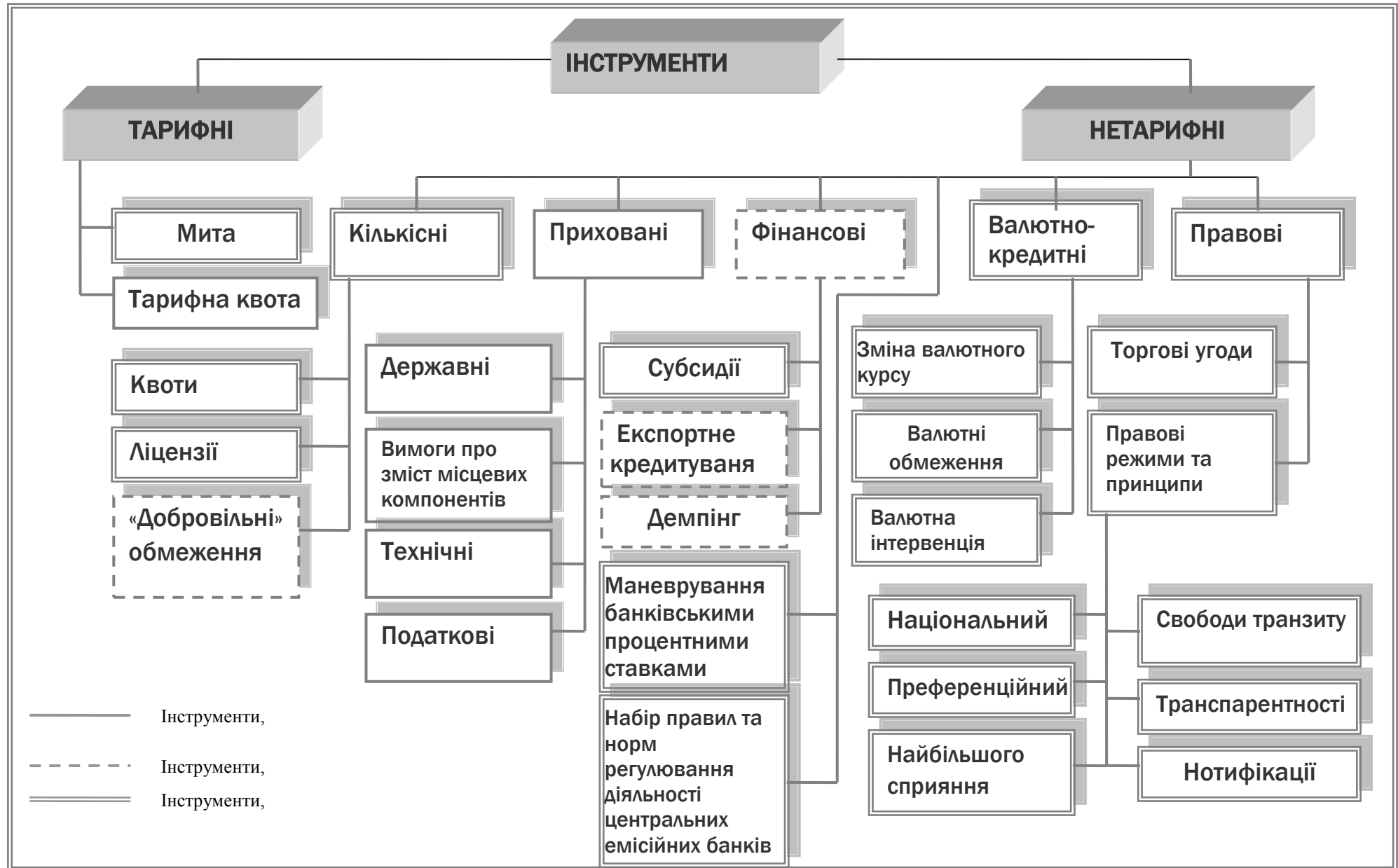

Рис.1.6. Інструменти регулювання міжнародної торгівлі [69, 58]

Таблиця 1.5

Інструменти регулювання міжнародної торгової політики

Методи регулювання		Інструменти торговельної політики	Регулює переважно	
Тарифні		Мита: <ul style="list-style-type: none"> - за способом стягування; - за характером; - за погодженням; - за об'єктом обкладення; - за способом обчислення; - за типами ставок 	Експорт	Імпорт
		Тарифна квота		Імпорт
Нетарифні	Прямі	Державна монополія	Експорт	Імпорт
	Кількісні	Квотування: <ul style="list-style-type: none"> - індивідуальні, групові, глобальні; - експортні, імпорتنі. 	Експорт	Імпорт
		Ліцензування: <ul style="list-style-type: none"> - генеральне (автоматичне); - індивідуальне. 	Експорт	Імпорт
	Добровільні обмеження	Експорт		
Приховані	Державні закупівлі Вимоги про вміст місцевих компонентів Технічні бар'єри : <ul style="list-style-type: none"> - сертифікати якості; - упаковка, маркування; - дотримання національних стандартів; - дотримання спеціальних санітарно-епідеміологічних норм. 	Прикордонний режим Податки і збори		
Фінансові	Субсидії: <ul style="list-style-type: none"> - прямі; - опосередковані 	Кредитування Демпінг Імпортні депозити Домовленості про встановлення мінімальних імпорتنих цін Валютні обмеження	Експорт	Імпорт
			Експорт	
			Експорт	Імпорт

Необхідно відзначити, що в рамках СОТ зберігається прихована диференціація і ескалація мит у відношенні до країн експортерів за допомогою використання різних видів мит стосовно різних експортерів. Досягається це шляхом застосування менш прозорих неадвалерних мит. Так, у ЄС середній адвалерний тариф становить 10,6%, а середній адвалерний еквівалент неадвалерних ставок – 35,2% (у США, відповідно 8,1 і 11,7%).

Структура неадвалерних мит використовується розвиненими країнами як протекціоністський інструмент, що маскує тенденцію до дискримінації товарів із країн, що розвиваються, частка специфічних ставок зростає по мірі зростання глибини переробки товару [88, 36-37]. Таким чином, слід звертати увагу не на рівень мит на окремі товари, а на ставки мит, встановлені на різних стадіях виробництва.

Іншим інструментом протекціонізму в рамках СОТ виступають тарифні квоти, якими захищено 28% сільськогосподарських виробників країн ОЕСР, 38% - країн ЄС і 26% - США.

Особливістю протекціоністської політики розвинених країн є активне застосування державного субсидування власних виробників. Серед галузей, що субсидуються найбільш активно – сільське господарство, авіа-, автомобіле-, суднобудування, виробництво штучних волокон, сталеливарна, вугільна промисловість. Так, обсяги субсидування сільського господарства ЄС впродовж 1999-2002рр. склали майже половину всього бюджету об'єднання.

Нетарифні бар'єри (методи адміністративного регулювання міжнародної торгівлі) також є ефективним інструментом прихованого протекціонізму в рамках СОТ. Це норми, стандарти, приписи з безпеки й екологічності, тестування й сертифікації; вимоги до маркування й упакування, адміністративні збори за різного роду формальні процедури; ускладнення процедур видачі відповідних документів і здійснення митних формальностей; підвищення уваги до дотримання відповідних форм документації; податкові пільги для експортерів, державне страхування експорту; податки на споживання; стимулювання прямих інвестицій; державні закупівлі. Підтвердженням прихованої протекціоністської

спрямованості є відсутність намагань до гармонізації відповідної регламентуючої документації всередині країн-імпортерів.

Особливою формою диференціації міжнародної торгівлі в рамках СОТ виступає система преференцій. Однак навіть при їх наданні спостерігаються обмеження на ввезення продукції, здатної конкурувати з національними виробниками.

В умовах домінування загальної тенденції до лібералізації міжнародної економічної діяльності змінюється також роль держав у регулюванні міжнародної економічної діяльності країн.

Основними цілями зовнішньоекономічної політики держав є такі [50, 36-37]:

- створення сприятливих економічних та організаційно-правових умов для суб'єктів економіки у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- забезпечення раціонального входження економіки країни у міжнародний розподіл праці (пошук власного місця у світо-господарській структурі);
- реалізація конкурентних переваг країни;
- підвищення конкурентоспроможності економіки на основі структурної перебудови та модернізації виробництва;
- розвиток орієнтованого на експорт сектору економіки, розширення експортного потенціалу країни;
- раціоналізація експортно-імпортних операцій;
- досягнення зовнішньоекономічної рівноваги.

Зовнішньоекономічна політика держави має відповідати таким принципам [50, 37]:

- адекватність національним інтересам;
- врахування вимог сучасного процесу глобалізації;
- паритетність у відносинах з іншими державами;
- відповідність міжнародній практиці і законодавству;
- демократизація, демонополізація та деідеологізація зовнішньоекономічних зв'язків;

- селективна підтримка експортного виробництва на основі критеріїв ефективності.

Політика вільної торгівлі реалізується шляхом усунення всіх торгівельних бар'єрів і відповідає ліберальній організації суспільства. Інституціонально ця мета кореспондується з уявленням класичного лібералізму та сучасного неолібералізму та означає вільне функціонування ринкового господарства, на яке орієнтується у своїй зовнішньоекономічній політиці більшість країн.

На практиці умови вільної торгівлі забезпечуються в рамках інтеграційних угруповань, утворення яких означає поетапне об'єднання національних економік в єдиний економічний простір [50, 38-39]:

1 етап – укладання преференційних торгових угод. Такі угоди можуть підписуватись або на двосторонній основі між окремими державами, або між вже існуючим інтеграційним угрупованням і окремою країною або групою країн. Відповідно до зазначених угод країни забезпечують режим сприяння одна одній, порівняно з третіми країнами. Міждержавних органів для управління преференційними угодами не створюється.

2 етап – створення зони вільної торгівлі. Зона вільної торгівлі передбачає не просто скорочення, а повне скасування митних тарифів у взаємній торгівлі за умови збереження національних митних тарифів у відносинах з третіми країнами.

3 етап – створення митного союзу. Створення митного союзу означає погоджене скасування групою країн національних митних тарифів і введення загального митного тарифу та єдиної системи нетарифного регулювання торгівлі щодо третіх країн. Митний союз передбачає безмитну внутрішньоінтеграційну торгівлю товарами і послугами та повну свободу їх переміщення усередині регіону.

4 етап – створення спільного ринку. На даному етапі країни, що інтегруються, домовляються про вільний рух не лише товарів і послуг, але і факторів виробництва – капіталу і робочої сили. На цьому етапі усуваються всі торговельні обмеження, а також обмеження, які перешкоджають вільному переміщенню факторів виробництва.

5 етап – створення економічного союзу. Економічний союз передбачає поряд з єдиним митним тарифом і свободою руху товарів та факторів виробництва координацію макроекономічної політики й уніфікацію законодавства у ключових галузях – валютній, бюджетній, грошовій. Уряди узгоджено відмовляються від частини своїх функцій і тим самим поступаються частиною державного суверенітету на користь наддержавних органів.

6 етап – створення політичного союзу. Політичний союз передбачає передачу національними урядами більшої частини своїх функцій у відносинах з третіми країнами наддержавним органам, що фактично означає створення міжнародної конфедерації і втрату суверенітету окремими державами. Однак на сучасному етапі світогосподарського розвитку жодне інтеграційне угруповання не тільки не досягло такого рівня розвитку, а навіть не ставить перед собою подібного завдання.

Разом з тим, розвиток світових і регіональних економічних зв'язків має *суперечливий характер*. Так, незважаючи на те, що економічна інтеграція підвищує рівень добробуту в країнах-членах в результаті усунення перешкод для мобільності факторів виробництва, зниження витрат на зовнішньоекономічні операції і т.п., чим вищим є досягнутий ступінь інтеграції, тим вищими є інституціональні витрати інтеграції, насамперед, політичні, через відмову від національного суверенітету (часткову або повну).

Крім того, політика протекціонізму, яка застосовується державами при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, на відміну від вільної торгівлі, передбачає активне втручання держави у функціонування зовнішньоекономічного сектору: застосовується сукупність правових, фінансово-економічних і організаційно-управлінських форм, методів та інструментів, за допомогою яких держава стимулює, координує і регламентує діяльність суб'єктів у сфері зовнішньоекономічних зв'язків відповідно до конкретних цілей та завдань.

Розглянемо специфіку зовнішньоекономічної діяльності провідних країн світу[157, 230-231].

Сполучені Штати Америки. Розвитком експорту США займаються:

- Міністерство торгівлі (запровадило програму, що стимулює фірми до розширення експорту);
- Експортно-імпортний банк США (надає прямі кредити, відіграє роль гаранта);
- Державна корпорація сприяння приватним інвестиціям за кордоном (здійснює фінансування і страхування американського експорту у країни, що розвиваються);
- Агентство з міжнародного розвитку (стимулює експортну діяльність шляхом надання позик і гарантій);
- Управління справами у сфері дрібного бізнесу (безплатно надає американським фірмам послуги): консультації з фінансових, правових, економічних і технічних питань; складання експортних програм; навчання спеціалістів (здійснює разом з Міністерством торгівлі); надання кредитів і гарантій тощо;
- Управління сільського господарства (стимулює експорт шляхом фінансової підтримки, шляхом проведення комплексних ринкових досліджень).

Японія. В Японії використовують переважно непрямі методи регулювання національного експорту. Під егідою Міністерства зовнішньої торгівлі та промисловості функціонує організація «Джетро», яка займається акумулюванням інформації про зовнішні ринки, організує ділові контакти японських експортерів з потенційними покупцями за кордоном, пропагує японські товари.

Японський уряд зосереджує зусилля на науково-технічній допомозі фірмам на стадії розробки і виробництва експортних товарів. Це здійснюється в основному у формі організації спільних з приватним бізнесом досліджень. Особливість японських спільних досліджень полягає в тому, що їх кінцевою метою в більшості випадків є створення готового продукту-зразка, що сприяє більш швидкому, ніж в інших країнах, промислового освоєнню результатів науково-технічних розробок.

Сполучене Королівство. Основним видом державної підтримки експорту там є допомога в отриманні інформації про іноземні ринки і про іноземних конкурентів, а також сприяння в організації міжнародних ярмарків, виставок.

Франція. Створено спеціальні заклади, серед яких важливою є служба СЕЗАМЕ (Служба підтримки і сприяння зовнішньоекономічній діяльності), яка безкоштовно надає такі послуги, як аналіз експортного потенціалу фірми, консультації з вивчення ринків, динаміки попиту.

Типовими для різних держав формами стимулювання експорту є такі:

- державне кредитування експорту;
- змішане кредитування (приватно-державне);
- надання коштів каналами допомоги (для фірм, які експортують свою продукцію у країни, що розвиваються);
- державне страхування експортних кредитів;
- податкові пільги для експортерів;
- виділення субсидій на експорт;
- організаційне та інформаційне сприяння з боку держави в експорті.

Як зазначалось вище, інструменти державної зовнішньоекономічної політики поділяються на тарифні і нетарифні.

Так, Україна самостійно визначає митну політику, створює власну митну систему та здійснює митне регулювання на своїй території відповідно до Митного кодексу, законів України та міжнародних договорів за участю України.

Митне регулювання в державі здійснюється на основі таких *принципів* [50, 59]:

- виключна юрисдикція України на її митній території;
- виключна компетенція митних органів України щодо здійснення митної справи;
- законність;
- єдиний порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України;
- системність;

- ефективність;
- дотримання правил та інтересів фізичних та юридичних осіб, що охороняються законом;
- прозорість.

Регулювання митної справи здійснюють вищі органи державної влади: Верховна Рада України, Кабінет міністрів України.

Верховна Рада України визначає:

- головні напрями митної політики України;
- структуру системи органів державного регулювання митної справи;
- розміри мита та умови митного обкладання;
- спеціальні митні зони та митні режими на території України;
- перелік товарів, експорт, імпорт та транзит яких через територію України забороняється.

Кабінет Міністрів України забезпечує:

- здійснення митної політики України відповідно до Законів України;
- встановлення розмірів митних зборів і плати за митні процедури;
- координацію діяльності міністерств, державних комітетів та відомств України з питань митної справи;
- проведення переговорів та укладання міжнародних договорів України з митних питань у випадках, передбачених Законами України;
- подання на розгляд Верховної Ради України пропозицій щодо системи митних органів України.

Спеціально уповноваженим органом в галузі митної справи є *Державна митна служба України*, яка є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом. Державна митна служба України приймає нормативні акти тільки відповідно до Митного кодексу та інших законів України.

Безпосереднє здійснення митної справи покладається на митні органи України. Система митних органів України складається з Державної митної служби України, регіональних митниць, митниць, спеціалізованих митних

управлінь та організацій, установ і навчальних закладів. Митні органи України, здійснюючи митну політику, вирішують такі головні завдання [50, 60-61]:

- захист економічних інтересів України;
- контроль за дотриманням законодавства України про митну справу;
- забезпечення виконання зобов'язань, які випливають з міжнародних договорів за участю України стосовно митної справи;
- використання засобів митно-тарифного та позатарифного регулювання при переміщенні через митний кордон України товарів та інших предметів;
- удосконалення митного контролю і оформлення товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України;
- комплексний контроль за валютними операціями спільно з Національним банком України;
- здійснення заходів щодо захисту інтересів споживачів товарів і додержання учасниками зовнішньоекономічних зв'язків державних інтересів на зовнішньому ринку за участю відповідних міністерств;
- створення сприятливих умов для прискорення товарообігу та пасажиропотоку через митний кордон країни;
- боротьба з контрабандою та порушенням митних правил;
- співробітництво з митними та іншими органами зарубіжних країн, а також з міжнародними організаціями з питань митної справи;
- ведення митної статистики.

Як свідчать результати дослідження інституційної основи економічної лібералізації в сучасній світогосподарській системі, загальне зниження торговельних бар'єрів, яке відбувається в рамках СОТ, створює передумови для полегшення переходу країн до формування зон вільної торгівлі. Отже, регіональна інтеграція, яка на попередніх етапах світогосподарського розвитку певною мірою протистояла лібералізації міжнародних економічних відносин, на сучасному етапі є фактором, що активізує включення країн – учасниць інтеграційного об'єднання до світової економічної системи.

Визначальними інструментами міжнародної економічної діяльності країн стають захист внутрішніх ринків від третіх країн, державна підтримка експортоорієнтованих галузей на ринках регіональних інтеграційних об'єднань, членом яких не є країна. З урахуванням вищезазначеного, *лібералізацію економіки* можна розглядати як розширення свободи економічної діяльності господарюючих суб'єктів внаслідок поступового скасування кількісних обмежень у зовнішній торгівлі між країнами, уніфікації умов здійснення міжнародної економічної діяльності.

За вищезазначених умов основними функціями державного регулювання лібералізації економіки слугують такі (рис.1.7): забезпечення міжнародної

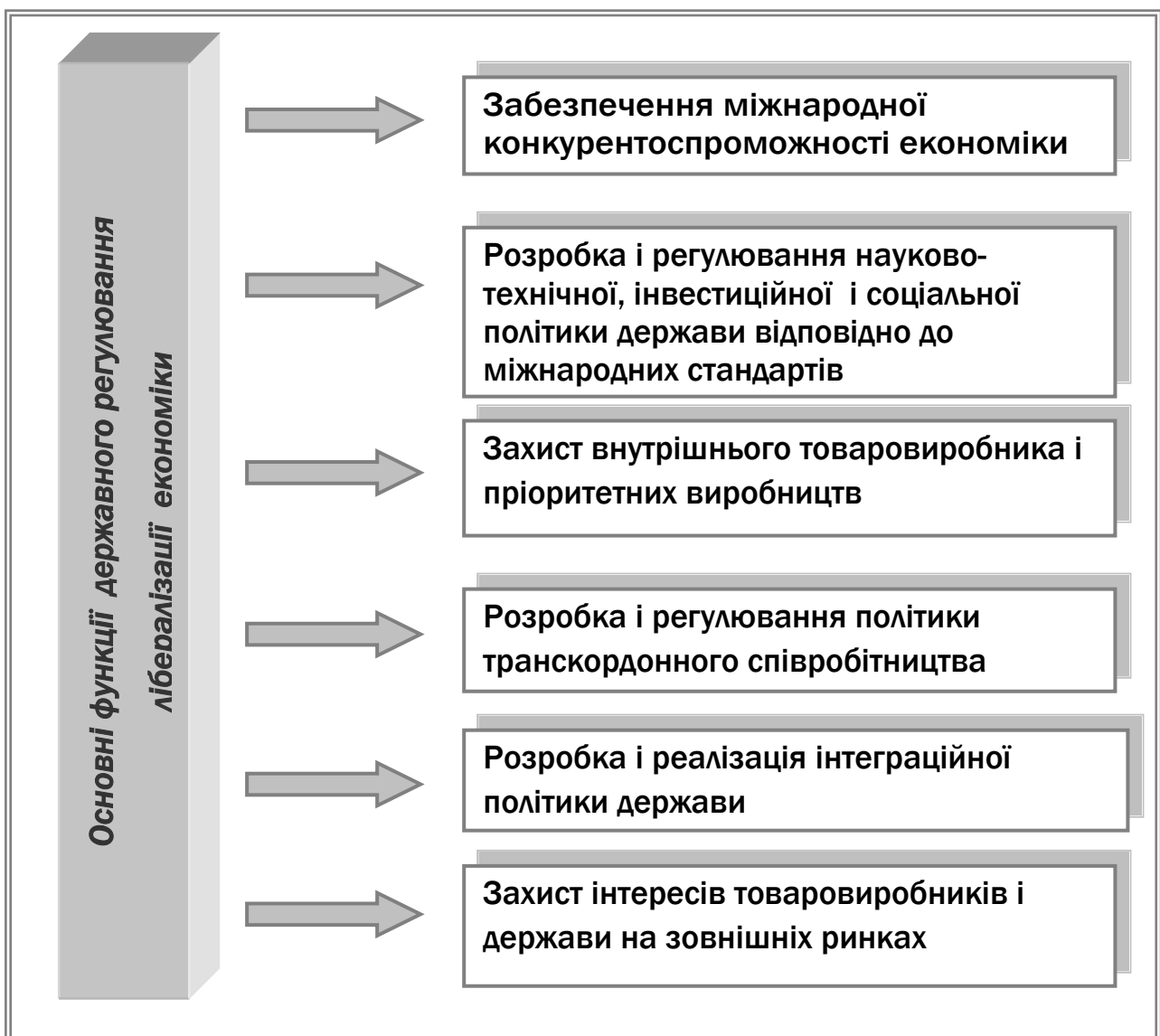

Рис.1.7. Основні функції державного регулювання лібералізації економіки

конкурентоспроможності економіки, регулювання зовнішньоекономічних відносин; розробка і регулювання науково-технічної, інвестиційної і соціальної політики держави відповідно до міжнародних стандартів; захисту внутрішнього товаровиробника і пріоритетних виробництв; розробка і регулювання політики транскордонного співробітництва; розробка і реалізація інтеграційної політики держави; захист інтересів товаровиробників і держави на зовнішніх ринках.

Висновки до розділу 1

Дослідження теорій міжнародної торгівлі (доктрини меркантилізму, теорії абсолютних переваг, теорії порівняльних переваг, теорії Хекшера – Оліна, парадоксу Леонт'єва, теореми Стопера – Самуельсона, закону Енгеля, Теореми Рибчинського, теорії Р.Барра, теорії життєвого циклу продукту та ін.) свідчить, що єдиного підходу до вирішення питань розвитку міжнародної торгівлі не існує. Вплив економічної теорії на розвиток міжнародної торгівлі полягає в тому, що перша виступає засобом пояснення і обґрунтування рішень, за допомогою яких країни за рахунок розвитку міжнародної спеціалізації мають можливість підвищення продуктивності використання наявних ресурсів, на основі чого - збільшення обсягу товарів, що виробляються і в кінцевому підсумку - підвищення рівня добробуту.

Аналіз теоретичних основ розвитку світового господарства в контексті економічного лібералізму (Дж.Локк, Д.Юм, Дж.С.Мілль, Ф.Хайек, М.Фрідмен та ін.) свідчить, що відкритість економіки є характерною рисою інтегрованості країни у світову економічну систему, показником її залежності від світових ринків і впливу на світові ринки. Основними умовами відкритості економіки країни виступають: сприятливий інвестиційний клімат; сприятливе (тарифне і нетарифне) державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності; доступність внутрішнього ринку для іноземної робочої сили, систем і технологій, інформації

та управлінського досвіду. Характерною властивістю відкритої економіки є цілісність національної економіки, її функціонування як єдиного економічного комплексу, інтегрованого у світовий ринок і світове господарство завдяки наявності міжнародних зв'язків.

Як свідчать результати дослідження інституційної основи економічної лібералізації в сучасній світогосподарській системі, загальне зниження торговельних бар'єрів, яке відбувається в рамках СОТ, створює передумови для полегшення переходу країн до формування зон вільної торгівлі. Зроблено висновок, що регіональна інтеграція, яка на попередніх етапах світогосподарського розвитку певною мірою протистояла лібералізації міжнародних економічних відносин, на сучасному етапі є фактором, що активізує включення країн – учасниць інтеграційного об'єднання до світової економічної системи.

На основі проведеного дослідження встановлено суперечливий характер розвитку світових і регіональних економічних зв'язків. За домінування загальної тенденції до лібералізації міжнародної економічної діяльності, використання протекціоністських заходів набуває нового якісного змісту. Визначальними інструментами міжнародної економічної діяльності країн стають захист внутрішніх ринків від третіх країн, державна підтримка експортоорієнтованих галузей на ринках регіональних інтеграційних об'єднань, членом яких не є країна. З урахуванням вищезазначеного запропоновано визначення *лібералізації економіки* як розширення свободи економічної діяльності господарюючих суб'єктів внаслідок поступового скасування кількісних обмежень у зовнішній торгівлі між країнами, уніфікації умов здійснення міжнародної економічної діяльності; визначено основні функції державного регулювання лібералізації економіки.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ І УКРАЇНИ

2.1. Дослідження розвитку інтеграційних процесів в рамках Європейського Союзу

Після другої світової війни однією з нових форм розвитку міжнародних економічних відносин стала економічна інтеграція. Однак погляди на виникнення і розвиток даних процесів в світовій економіці відрізняються.

Деякі західні економісти вважають, що наприкінці XIX – початку XX ст., коли рівень мита був відносно низьким, не існувало серйозних перешкод для міграції капіталів і робочої сили, а валюти більшості країн вільно обертались, світове господарство було інтегрованим. Потім в ході Першої і Другої світових війн і кризи 30-х років відбулась дезінтеграція світового господарства. З їх точки зору, міжнародна інтеграція в сучасних умовах має полягати у скасуванні мит і інших бар'єрів в торгівлі, обмежень в області міграції капіталу і робочої сили, введенні вільного обігу валют, тобто необхідно повернутись до стану, який у загальному вигляді вже існував до Першої Світової війни [97, 765].

Подібних поглядів дотримуються прибічники *неоліберального напрямку* сучасної економічної науки (В.Репке, Р.Арон та ін.). Вони розуміли інтеграцію як стан речей, при якому можливі торгівельні відносини між різними національними господарствами, такі є вільні і вигідні, як ті, що існують всередині національного господарства. Тобто якщо рух товарів, капіталів і людей між певною кількістю економічних одиниць може здійснюватись так само вільно, як і всередині кожної з цих одиниць, то ці різні одиниці є об'єднаними.

Однак в дійсності комплекс дій зі зняття зовнішньоекономічних бар'єрів, хоча і сприяє розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, ще не означає дійсного економічного об'єднання держав. Національне господарство відіграє настільки значущу роль в здійсненні економічних процесів, що зняття зовнішніх бар'єрів не ставить в однакові умови національного і зовнішнього виробників.

Об'єднання держав в економічній сфері передбачає не тільки здійснення заходів щодо скасування різних обмежень, а й вироблення спільної економічної політики, створення наднаціональних економічних органів з певними повноваженнями. До цього напрямку економічної думки належать А.Маршал, Б.Балаши, Я.Тінберген, Дж.Піндер тощо.

Прибічники *лібералістської концепції* розглядають інтеграцію переважно як злиття ринків, що забезпечують вільну гру цін і конкуренцію у взаємодоповнюваних економіках, а держижистська школа вважає, що вільна конкуренція і ринкові відносини є недостатніми для інтеграції, необхідним є державне і наднаціональне втручання в структуру господарства. Практика свідчить, що інтеграція розвивається останнім шляхом, через створення елементів координації.

В процесі будівництва європейського спільного ринку ставало все більш очевидним, що його функціонування є неможливим без узгодження і проведення державами – членами скоординованої політики не тільки в окремих галузях, а й в області податків, бюджетів, наукових досліджень, визначення об'єктів для капіталовкладень, в сфері зовнішньоекономічних відносин з третіми країнами, в області платіжних балансів, фінансово-кредитних і валютних відносин.

Потреби розвитку сучасних виробничих сил потребують переходу від національних форм економічного регулювання до його наднаціональних, міжнародних форм. Це завдання і намагаються вирішити країни шляхом інтеграції, яка передбачає перехід від національного до наднаціонального економічного регулювання. Інтеграція покликана вирішити протиріччя між інтернаціоналізацією господарського життя, з одного боку, і вузькими рамками

національних господарств – з іншого, створити більш сприятливі умови для розвитку процесів інтернаціоналізації господарського життя. При цьому якщо інтернаціоналізація виробництва і капіталу носить всеохоплюючий (глобальний) характер, то інтеграція в силу гострих протиріч між країнами обмежується регіональними рамками.

Якщо об'єктивна тенденція до інтернаціоналізації господарського життя лежить в основі розвитку інтеграційних процесів, то сама по собі економічна інтеграція – це нова форма міжнародних економічних відносин, що передбачає спільну діяльність ряду держав з метою об'єднання економік цих країн в єдиний господарський механізм, створення для підприємців більш-менш однакових умов функціонування в рамках всього об'єднання і його відмежування від решти світової економіки зовнішніми бар'єрами [97, 767-768].

Як свідчить досвід найбільш успішного інтеграційного об'єднання – Європейського Союзу, економічна інтеграція може приймати різні форми (рис.2.1).

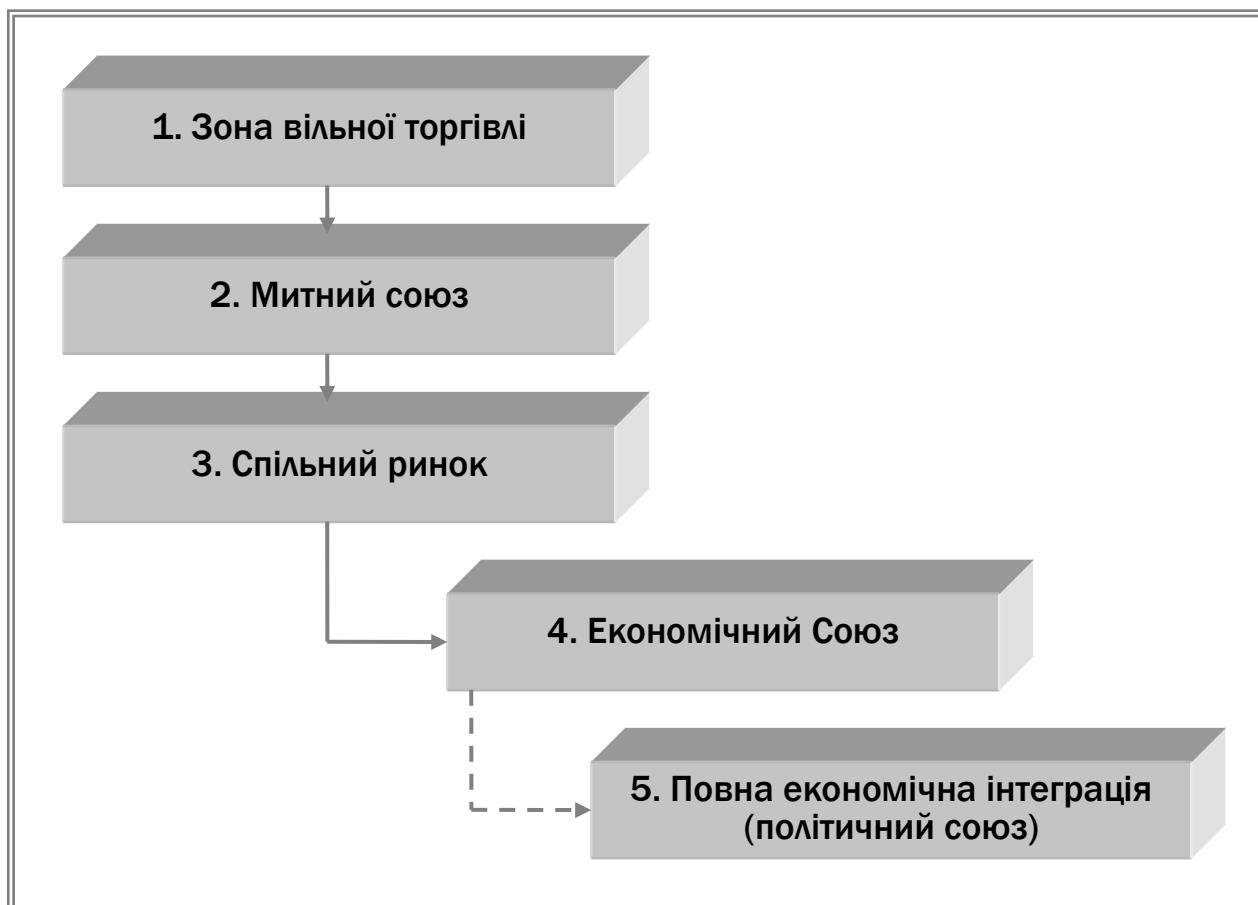

Рис.2.1. Етапи міждержавної інтеграції

Первинною формою інтеграції, яка може виникати на основі зони преференційної торгівлі (країни – учасниці надають один одному пільги у взаємній торгівлі), є *зона вільної торгівлі*, при якій країни скасовують обмеження у взаємних економічних відносинах, але зберігають повну самостійність у здійсненні свої внутрішньої і зовнішньої політики. Концепцію зони вільної було покладено в основу створення *Європейської асоціації вільної торгівлі* (ЄАВТ).

Наступна форма інтеграції – *митний союз* – передбачає не лише взаємне скасування зовнішньоторговельних обмежень, але й встановлення єдиного зовнішньоторговельного тарифу і проведення спільної зовнішньо-торговельної політики. При формуванні як зони вільної торгівлі, так і митного союзу міждержавна регулююча діяльність, що полягає переважно у скасуванні різноманітних бар'єрів, охоплює практично лише сферу обміну і створює більш сприятливі умови для розвитку торгівлі між країнами-учасницями, фінансових розрахунків між ними і т.п. Всі основні види економічного регулювання здійснюються національними державами.

Спільний ринок від митного союзу відрізняло те, що митний союз є спрямованим на розвиток взаємної торгівлі між країнами, що приймають в ньому участь, а спільний ринок передбачає також вільний рух капіталів і робочої сили.

Однак фактична *лібералізація торгівлі* – скасування мит та інших обмежень – ще не означає об'єднання держав. Як свідчить досвід Європейської асоціації вільної торгівлі, діяльність зони вільної торгівлі, якщо і здійснює певний вплив на розвиток виробництва, її ефект є вкрай обмеженим. Суттєвих змін з точки зору формування більш ємного ринку вона не створює. У цьому, зокрема, полягає одна з причин кризи ЄАВТ.

Більш розвинута форма економічної інтеграції – *економічний союз* – передбачає проведення спільної внутрішньоекономічної політики, діяльність наднаціональних економічних органів. На цих засадах було створено *Європейське економічне співтовариство* (ЄЕС).

Наднаціональне регулювання, пов'язане із функціонуванням економічного союзу, передбачає втручання в сферу не тільки обміну, а й виробництва. Це

регулювання покликане вносити лише певні корективи в механізм ринку з метою стимулювання процесів відтворення в масштабі всіх країн-учасниць, зміни міжгалузевих пропорцій, послаблення соціальних протиріч і т.п. Для цього можуть використовуватись загальна для всіх країн податкова політика, субсидування розвитку окремих виробництв чи районів із загальних фондів союзу, розробка спільних програм економічного розвитку та інші заходи. В умовах економічного союзу держава зберігає ряд економічних важелів, зокрема, таку важливу економічну функцію, як перерозподіл національного доходу через державний бюджет. В середині союзу існує економічне уособлення країн, що, як свідчить досвід існування Європейського Союзу, викликає протиріччя між ними.

Політичний союз представляє собою повну економічну інтеграцію. Хоча по цьому шляху розвитку і йде ЄС (перетворення Європейського економічного Співтовариства в Європейський Союз), перетворення ЄС в єдину державу поки не відбулось внаслідок існуючих протиріч. (Існуючі протиріччя роблять неможливою розширення масштабів інтеграції: унеможливають не тільки інтеграцію у світовому масштабі, але і інтеграцію в масштабі навіть промислово розвинутих країн).

Таким чином, інтеграція на європейському континенті охоплює широкий комплекс відносин між країнами, причому не тільки міжнародних, а й внутрішньоекономічних. На відміну від інших форм економічного регулювання, пов'язаних, зокрема, з міжнародними економічними організаціями, які функціонують в конкретних областях, при повному збереженні суверенітету держав-членів, інтеграція в своїх найбільш розвинутих формах передбачає відмову держав від національного суверенітету в деяких сферах економічного регулювання на користь *наднаціональних органів* [97, 770].

При цьому необхідно враховувати, що інтеграція виступає фактором підтягування економіки менш розвинутих країн до рівня більш розвинутих і прискорює *лібералізацію ними своїх зовнішньоекономічних зв'язків*: при вступі до інтеграційного угруповання країн, що мають різний ступінь захисту економіки, на поступки вимушені йти країни з більш високим рівнем протекціонізму.

Слід також відзначити, що в умовах лібералізації світової торгівлі відстань між країнами, а отже транспортні витрати, набувають більшого значення, ніж рівень торгівельних бар'єрів, а отже – виступає додатковим фактором, що сприяє формуванню регіональних союзів, у тому числі Європейського Союзу.

Якщо виходити із формальних визначень, Європейський Союз – це інтеграційна організація, головна мета якої – побудова якомога тіснішого союзу європейських народів (ст. 1 Договору про Європейський Союз).

Членом ЄС має право стати будь-яка європейська держава, що дотримується принципів свободи, демократії, поваги прав людини і основних свобод, а також принципу правової держави (ст.6, 49 Договору про Європейський Союз). Для вступу є необхідним рівень економічного розвитку країни, що є співстаним з середніми показниками ЄС, а також здійснення правової реформи з метою приведення внутрішнього законодавства держави-кандидата у відповідність із нормами права Європейського Союзу.

Як розглянуто вище, Європейський Союз формувався поступово, по мірі посилення інтеграційних процесів між країнами, що входили до його складу.

Ідея об'єднання Європи виникала неодноразово, однак реального втілення вона набула в 1923р., коли засновник пан'європейського руху Куденхове-Калергі проголосив пропозицію створити Об'єднані Штати Європи, спираючись на досвід об'єднання Швейцарії у 1848р., створення Німецької імперії в 1871р. і Сполучених Штатів Америки в 1776р.

В 1926р. було засновано пан'європейський союз на чолі з міністром іноземних справ Франції А.Бріаном, який, виступаючи 5 вересня 1929р. на засіданні Асамблеї Ліги Націй, запропонував створити в рамках Ліги європейський союз, який забезпечував би співробітництво держав Європи при збереженні їх суверенітету.

В часи Другої світової війни Рух за європейське об'єднання не перервав свого існування: 23 січня 1942р. було укладено угоду, що передбачала створення польсько-чехословацької конфедерації після війни; в цьому ж році в Лондоні було проведено переговори між представниками урядів Польщі, Чехословаччини,

Норвегії, Бельгії, Нідерландів, Люксембургу, Греції, Югославії і комітету «Вільна Франція», мета яких полягала в обговоренні можливостей створення Європейського співтовариства; 5 вересня 1944р. уряди Бельгії, Нідерландів і Люксембургу підписали угоду щодо утворення після закінчення бойових дій митного союзу (Бенілюкс).

В 1950р. міністр іноземних справ Франції Р.Шуман проголосив план щодо створення франко-німецького об'єднання вугілля і сталі. Нове об'єднання проголошувалось як відкрита організація з наднаціональним керівним органом, що приймав би рішення, обов'язкові для держав-членів. Таке об'єднання створювало передумови для економічного розвитку – першого етапу європейської федерації. Крім того, в рамках Плана Маршалла передбачалось створення функціональних комітетів з вугілля, сталі, транспорту, сільського господарства і продовольства, що також вимагало координації економічної політики всіх залучених країн на наднаціональному рівні. Договір щодо заснування *Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС)*, до якого увійшли Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, було підписано 18 квітня 1951р.

В основу об'єднання було покладено такі принципи:

- спільний ринок;
- спільні цілі;
- спільні інститути.

Таким чином, перші інтеграційні процеси успішно здійснювались в економічній сфері. В сфері зовнішньої політики і у військовій сфері співробітництво країн було не таким результативним: залишились нереалізованими проекти *Європейського оборонного співтовариства (ЄОС)* (1952р.), європейського політичного співтовариства на базі ЄОВС, ЄОС.

В умовах зростання взаємозалежності західноєвропейських країн зростали потреби в розширенні сфери співробітництва, започаткуванні нових інституційних форм, розвитку правової бази. У травні 1956р. на зустрічі міністрів іноземних справ в Венеції було досягнуто домовленість щодо необхідності

переходу від секторальної до більш повної економічної інтеграції, при збереженні відокремленого напрямку співробітництва у сфері атомної енергетики, у 1957р. було підписано угоди щодо створення *Європейського економічного співтовариства (ЄЕС)* і *Європейського співтовариства з атомної енергії (Євроатом)* (римські угоди).

Таким чином, в Західній Європі формувались три співтовариства – ЄОВС, ЄЕС, і Євроатом, серед яких головним, таким, що визначає стан і розвиток інтеграції, було ЄЕС. Європейська інтеграція стала широким і багатостороннім процесом. Адміністративні процедури, прийняття рішень в ЄЕС структурно були орієнтовані на процес уніфікації.

Разом з тим, багато цілей Співтовариства не було реалізовано: введення у 1969р. спільного ринку було відкладено на більш пізній термін; незважаючи на створення митного союзу, не отримали розвитку вільний рух послуг і капіталу, *лібералізація системи платежів* тощо. Не сприяла економічному зближенню країн і економічна криза початку 70-х років.

Тільки створення в 1970р. Європейського політичного співтовариства (ЄПС), спрямованого на гармонізацію зовнішньої політики, створило передумови приєднання до ЄЕС в 1973р. Великобританії, Данії і Ірландії, а після оформлення в 1979р. Європейської валютної системи, в рамках якої було запроваджено ЕКЮ (European Currency Unit) – Греції (1981р.), Іспанії і Португалії (1986р.).

В 1987р. було прийнято Єдиний Європейський акт, в якому зазначалось, що Європейське співтовариство і Європейське політичне співтовариство мають внести спільний вклад в прогрес європейської єдності. В акті детально визначались правові рамки запровадження єдиного ринку, співробітництва в науково-технічній сфері, в сфері охорони навколишнього середовища. Єдиний європейський акт також створював правову основу кооперації в області зовнішньої політики в рамках Європейського політичного співтовариства. Таким чином, розробка і прийняття зазначеного акту продемонстрували, що держави-члени співтовариства готові вийти за рамки суто економічної інтеграції і

намагаються координувати свої дії, виробляти спільну політику в сфері міжнародних відносин і зовнішньої політики.

В 1992р. 12 країн Європейського економічного співтовариства підписали Маастрихтську угоду щодо заснування *Європейського Союзу (ЄС)*, який зафіксував новий рівень об'єднання країн Європи: запровадження єдиного економічного і фінансового Союзу, створення єдиної валюти і союзного громадянства. Прийняттям положень щодо спільної зовнішньої політики і політики безпеки в рамках Маастрихтської угоди держави продемонстрували намір перейти до більш високого рівня узгодження дій. Нововведенням стали також положення щодо співробітництва в сфері правосуддя і внутрішніх справ, виділені в окремий розділ (рис.2.2).

Прагнення інших європейських країн вступити до ЄС спонукало країни-члени і інститути ЄС внести корективи щодо принципів його організації і діяльності, які було закріплено в Амстердамській угоді 1997р. Відповідно до положень Амстердамської угоди, з січня 1998р. було розпочато процес прийому до ЄС країн Центральної і Східної Європи та Кіпру.

16 квітня 2003р. було підписано Угоду щодо приєднання до ЄС 10 нових держав – Угорщини, Кіпру, Латвії, Литви, Мальти, Польщі, Словачії, Словенії, Чехії і Естонії, ратифікацію якої було здійснено у травні 2004р. Пізніше членами ЄС стали Болгарія і Румунія.

З моменту заснування Європейський Союз функціонує на базі декількох угод між країнами-членами, укладання і зміна яких на першому етапі відбувалась в рамках стандартних міжнародно-правових процедур (міжурядова конференція, підписання і ратифікація тексту країнами- учасницями).

Після ряду часткових реформ внаслідок квазіфедеративної природи Європейського Союзу (поправок Амстердамської 1997р. і Ніщцької 2001р. угод) держави-члени Союзу прийшли до висновку щодо необхідності реформування правових засад організації, у тому числі через внесення серйозних коректив до інтеграційних механізмів, що склались.

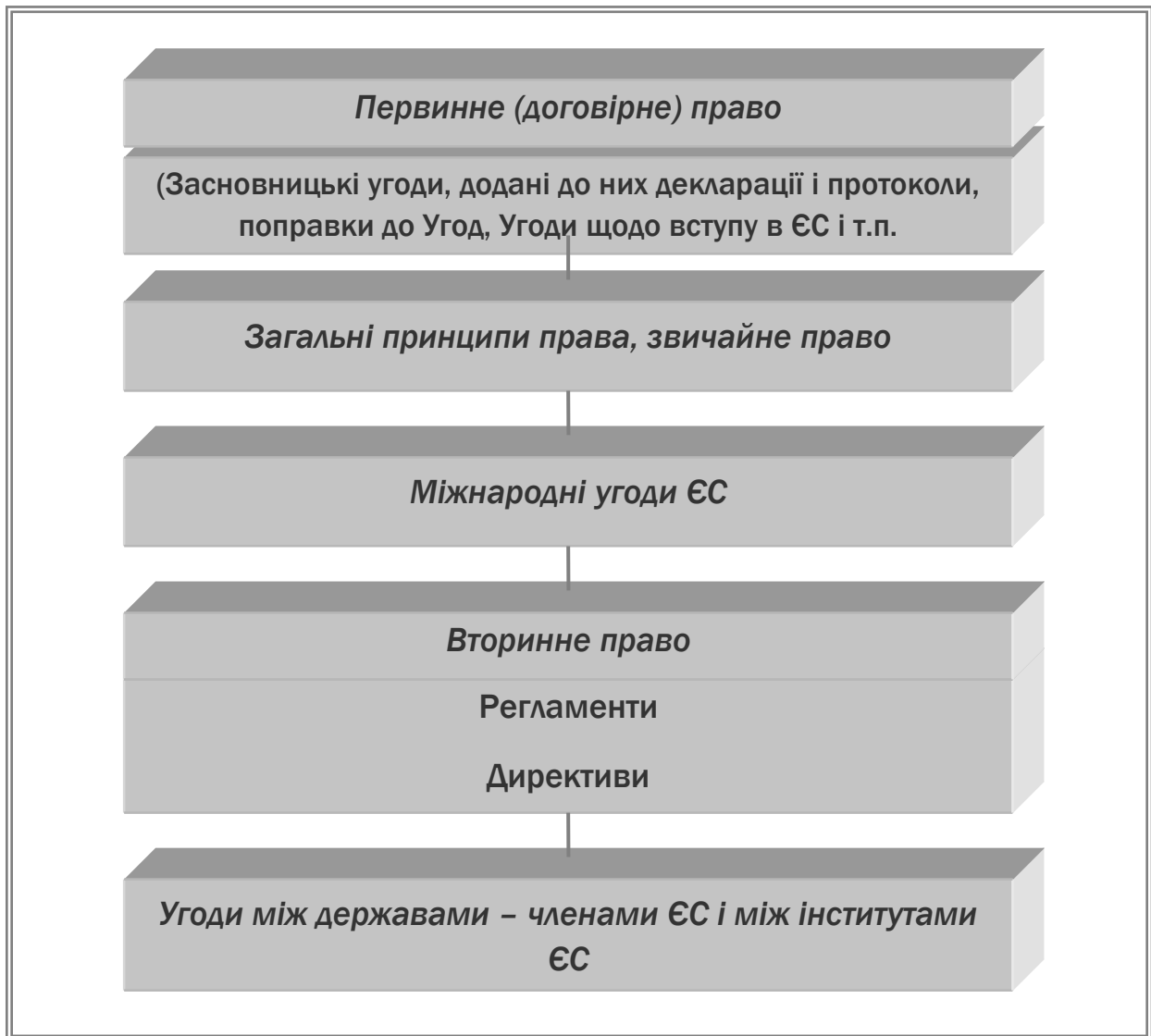

Рис.2.2. Джерела права Європейського Союзу

У 2003г. було представлено проект Конституційного договору, який регламентував:

- кількість членів Єврокомісії;
- межі повноважень Європарламенту;
- наявність посад президента і міністра іноземних справ;
- спільну оборонну політику;
- розподілення голосів у Раді Міністрів ЄС тощо.

У 2004р. на черговому самміті ЄС було досягнуто домовленість стосовно тексту Конституції Європейського Союзу, а 29 жовтня 2004р. в Римі було підписано її текст. Разом з тим, дотепер внаслідок внутрішніх протиріч Конституцію ЄС не ратифіковано.

Основними напрямками співробітництва в рамках ЄС є такі:

- 1) реалізація Економічного і валютного союзу (ЕВС);
- 2) загальна зовнішня політика і політика безпеки (СЗПБ);
- 3) загальна соціальна політика.

Реалізація Економічного і валютного союзу (ЕВС) відбувалась у три етапи:

на першому етапі (1990-1992рр.) відбулось скасування більшості обмежень на рух капіталу, посилення координації економічної політики держав-членів і співробітництва національних банків;

на другому етапі (1994-1996рр.) було започатковано роботу Європейського валютного інституту (ЄВІ);

на третьому етапі (1997-1999рр.) замість ЄВІ було утворено Європейський центральний банк з метою управління грошовою масою єдиної європейської валюти євро.

Економічна політика проводиться в рамках ЕВС у відповідності до принципів відкритої ринкової економіки і вільної конкуренції і залишається в рамках повноважень країн-членів. Валютна політика передається до підпорядкування Європейської системи центральних банків (ЄСЦБ), яка складається з центральних банків держав-членів і Європейського центрального банку. Ця політика спрямована на:

- забезпечення цінової стабільності;
- підтримку загальної економічної політики;
- розробку і реалізацію грошової політики;
- здійснення валютних операцій у відповідності до Угоди;
- підтримку і управління офіційними валютними резервами країн-членів;
- сприяння безперешкодному функціонуванню платіжної системи.

Єдину грошову одиницю євро створено з метою досягнення вищої форми економічної інтеграції між державами – членами економічного і валютного союзу, для якого характерним є функціонування єдиного ринку з єдиною валютою. Країни, що не приєднались до зони євро (Великобританія, Данія, Швеція) можуть

добровільно перейти на євро в будь-який момент за їх бажанням і за умови відповідності економіки встановленим вимогам.

Загальна зовнішня політика і політика безпеки (ЗЗПБ) – система заходів, що проводяться Європейським Союзом по відношенню до країн, що не входять до його складу, на основі спеціалізованого розділу Угоди про Європейський Союз «Положення щодо загальної зовнішньої політики і політики безпеки». Предметом ЗЗПБ є, перш за все, питання забезпечення миру і безпеки в Європі і на планеті в цілому, запобігання і подолання збройних конфліктів.

В рамках загальної зовнішньої політики і політики безпеки Європейський Союз:

- встановлює принципи і загальні орієнтири ЗЗПБ, яким мають слідувати держави-члени і інститути ЄС;
- приймає загальні стратегії - програмні документи, в яких фіксуються пріоритетні напрямки політики Союзу по відношенню до окремих країн і географічних регіонів;
- розробляє спільні позиції, що визначають підхід Союзу до конкретних зовнішньополітичних проблем;
- затверджує спільні акції, на основі яких виконуються оперативні дії на міжнародній арені (введення санкцій проти третіх країн тощо);
- видає рішення, у тому числі з організаційних питань;
- може укладати міжнародні угоди з іноземними державами.

Структурно цю область діяльності представлено Радою ЄС, Координаційним комітетом, співробітництвом між відомствами держав-членів; Європейською комісією, Європейським судом.

Проведення *загальної соціальної політики* зобов'язує держави-члени ЄС дотримуватись Соціальної хартії (1989р.): стимулювання зайнятості; покращення умов праця і життя; соціальний захист; соціальний діалог; розвиток потенціалу робочої сили; боротьба з дискримінацією.

Таким чином, три зазначені напрямки складають основу ЄС. Однак ці компоненти володіють різними якісними характеристиками, які не дозволяють ставити їх на один рівень.

Інститутами ЄС (керівними органами на які покладено реалізацію основних завдань) є такі:

- Європейський парламент;
- Рада Європи;
- Єврокомісія;
- Європейський суд;
- Рахункова палата.

Зазначені інститути ЄС одночасно виступають у якості інститутів Євроатома.

Взаємодію інститутів ЄС в рамках процедури прийняття рішень представлено на рис.2.3.

До початку ХХІ ст. Європейський Союз став відігравати важливу роль у розвитку світового господарства. ЄС підтримує дипломатичні відносини більше ніж із 130 країнами світу, має статус спостерігача в ООН та інших міжнародних організаціях.

На протязі десятиріч свого розвитку європейське співтовариство виступало з ініціативами щодо укріплення міжнародних позицій європейської економічної інтеграції: утворення європейського економічного простору, Трансатлантичні декларації 1990р. (ЄС, з одного боку і Канада і США – з іншого) домовились щодо поглиблення двосторонніх відносин шляхом консультацій і тісного співробітництва в політичній, економічній і культурних сферах.

Також зв'язки, що склались історично, стали фундаментом, на якому будуються відносини партнерства між ЄС і 70 африканськими, карибськими і Тихоокеанськими державами (АКТ) – Яундська, Арушська, Ломейські конвенції (1975р., 1979р., 1984р., 1989р.). Ломейські конвенції передбачають сприяння економічному, соціальному і культурному розвитку країн АКТ (фінансова допомога, надання пільг при експорті в ЄС), тісне і рівноправне співробітництво в

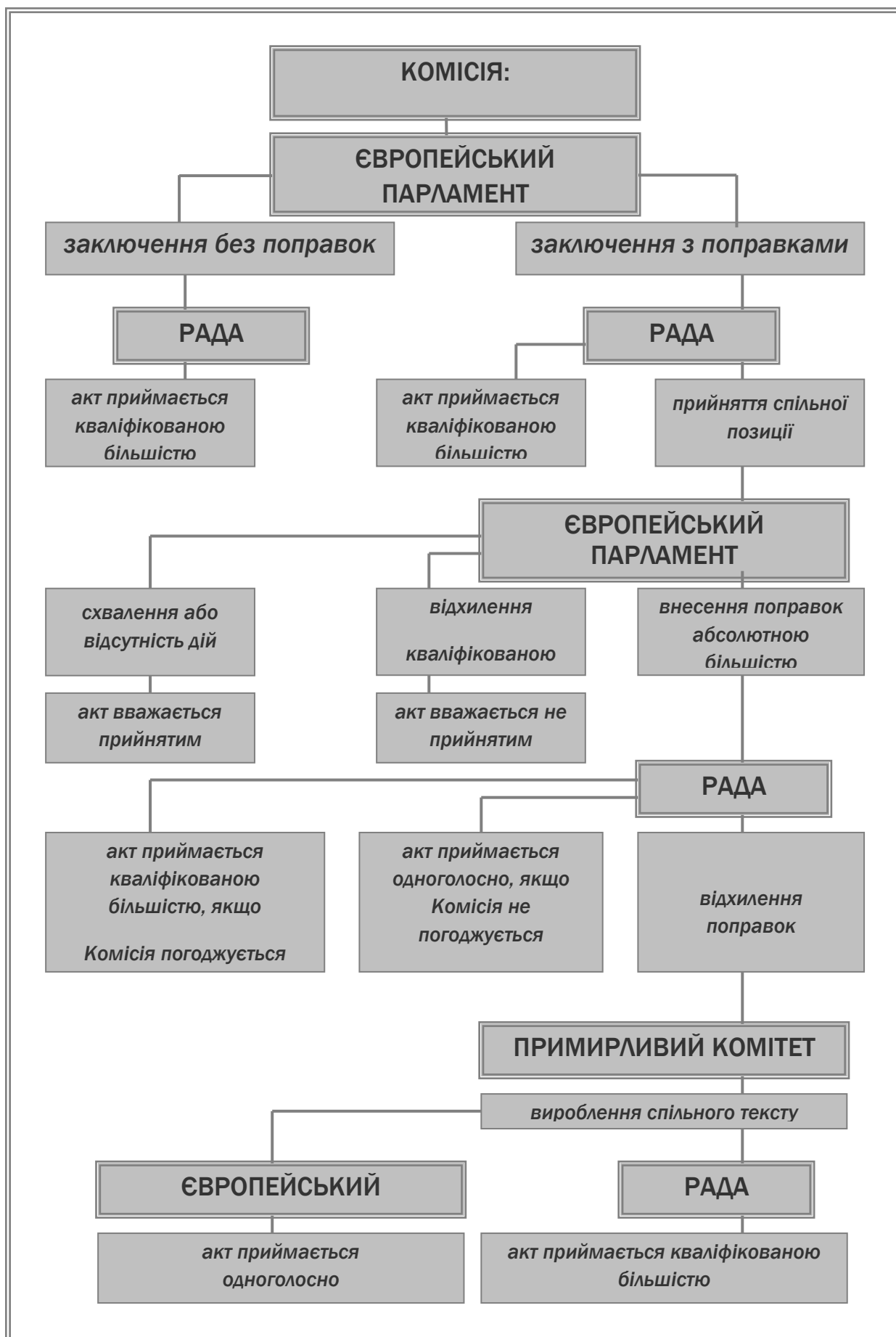

Рис. 2.3. Взаємодія інститутів ЄС в рамках процедури прийняття рішень

сфері оточуючого середовища, сільського господарства, структурних реформ, сировини, промислового розвитку, енергетики, послуг, торгівлі, культури тощо, а також в соціальній сфері і в області регіональній кооперації.

Європейський Союз уклав двосторонні угоди про партнерство і співробітництво з більшістю країн ЦСЄ, які передбачають взаємовигідний розвиток торговельних зв'язків і економічного співробітництва. Цю ініціативу доповнювала програма PHARE – програма фінансової допомоги економічному і соціальному переоблаштуванню країн ЦСЄ (у тому числі програма TACIS) з метою їх включення до процесу європейської інтеграції. Так звані «європейські угоди», угоди щодо асоційованого членства в ЄС є більш всеохоплюючими, ніж угоди щодо партнерства і співробітництва (див. табл.2.1). Вони містять в преамбулі посилання на приєднання даної країни до ЄС в якості кінцевої мети і доповнюють заходи, що застосовуються в рамках програми PHARE.

Особливі відносини встановлено також з Японією, Австралією, Новою Зеландією, країнами АСЕАН, Китаєм, з країнами Індокитаю, Латинської Америки (в тому числі з країнами системи Центральноамериканської економічної інтеграції і Антської групи) та іншими державами.

Інші зовнішні контакти пов'язані з міжнародним співробітництвом в інших областях, міжнародними організаціями, ООН, спеціалізованими установами ООН.

Таблиця 2.1

Угоди щодо партнерства і співробітництва між ЄС і країнами СНД

<i>Держави</i>	<i>Дата підписання</i>	<i>Дата вступу в силу</i>
Україна	14.06.1994р.	01.03.1998р.
Росія	24.06.1994р.	01.12.1997р.
Молдова	28.11.1994р.	01.07.1998р.
Казахстан	23.01.1995р.	01.07.1999р.
Киргизстан	09.02.1995р.	01.07.1999р.
Білорусь	06.03.1995р.	-
Азербайджан	22.04.1996р.	01.07.1999р.
Вірменія	22.04.1996р.	01.07.1999р.
Грузія	22.04.1996р.	01.07.1999р.
Узбекистан	21.06.1996р.	01.07.1999р.
Туркменістан	25.05.1998р.	-
Таджикістан	-	-

В 2003р. в ЄС було прийнято спеціальне комюніке стосовно співробітництва після розширення 2004р. з новими сусідніми державами, так звана платформа «Велика Європа». Вона спрямована на розвиток більш тісного співробітництва з Алжиром, Білоруссю, Україною Єгиптом, Росією, Ізраїлем, Йорданією, Лівією, Ліваном, Марокко, Сірією, Тунісом, і Палестинською Автономією.

Таким чином, завершуючи розгляд розвитку інтеграційних процесів в рамках Європейського Союзу, необхідно відзначити, що створення наприкінці 50-х років ХХ ст. європейського економічного співтовариства спричинило суттєвий вплив на розвиток світового господарства, значно інтенсифікувавши процеси інтернаціоналізації виробництва і капіталу.

Але разом з тим, створення ЄС спричинило і прямо протилежні тенденції, перш за все, глибокі протиріччя між промислово розвинутими країнами внаслідок посилення нерівномірності економічного розвитку країн-учасниць (табл.2.2) і відмінностей внутрішньоекономічної структури національних господарств.

Таблиця 2.2

**Динаміка ВВП на душу населення в країнах ЄС,
% до середньоєвропейського рівня (ЄС -15=100 %)**

<i>Країна</i>	<i>Роки</i>					
	<i>1950</i>	<i>1973</i>	<i>1986</i>	<i>1996</i>	<i>2000</i>	<i>2005</i>
Швеція	152	125	119	98	101	108
Нідерланди	132	118	108	104	113	100
Бельгія	121	110	108	110	107	95
Ірландія	80	65	65	97	116	126
Великобританія	155	111	107	97	99	101
Фінляндія	93	99	106	94	92	96
Австрія	84	104	111	110	113	102
Люксембург	-	152	151	157	194	199
Франція	118	119	117	102	101	95
Данія	151	124	120	121	119	126
Німеччина	-	-	105	105	105	95
Іспанія	54	81	73	75	82	69
Італія	78	96	108	102	105	82
Греція	35	57	66	66	67	53
Португалія	48	70	57	68	78	46

З метою подолання протиріч в рамках Європейського Союзу, на Європейському континенті діє велика кількість міждержавних організацій різного профілю. Серед них найвагомішу роль в економічній сфері відіграє Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР). Крім того, виникли різні форми субрегіонального співробітництва – Чорноморське економічне співробітництво, Центральнєвропейська ініціатива, Рада держав Балтійського моря.

До європейських міждержавних організацій належать такі:

- Бенілюкс – економічний союз (Benelux Economic Union);
- Вишеградська група (Visegrad Group);
- Дунайська комісія (Danube Commission);
- Європейська асоціація вільної торгівлі (EFTA);
- Європейська конференція цивільної авіації (ECAC);
- Європейська конференція міністрів транспорту (ECMT);
- Європейська конференція поштового і телекомунікаційного зв'язку (CEPT);
- Європейська організація астрономічних досліджень у Північній півкулі (ESO);
- Європейська асоціація з безпеки повітряної навігації (Eurocontrol);
- Європейська організація ядерних досліджень (CERN);
- Європейська патентна організація (EPO);
- Європейський банк реконструкції і розвитку (EBRD);
- Європейське космічне агентство (ESA);
- Західноєвропейський союз (WEU);
- Інститут Європейського університету (EUI);
- Комісія з охорони морського природного середовища Балтійського моря (HELCOM);
- Організація з безпеки та співробітництва в Європі (OSCE) (табл. 2.3);
- Організація економічного співробітництва і розвитку (OECD);
- Північне співробітництво (Nordic cooperation);

- Рада держав Балтійського моря (CBSS);
- Рада Європи (CE);
- Центрально-Європейська ініціатива (CEI);
- Чорноморське економічне співробітництво (BSEC);
- інші.

Таблиця 2.3

Члени Організації з безпеки та співробітництва в Європі

Країна	Дата приєднання до ОБСЄ	Дата підписання заключного Хельсинського акту	Дата підписання Паризької Хартії
Австрія	25.06.1991р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Азербайджан	30.01.1992р.	08.07.1992р.	20.12.1993р.
Албанія	19.06.1991р.	16.09.1991р.	17.09.1991р.
Андорра	25.04.1996р.	10.11.1999р.	17.02.1998р.
Білорусь	30.01.1992р.	26.02.1992р.	08.04.1993р.
Бельгія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Болгарія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Боснія і Герцеговина	30.04.1992р.	08.07.1992р.	-
Колишня Югославська республіка Македонія	12.10.1995р.	-	-
Ватикан	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Великобританія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Вірменія	30.01.1992р.	08.07.1992г.	17.04.1992р.
Греція	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Грузія	24.03.1992р.	08.07.1992р.	21.01.1994р.
Данія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Естонія	10.09.1991р.	14.10.1991р.	06.12.1991р.
Ірландія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Ісландія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Іспанія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Італія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Казахстан	30.01.1992р.	08.07.1992р.	23.09.1992р.
Канада	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Кіпр	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Киргизстан	30.01.1992р.	08.07.1992р.	03.06.1994р.
Латвія	10.09.1991р.	14.10.1991р.	06.12.1992р.

Литва	10.09.1991р.	14.10.1991р.	06.12.1992р.
Ліхтенштейн	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Люксембург	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Мальта	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Молдова	30.01.1992р.	26.02.1992р.	29.01.1993р.
Монако	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Нідерланди	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Німеччина	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Норвегія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Польща	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Португалія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Росія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Румунія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Сан-Марино	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Сербія	і 10.11.2000р.	-	-
Чорногорія			
Словакія	01.01.1993р.	-	-
Словенія	24.03.1992р.	08.07.1992р.	08.03.1993р.
США	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Таджикистан	30.01.1992р.	26.02.1992р.	-
Туркменістан	30.01.1992р.	08.07.1992р.	-
Туреччина	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Угорщина	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Узбекістан	30.01.1992р.	26.02.1992р.	27.10.1993р.
Україна	30.01.1992р.	26.02.1992р.	16.06.1992р.
Фінляндія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Франція	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Хорватія	24.03.1992р.	08.07.1992р.	-
Чехія	01.01.1993р.	-	-
Швейцарія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Швеція	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.

Таким чином, аналіз розвитку інтеграційних процесів на європейському континенті свідчить, що в процесі розширення Європейського Союзу активізуються внутрішні і зовнішні протиріччя, зумовлені нерівномірністю економічного розвитку країн-учасниць і відмінностями внутрішньоекономічної структури національних господарств, що впливає на формування *відкритості економіки* угруповання. З метою нівелювання зазначених протиріч програмою Комісії ЄС «Агенда 2000» визначено напрямки економічної і політичної адаптації господарств країн - кандидатів на вступ до ЄС відповідно до чинних умов досліджуваного інтеграційного об'єднання.

2.2. Євроінтеграційна стратегія України

Інтеграцію до Європейського Союзу визначено пріоритетом зовнішньоекономічної стратегії України. Реалізація євроінтеграційної стратегії передбачає здійснення ряду кроків [62, с.186]:

- вступ України до Світової організації торгівлі;
- створення зони вільної торгівлі з ЄС;
- підготовка та укладання нової посиленої угоди з ЄС;
- створення митного союзу з ЄС;
- набуття статусу асоційованого і в перспективі – повноправного члена ЄС.

Після *приєднання України до СОТ* в державі вирішуються ряд завдань:

- забезпечити сприятливі умови для досягнення максимального ефекту від включення України до системи міжнародного розподілу праці;
- мінімізувати ризики інтеграції до світової економіки;
- забезпечити підвищення рівня національної енергетичної, екологічної та ресурсної безпеки;
- активно сприяти залученню іноземних інвестицій, орієнтованих на модернізацію економіки;
- забезпечити зростання обсягів українського експорту;
- підвищити інтерес промисловців і підприємців до роботи зовнішніх ринках.

Крім того, євроінтеграційний процес вимагає здійснення в державі ряду реформ, спрямованих на утвердження верховенства права, закріплення України як конкурентоспроможної держави, рівноправного учасника глобальної економіки, результатом здійснення яких буде утвердження в державі стандартів ЄС (політичних, економічних, соціальних, гуманітарних), результатом використання яких стане якісне підвищення рівня життя в країні.

Разом з тим, слід враховувати, що вступ до ЄС є стратегічною метою України, досягнення якої залежить не тільки від зусиль України, а й від готовності (бажання) Європейського Союзу до прийняття відповідного рішення. Така готовність може бути досягнута при якісно новому рівні інтеграції всередині ЄС, початок якій було покладено після підписання Лісабонського договору (1997р.).

Лісабонський договір виходить з бачення майбутнього розвитку Євросоюзу, яке більшістю країн ЄС оцінюється як реалістичне, прагматичне. В документі наголошується на необхідності подальшої інституційної консолідації ЄС з метою прийняття єдиної Європейської Конституції. Саме подолання інституційної кризи (після невдалої спроби прийняття Європейської Конституції) створює передумови позитивного рішення щодо членства в даній організації України.

Наступним етапом євроінтеграційної стратегії України було *створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС*. З боку Євросоюзу Україні пропонується співробітництво в рамках *Європейської політики сусідства (ЄПС)*, яка передбачає для держав-сусідів відносини, що мають будуватись на взаємному визнанні спільних цінностей, принципів ринкової економіки та сталого розвитку. При цьому ЄПС має надавати однакові можливості для співпраці як державам, що прагнуть до членства в ЄС, так і державам, що членства не прагнуть. Принципова різниця в цілях учасників спонукала до усвідомлення необхідності перегляду змісту ЄПС у напрямі здійснення регіональної та секторальної диференціації. Відповідно і інтеграційні прагнення України мають базуватись на використанні можливостей регіональної і секторальної співпраці.

З метою зміцнення механізмів ЄПС у грудні 2012р. прийнято стратегію «Посилення Європейської політики сусідства», де викладено пропозиції щодо удосконалення останньої. Зокрема, в рамках ЄПС на період 2012-2017рр. запроваджено механізм «*Європейський інструмент сусідства і партнерства*» (ЄІСП), в рамках якого розроблено *Національну індикативну програму на 2012-*

2017 рр., досягнення орієнтирів якої Євросоюз планує підтримувати організаційно і фінансово.

Основними пріоритетами програми, важливими для України, є такі:

- розвиток транспортних та енергетичних мереж;
- охорона навколишнього середовища;
- прикордонний та міграційний менеджмент, митна справа, боротьба з організованою злочинністю;
- культурний обмін, зв'язки між людьми, обмін інформацією; протидія нелегальному поширенню зброї.

Крім того, необхідно враховувати інші ініціативи в рамках ЄС, спрямовані на трансформацію даної організації відповідно до сучасних умов взаємодії країн – членів ЄС, зокрема ініціативу Німеччини «ЄПС Плюс», яка передбачає:

- запровадження механізму «розширеної асоціації» для тих держав, які прагнуть набути членства в ЄС;
- створення сприятливих умов для залучення до ЄПС Росії;
- активізацію політики ЄС на Кавказі та в Центральній Азії.

Разом з тим, ініціатива ЄПС-Плюс, як і ЄПС, не визначає перспектив членства України ЄС, хоча і відповідає поступальному характеру розвитку відносин України з угрупованням. Україні пропонується нова форма відносин – «тісна співпраця», як проміжна ланка між діючою політикою сусідства і повноправним членством в ЄС.

Україна активно продовжує практику приєднання до заяв і пропозицій Європейського Союзу з регіональних і міжнародних питань, започатковану у 2005р. Зокрема, за 2012р. Україна приєдналась до більше ніж 580 заяв ЄС.

У 2012р. розвиток договірно-правової бази відносин України з європейськими фінансовими і кредитними організаціями втілюється у конкретні інфраструктурні проекти. Зокрема, підписано фінансову угоду між Україною і Європейським інвестиційним банком (ЄІБ) і проектну угоду між ЄІБ і державною службою автомобільних доріг України (Укравтодор) щодо надання позики обсягом 200 млн. євро на реалізацію Українського проекту європейських доріг.

Досягнуто домовленості щодо фінансування установами ЄІБ і ЄБРР проекту модернізації електроенергетичної інфраструктури в Україні. У затвердженій ЄБРР новій стратегії діяльності передбачено і надалі підтримувати розвиток транспортної та комунікаційної структури України, фінансувати підвищення рівня енергозбереження в галузі центрального тепло забезпечення тощо. В цілому ЄБРР зобов'язався інвестувати у 140 проектів по Україні майже 3 млрд. євро.

Важливим для набуття досвіду інтеграції в ЄС є постійно діючі двосторонні механізми співробітництва з державами-членами, наприклад, українсько-польська конференція і українсько-литовська комісія з питань європейської інтеграції. Нові можливості в сфері євроінтеграційної стратегії відкриває також розширення ЄС за рахунок країн Центральної і Східної Європи, з якими Україну пов'язує тривале економічне співробітництво.

Реалізація взаємовигідних проектів з країнами-сусідами та регіональна активна політика України відкривають перспективи для поглиблення співробітництва з країнами ЄС, оскільки побудова *транзитних шляхів* визначена Євросоюзом у якості одного з пріоритетних завдань.

Іншим напрямком розвитку відносин України з ЄС є *інтеграція до європейського енергетичного простору*. У прийнятій у 2011р. стратегії енергетичної безпеки Євросоюзу Україна була визначена як стратегічний партнер і транзитер енергоресурсів до Європи.

Спільні інтереси України і ЄС в енергетичній сфері, та вихід Євросоюзу в регіон Чорного моря визначають енергетичну сферу як один із пріоритетних напрямів співробітництва між Україною і ЄС, і розкриваються у Плані дій Україна – ЄС, а також у Меморандумі між Україною та Євросоюзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі. Вигідне геополітичне розташування України дає можливість їх у перспективі стати важливим транзитером нафти з Каспійського і Центрально-Азійського регіонів до ЄЧ через коридор Каспій – Південний Кавказ – Україна – Центральна Європа.

Даний проект є стратегічно важливим для України, а також для центральноевропейських країн - сусідів (Польщі, Словаччини, Чехії, Угорщини), для Азербайджану і Казахстану, що відкриває додаткові можливості їх співробітництва в рамках ГУАМ.

Можливості створення спільного ринку електроенергії визначаються наявністю в Україні надлишкових потужностей з генерації електроенергії, а також взаємною зацікавленістю України і ЄС у подальшій інтеграції електромереж.

Збільшення обсягів експорту електроенергії в сусідні країни, в країни Балтії та Південної Європи є можливим на основі реалізації цілей енергетичної стратегії України до 2030р., яка передбачає збільшення експортних можливостей держави більше ніж вдвічі (до 25 млрд. кВт/годин).

Особливе значення у енергетичній співпраці України з ЄС має ядерна енергетика. Основними чинниками цього є безпосередня близькість ЄС і України, велике значення атомної енергетики в структурі енергетичного сектору України і, відповідно, в українському експорті електроенергії.

ЄС зацікавлений у безпечному функціонуванні української ядерної енергетики на всіх етапах ядерного циклу. В цьому контексті Україна і ЄС проводять спільну оцінку стану ядерної безпеки на українських АЕС.

Інтеграція енергетичних ринків України і ЄС потребуватиме реформування енергетичного сектору України з метою розбудови відкритого і конкурентного енергетичного ринку в Україні, переходу до ринкових механізмів формування цін на енергоресурси і електроенергію, створення в Україні незалежних регулятивних органів у сфері енергетики. При цьому інтеграція потребуватиме гармонізації систем технічного регулювання і статистики, узгодження законодавства України відповідно до положень Директив ЄС.

Європейський Союз підтримує входження України до єдиного регулятивного простору у сфері енергетики, що створюється за участю ЄС. Виявом такої позиції стало надання Україні статусу спостерігача в Енергетичному Співтоваристві. Євросоюз виявляє готовність підтримати повну участь України в

Енергетичному співтоваристві за умови позитивної оцінки рівня ядерної безпеки на всіх діючих українських АЕС.

Разом з тим, у відносинах України з ЄС залишається низка проблем, що перешкоджають реалізації євроінтеграційних прагнень України [149, 125-126]:

- *розбіжності позицій України і ЄС щодо визначення головної мети співробітництва*. Україна вбачає у якості такої мети вступ до ЄС і відповідно – фіксацію перспективи членства в Європейському Союзі у новій Угоді про асоціацію, з чим не погоджуються деякі держави – члени ЄС;
- *низькі темпи політичних і економічних реформ*, що розглядається партнерами як невиконання української стороною взятих на себе зобов'язань щодо досягнення критеріїв членства в Європейському Союзі;
- *ускладнення процесу прийняття рішень і вироблення спільної ефективної зовнішньої політики в рамках ЄС як результат розширення ЄС*. Неприйняття проекту Європейської конституції та зупинка процесу набуття чинності Лісабонською Угодою знизили можливості для прийняття рішень щодо подальшого розширення ЄС, у тому числі й щодо України;
- *неготовність Євросоюзу до розвитку інституційних механізмів співробітництва з Україною, які б враховували європейські прагнення держави*. Європейська політика сусідства (ЄПС) передбачає статус України лише в якості сусіда і, таким чином, значно звужує можливості співробітництва. Нині єдиним практичним механізмом співробітництва України і ЄС є план дій «Україна – ЄС», термін дії якого було подовжено. Прийнята в червні 2007р. Стратегія «Чорноморська синергія» лише окреслює загальні напрями співробітництва і потребує доопрацювання;
- *Складність і значний масив проблем щодо створення зони вільної торгівлі з ЄС*. Гальмування процесу прийняття рішень під час переговорів може загальмувати процес укладання посиленої Угоди з ЄС про асоціацію;
- *недостатня інтегрованість в європейський освітній, інформаційний і культурний простір*;

- *неготовність ЄС виступити ініціатором політичних і економічних реформ в Чорноморському регіоні* так, як це має місце у Середземномор'ї і Балтії. Реалізації потенціалу регіонального впливу Євросоюзу в інтересах України перешкоджає відсутність єдиної стратегії ЄС щодо Чорноморського регіону;
- *відсутність єдиної консолідованої політики ЄС в енергетичній сфері*, що перешкоджає реалізації спільних інтересів України та країн Євросоюзу у сфері енергопостачання і енерготранзиту, перешкоджає створенню механізмів гарантування транзиту енергоносіїв через Україну, інтеграції енергетичної інфраструктури України та ЄС.

Підводячи підсумки, необхідно відзначити наступне. Україна віднесена до країн, які є потенційним претендентами на членство в ЄС з віддаленою перспективою, незважаючи на те, що як свідчать результати дослідження, Україна відповідає критеріям і вимогам вступу до ЄС. Основними документами, що регламентують реалізацію євроінтеграційної стратегії України, є Угода про партнерство і співробітництво, Декларація Європейської Комісії «Ширша Європа – сусідство: нові межі відносин зі східними та південними сусідами», План дій «Україна – ЄС». Після розширення Європейського Союзу в 2004р. дане інтеграційне об'єднання стало найбільшим торгівельним партнером України. Разом з тим, результати проведеного аналізу свідчать, що наявні в ЄС економічні, політичні, інституціональні та інші обмеження стримують подальший розвиток міжнародної економічної діяльності країн ЄС і України. Так, починаючи з 2002р., ЄС запровадив більше 20 антидемпінгових розслідувань проти України.

У зв'язку із вищезазначеним, необхідно підкреслити, що Україна перебуває у сфері тяжіння *двох* «гравітаційних полів» - Європейського Союзу та Єдиного економічного простору (ЄЕП) [149, 360].

Інституційною основою взаємовідносин України з ЄЕП є чотиристороння угода про формування Єдиного економічного простору, ратифікована Верховною Радою України 20 квітня 2004р., та Концепція формування Єдиного економічного простору, що є невід'ємною складовою Угоди. Зазначені документи передбачають поетапну реалізацію низки заходів (щодо створення зони вільної торгівлі в рамках

ЄП), що є передумовою вищих етапів інтеграції [149, 361].

Останній висновок підтверджується досвідом ЄАВТ, ЦЕФТА, які сприяли країнам-учасникам у створенні передумов повномасштабної інтеграції до ЄС.

За зазначених умов, з урахуванням досвіду Великобританії 60-70-х років ХХ ст. щодо взаємодії з європейськими економічними структурами, можна зробити висновок щодо доцільності на сучасному етапі розбудови бігравітаційної моделі міжнародної економічної взаємодії України у напрямках ЄС і ЄП.

2.3. Аналіз розвитку зовнішньоекономічних відносин України і Європейського Союзу в системі світогосподарських відносин

Розвиток зовнішньоекономічних відносин має важливе значення у формуванні тенденцій економічної динаміки України, тому зусилля щодо їх регулювання і надалі посідатимуть вагоме місце у системі заходів щодо подолання негативних явищ в економіці. Інтенсифікація процесу входження України до світового співтовариства зумовлює потребу впровадження узгодженої експортної стратегії як цілеспрямованої довготривалої системи дій держави на внутрішньому та зовнішніх ринках, орієнтованих на забезпечення сталого розвитку та удосконалення структури вітчизняного експорту. Місце експорту в формуванні економічної динаміки є значним, а отже він у короткостроковій та середньостроковій перспективі має перетворитись на чинник структурної перебудови.

Зовнішня торгівля традиційно є одним з найпотужніших чинників економічного зростання України. Вітчизняна економіка є експортоорієнтованою.

При цьому зовнішній торгівлі України притаманна стійка тенденція випереджального зростання імпорту порівняно з експортом (табл.2.4). Лише протягом 2006-2012р. обсяги експорту зросли втричі (рис.2.4), тоді як обсяг імпорту збільшився майже в 4 рази.

На зростання обсягів імпорту (рис 2.5) відчутно вплинуло суттєве підвищення цін на енергоносії (що складають четверту частину обсягу імпорту товарів) і деяке підвищення доходів домогосподарств, що спостерігалось. Зокрема, порівняно з 2006р. імпорт товарів групи 87 (автомобілі, тягачі тощо) зріс у 12 разів, частка вітчизняних харчових продуктів у структурі споживання населення зменшилась більше ніж на 20%.

Основними структурними проблемами вітчизняної зовнішньої торгівлі є такі:

- різке збільшення від'ємного сальдо зовнішньоторгівельного обороту (рис.2.6), яке до кінця 2013р. може перевищити 18 млрд. дол. і значення якого є критичним для економік, що розвивається;

- низький ступінь диверсифікації товарного експорту (табл.2.5), що зумовлюється домінуванням в експорті товарів з низьким вмістом доданої вартості, високою чутливістю українського експорту до змін кон'юнктури світового ринку;

Таблиця 2.4

Динаміка зовнішньоекономічної діяльності України, 2001-2012рр.

	<i>Експорт, млн. дол. США</i>	<i>Імпорт, млн. дол. США</i>	<i>Зовнішньо- торгівельний оборот, млн. дол. США</i>	<i>Сальдо</i>
2001	19147,4	18807,9	37955,3	339,5
2002	18970,3	18546,3	37516,6	424,0
2003	16457,2	16106,5	32563,7	350,7
2004	15195,5	12959,3	28154,8	2236,2
2005	18059,3	15106,9	33166,2	2952,4
2006	19809,1	16922,6	36731,7	2886,5
2007	22012,4	18168,4	40180,8	3844,0
2008	27328,2	24409,2	51737,4	2919,0
2009	37980,2	31004,1	68984,3	6976,1
2010	40421,4	39052,0	79473,4	-1369,4
2011	45873,5	48758,0	94631,5	-2884,5
2012	58237,3	65548,2	123785,5	-7310,9

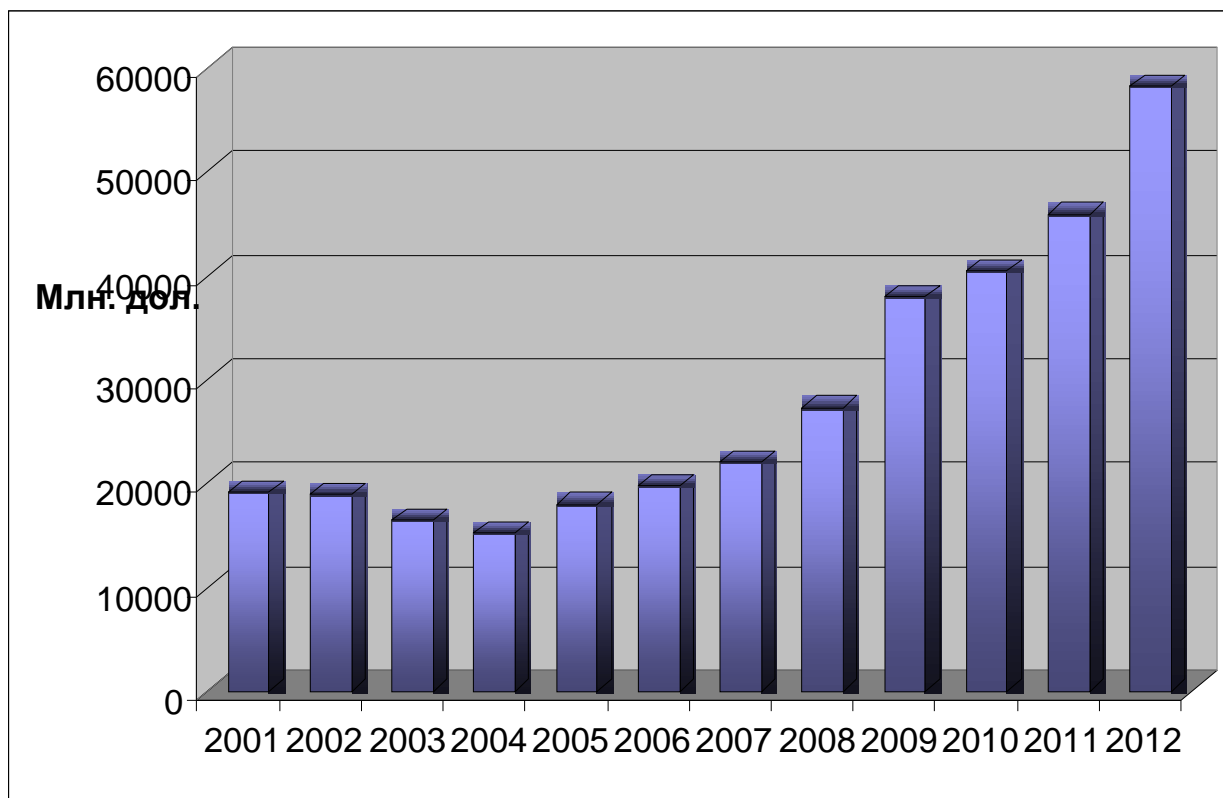

Рис. 2.4. Динаміка експорту України, 2001-2012рр.

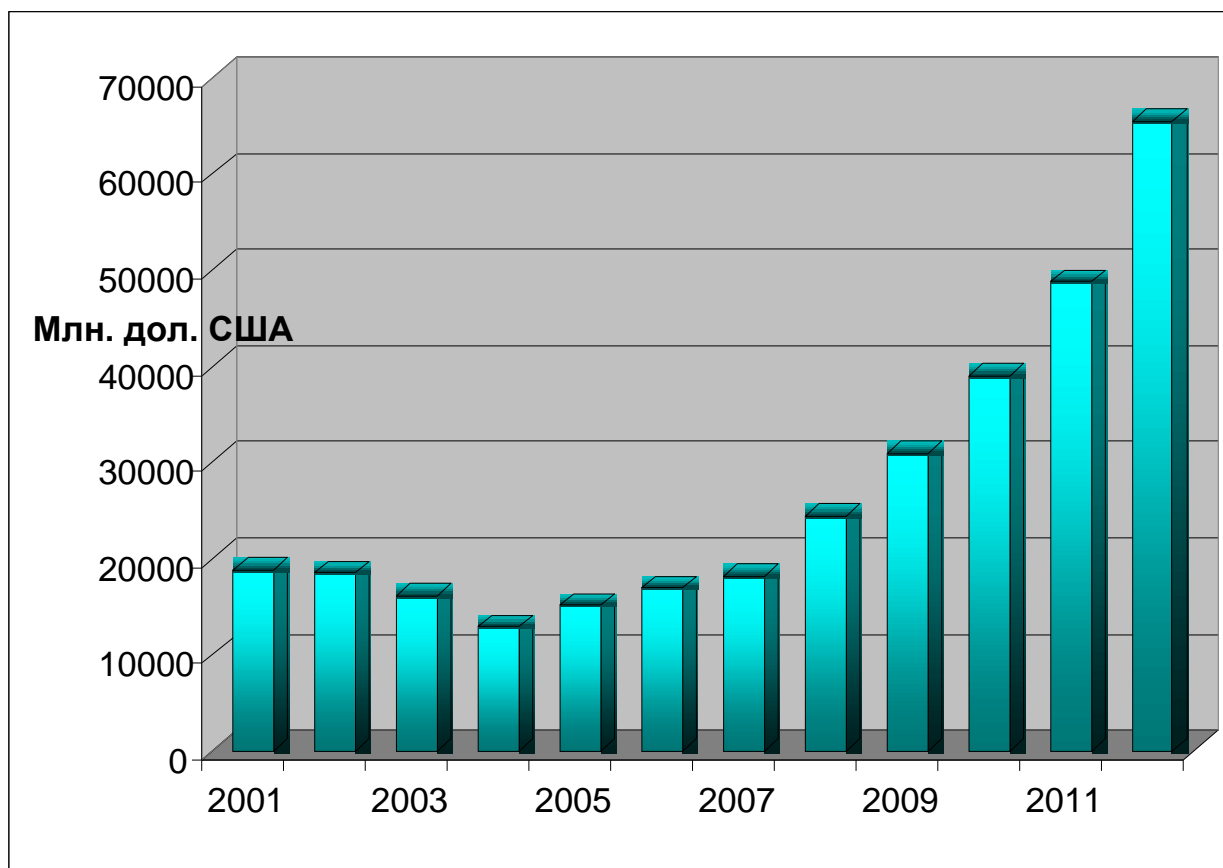

Рис. 2.5. Динаміка імпорту України, 2001-2012рр.

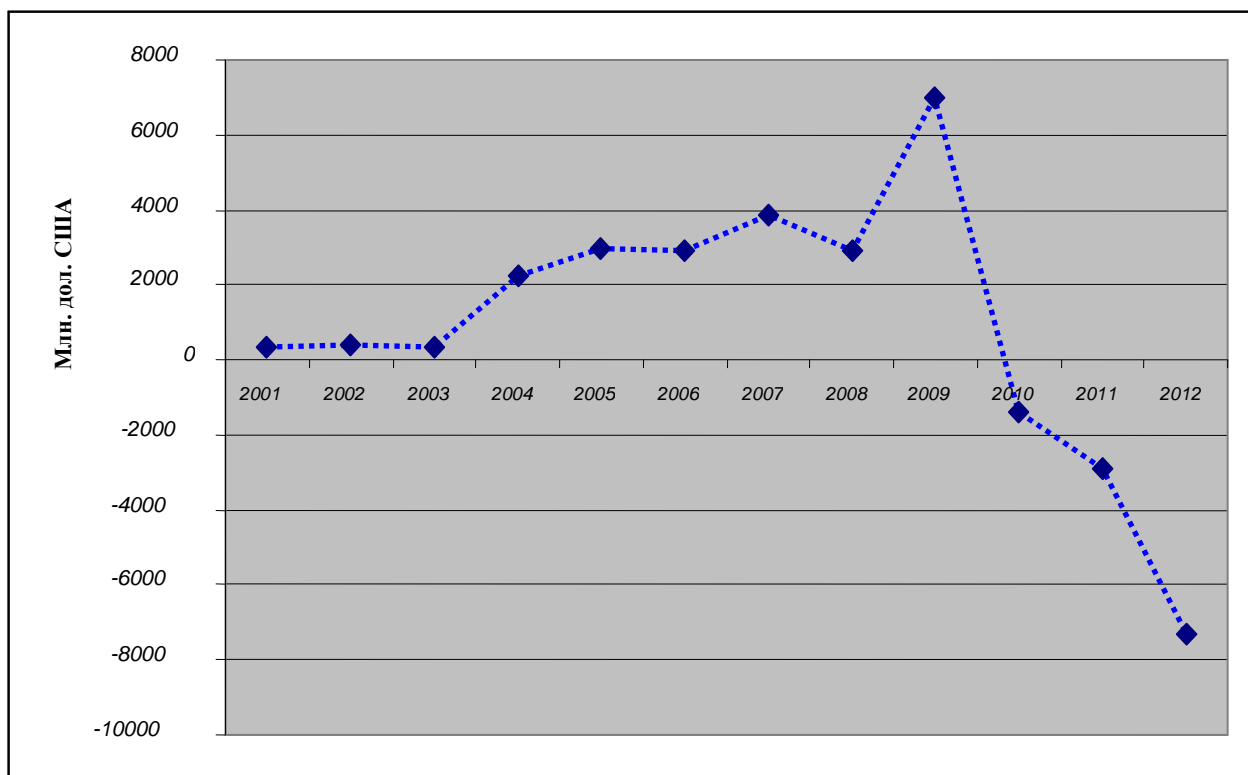

Рис.2.6. Динаміка сальдо зовнішньої торгівлі України, 2001-2012рр., млн. дол. США

- не вигідна спеціалізація України на світовому ринку (таблиця 2.6) , зокрема на ринках ЄС. Зовнішньоекономічна складова національної економіки має характерні ознаки господарства сировинного типу (таблиця 2.7), державна підтримка концентрується на базових галузях народного господарства;

- зростання залежності загальної торгівельної динаміки від коливань кон'юнктури світового ринку металопродукції. Оскільки металургія протягом останніх двох десятиріч перебуває на провідних позиціях економіки, а експорт металопродукції становить майже 40 загального експорту товарів (див. табл. 2.5), коливання на світовому ринку металів позначаються на всій економіці;

- висока енергоємність продукції, що експортується Україною і як наслідок – її невисока відносна конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, що, в свою чергу, позначається на відмінностях структури світового і вітчизняного експорту (див. табл. 2.6);

- невідповідність значної частини вітчизняної продукції міжнародним стандартам – понад 8000 технічних стандартів України не гармонізовано з

міжнародними стандартами, внаслідок чого 90% вітчизняної продукції *не може бути експортовано до країн ЄС*;

- висока ймовірність застосування обмежувальних протекціоністських заходів у зовнішній торгівлі з країнами – основними торгівельними партнерами України.

Таблиця 2.5

Динаміка товарної структури експорту України

Товарна група	Питома вага, % до загального обсягу				
	2006	2007	2008	2009	2010
Недорогоцінні метали та вироби з них	30,6	39,68	36,83	39,94	40,97
Мінеральні продукти	10,76	12,5	15,16	13,23	13,73
Механічне обладнання, машини та механізми, електрообладнання та його частини, пристрої для запису та відтворення зображення та звуку	10,54	9,79	10,08	9,28	8,29
Продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей	9,09	7,78	8,42	8,51	8,72
Продукти рослинного походження	4,26	6,24	3,23	3,48	4,95
Транспортні засоби та шляхове обладнання	3,37	3,84	4,26	6,24	4,83
Текстиль та вироби з текстилю	3,78	3,65	3,32	2,7	2,67

Таблиця 2.6

Структура світового та українського експорту

	Світ		Україна	
	Вартість, млрд. дол. США	Питома вага, % до загального обсягу	Вартість, млрд. дол. США	Питома вага, % до загального обсягу
<i>Всього</i>	<i>8907</i>	<i>100,00</i>	<i>32,666</i>	<i>100,0</i>
Сільськогосподарська продукція	783	8,79	3,47	10,62
Мінеральні продукти	1281	14,38	4,324	13,24
Недорогоцінні метали та вироби з них	266	2,99	13,048	39,94
Продукція хімічної промисловості	976	10,96	2,782	8,52
Машини, устаткування та механізми	2268	25,46	3,031	9,28
Засоби наземного, повітряного та водного транспорту	1206	13,54	2,035	6,23
Текстиль та текстильні вироби	453	5,09	0,883	2,70-
Інші товари	1674	18,79	3,093	9,47

Таблиця 2.7

Динаміка структури експорту України, 2006 – 2012рр.

<i>Роки</i>	<i>Експорт, млн. дол. США</i>	<i>Експорт товарів</i>	<i>% до ст. 2</i>	<i>Експорт послуг</i>	<i>% до ст. 2</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
2006	19809,1	16264,7	82,1	3544,7	17,9
2007	22012,4	17957,1	81,6	4055,3	18,4
2008	27328,2	23080,2	84,5	4248,0	15,5
2009	37980,2	32672,3	86,0	5307,9	14,0
2010	40421,4	34286,7	84,8	6134,7	15,2
2011	45873,5	38367,7	83,6	7505,5	16,4
2012	58237,3	49248,1	84,6	8989,2	15,4

За вищезазначених умов Україні необхідно вжити ряд заходів, що зможуть вплинути, по-перше, на структуру вітчизняного експорту, по-друге, сприятимуть покращенню ситуації у співвідношенні обсягів експорту-імпорту в державі (рис. 2.7):

- посилити економічну складову міждержавних регіональних об'єднань, в яких бере участь Україна;
- укласти міждержавні двосторонні угоди з основними торговельними партнерами України щодо спрощення митних процедур;
- активізувати співпрацю зі структурами СОТ щодо реалізації позитивного потенціалу членства України в зазначеній організації;
- посилити активність торговельно-економічних місій України за кордоном, зокрема, роботу щодо скасування антидемпінгових санкцій проти України;

- забезпечити спрощений процедурний режим для експорту продукції вітчизняного машинобудування;
- сприяти динамічному розвитку експорту сільськогосподарської продукції шляхом удосконалення інфраструктури транспортування та зберігання, налагодження належної сертифікації продукції, *гармонізованої відповідно до норм ЄС*.

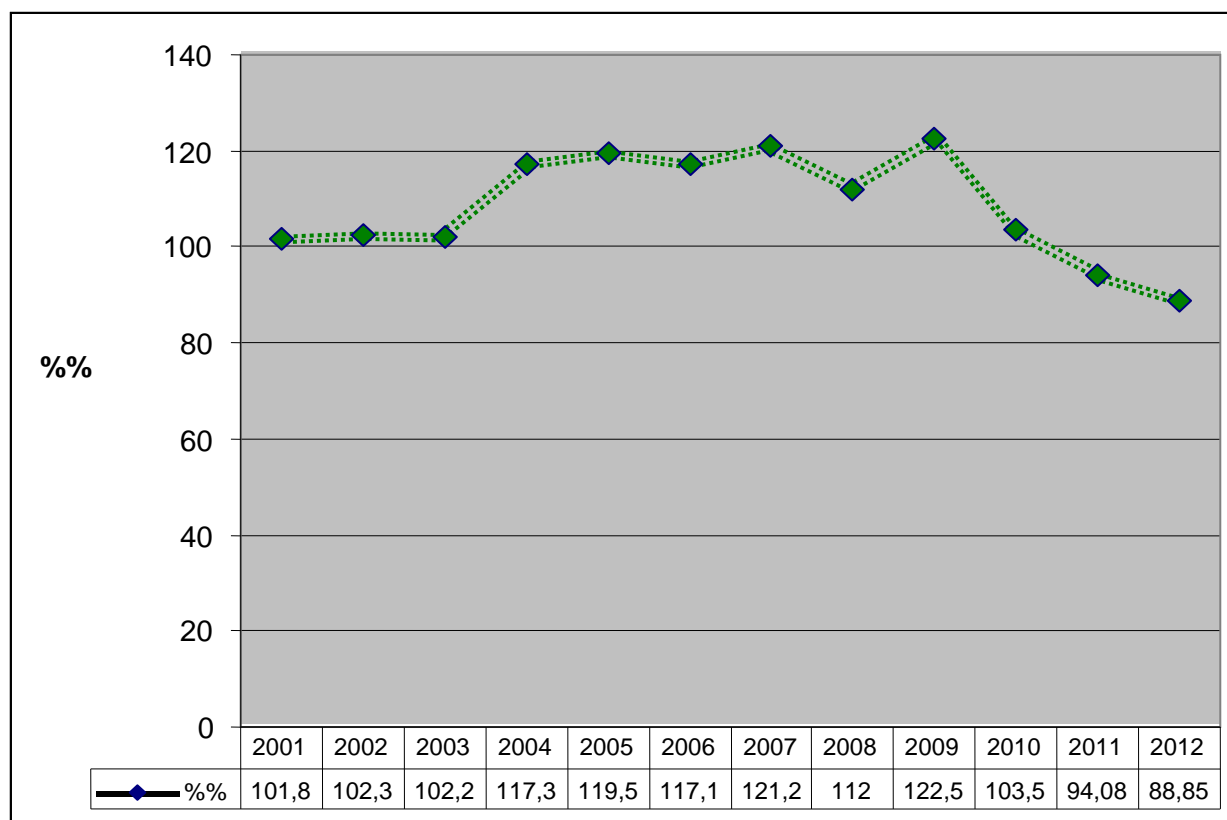

Рис. 2.7. Коефіцієнт покриття імпорту експортом в Україні у 2001-2012рр., %

Реалізація викладених заходів сприятиме зменшенню від'ємного зовнішньоторговельного сальдо України (див. рис.2.6), диверсифікації товарної структури експорту (див. табл. 2.5), захисту українських експортерів від дискримінаційних дій інших держав, зростанню міжнародної конкурентоспроможності української продукції на світових ринках.

Найбільш потужним інтеграційним об'єднанням світової економіки є Європейський Союз, як за показниками внутрішнього експорту та імпорту, так і за показниками експорту і імпорту за межі об'єднання (табл. 2.8).

Враховуючи євроінтеграційні спрямування України, необхідно забезпечити включення держави в економічні взаємовідносини з країнами європейського регіону, розглядаючи зміцнення торгово-економічних відносин між Україною та країнами ЄС як основний напрям реалізації вказаного орієнтиру.

Таблиця 2.8

Участь окремих інтеграційних об'єднань у міжнародній торгівлі у 2006-2010рр., млрд. дол.*

Назва об'єднання	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	
					Млрд. дол.	%
<i>European Union (25)</i>						
Загальний експорт	2437	2452	2618	3124	3714	40,6
Внутрішній експорт	1645	1650	1764	2125	2510	67,6
Експорт за межі об'єднання	792	802	854	999	1204	32,4
Загальний імпорт	2560	2526	2647	3179	3791	39,9
Внутрішній імпорт	1640	1645	1756	2115	2510	66,2
Імпорт за межі об'єднання	920	881	891	1064	1281	33,8
<i>NAFTA (3)</i>						
Загальний експорт	1225	1148	1106	1163	1324	14,5
Внутрішній експорт	682	637	626	652	740	55,9
Експорт за межі об'єднання	543	510	480	511	584	44,1
Загальний імпорт	1679	1570	1591	1715	1997	21,0
Внутрішній імпорт	664	620	609	632	706	35,4
Імпорт за межі об'єднання	1014	950	982	1083	1291	64,6
<i>ASEAN (10)</i>						
Загальний експорт	432	388	409	460	552	6,0

Внутрішній експорт	104	91	95	105	128	23,2
Експорт за межі об'єднання	328	297	313	355	424	76,8
Загальний імпорт	381	347	363	401	500	5,3
Внутрішній імпорт	89	78	86	94	115	23,0
Імпорт за межі об'єднання	291	269	277	306	385	77,0
<i>MERCOSUR (4)</i>						
Загальний експорт	85	88	89	106	136	1,5
Внутрішній експорт	18	15	10	13	17	2,5
Експорт за межі об'єднання	67	73	79	93	118	87,5
Загальний імпорт	90	84	62	69	94	1,0
Внутрішній імпорт	18	16	11	13	18	19,1
Імпорт за межі об'єднання	72	68	52	55	76	80,9
<i>Світова економіка в цілому</i>						
Експорт	6449	6183	6482	7551	9153	100,0
Імпорт	6715	6474	6724	7832	9495	100,0

* станом на початок року

Розглянемо стан і рівень розвитку зовнішньоекономічних відносин України з країнами ЄС.

За період 2007-2012рр. зовнішньоторговельний оборот між Україною та ЄС зріс у 3 рази, однак у 2012р. до України надійшло 2% експорту та 1% імпорту країн-членів ЄС.

Протягом зазначеного періоду обсяги експорту України до країн ЄС зросли у 2,2 рази, обсяги імпорту – у 4 рази, що визначає ставлення до України з боку ЄС як до ринку збуту (рис. 2.8).

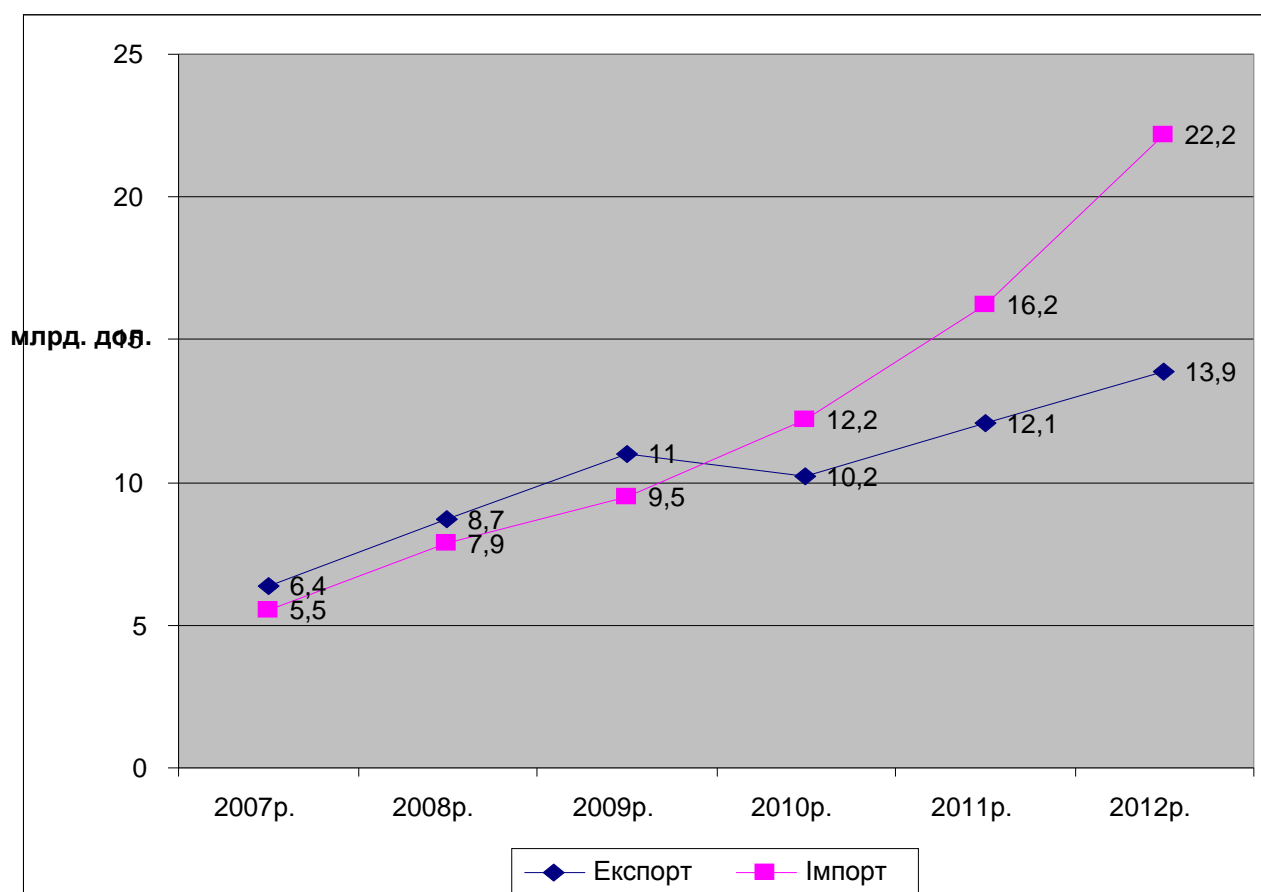

Рис. 2.8. Динаміка експорту та імпорту товарів України та ЄС, млрд. дол.

Крім того, розширення ЄС у 2009 і 2012рр. спричинило суперечливий вплив на розвиток україно-європейських відносин. Застосування спільної з ЄС зовнішньоторговельної політики, значний рівень бюрократизації в ЄС під час вирішення ряду питань торговельного співробітництва, наявність обмежень для українських виробників з боку ЄС, несумісність митних процедур спонукали українських виробників до пошуку нових ринків збуту продукції, зокрема на ринках країн Азійсько-Тихоокеанського регіону (табл.2.9, табл.2.10).

Динаміку експорту та імпорту товарів за регіонами світу представлено на рис.2.9, рис.2.10.

Крім того, Україна зазнала суттєвих втрат для вітчизняних експортерів внаслідок здійснення новими членами ЄС спільної зовнішньоторговельної політики. Так, скоротився експорт продукції чорної металургії та хімічної продукції, що підпали під дію антидемпінгових та спеціальних заходів ЄС. Технічний, санітарний, фіто санітарний та ветеринарний контроль щодо

української продукції з боку країн-нових членів ЄС став більш жорстким, що дозволяє зробити висновок щодо можливого подальшого скорочення експорту сільськогосподарської продукції до цих країн.

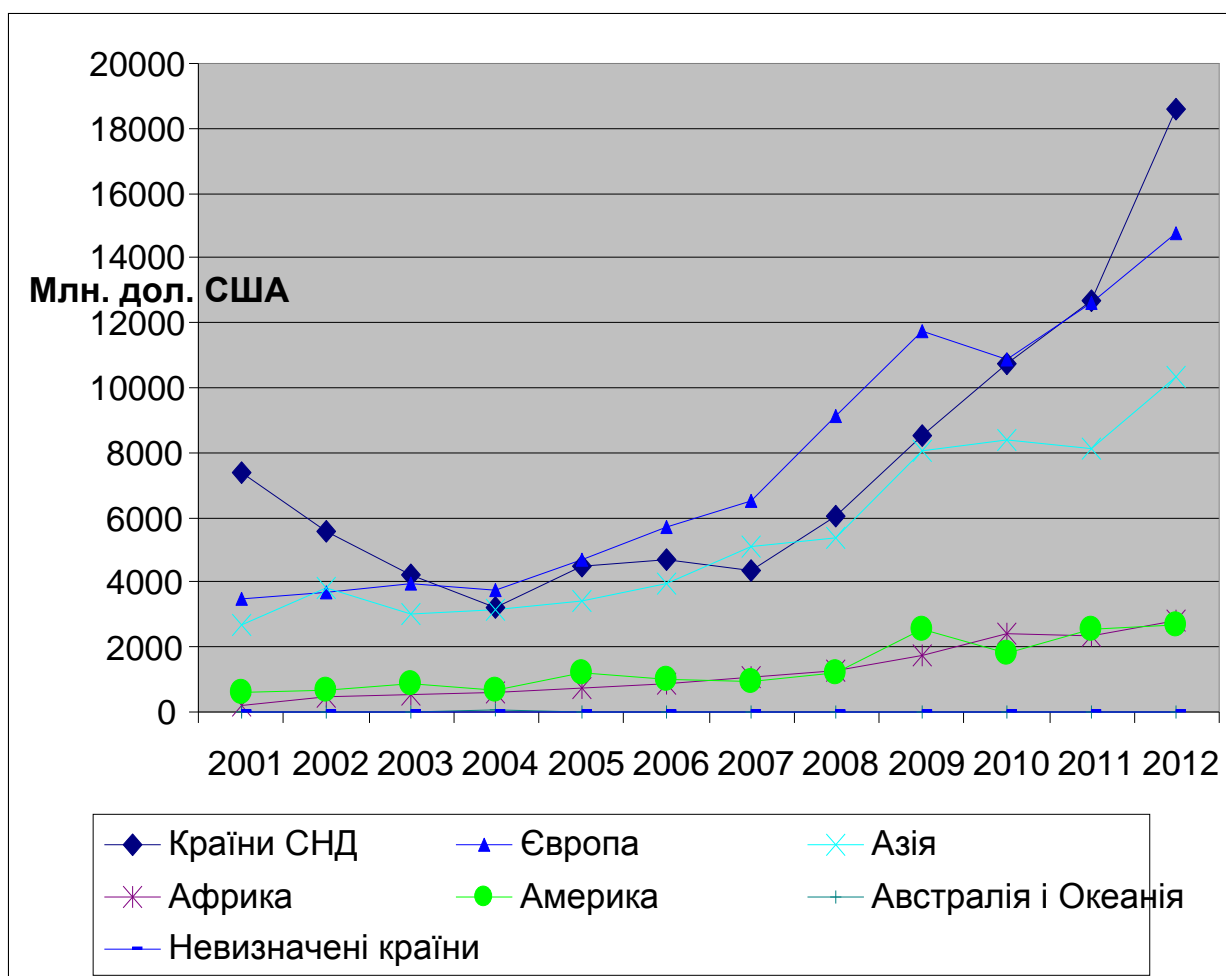

Рис. 2.9. Динаміка експорту товарів України за регіонами світу, 2001-2012рр., млн. дол. США

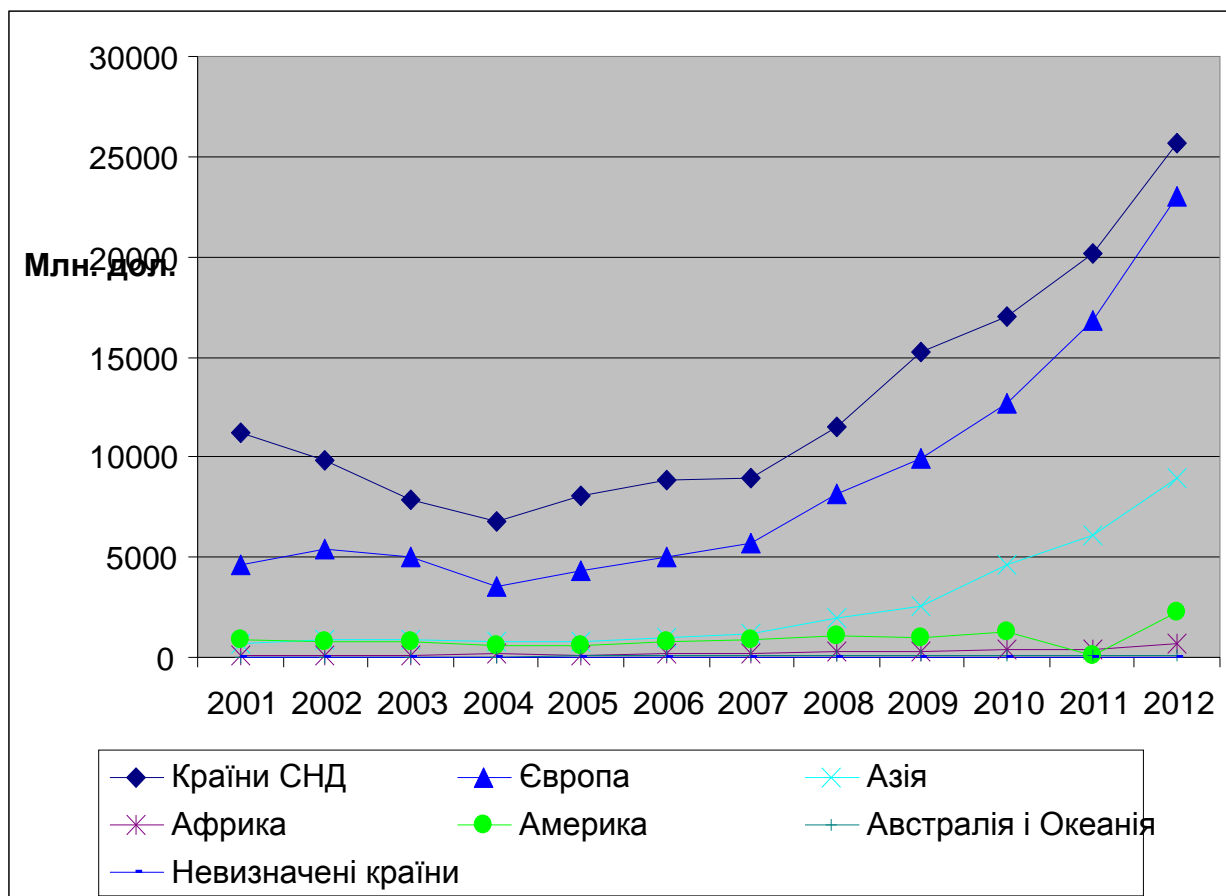

Рис. 2.10. Динаміка імпорту товарів України за регіонами світу, 2001-2012рр., млн. дол. США

Негативне сальдо зовнішньої торгівлі України з ЄС (див. рис.2.6) зумовлюють диспропорції у структурі імпорту та експорту за рівнем доданої вартості. Як свідчать дані табл. 2.11, Україна є переважно експортером товарів нижчих ступенів обробки, що не дає можливості на сучасному етапі розглядати її як перспективного партнера на ринку високотехнологічної продукції і уповільнює темпи інтеграції держави до ЄС. Експорт високотехнологічних галузей промисловості становить 39%, тоді як основну частку в імпорті України з ЄС складають продукція машинобудування і хімічної промисловості.

Виходячи із зазначеного, доцільним вважається для України вживання таких заходів:

Таблиця 2.9

Географічна структура експорту товарів України у 2001-2012рр.

<i>Рік</i>	<i>Країни СНД</i>	<i>Інші країни світу</i>	<i>Європа</i>	<i>Азія</i>	<i>Африка</i>	<i>Америка</i>	<i>Австралія і Океанія</i>	<i>Невизначені країни</i>
2001	7405,2	6995,6	3456,9	2711,0	209,3	598,3	20,1	-
2002	5585,7	8646,2	3675,3	3829,2	472,4	652,5	16,8	-
2003	4202,3	8435,1	3993,0	2997,0	562,0	865,4	17,4	0,3
2004	3252,2	8329,4	3790,2	3183,8	617,1	692,4	45,1	-
2005	4497,5	10075,0	4680,2	3437,9	731,5	1217,5	7,0	0,0
2006	4675,4	11589,3	5720,9	3970,2	877,0	1011,9	7,4	-
2007	4377,4	13579,7	6515,8	5067,7	1055,2	936,9	4,1	-
2008	6044,4	17022,4	9147,4	5400,7	1250,3	1219,2	4,8	-
2009	8557,0	24109,1	11764,3	8030,7	1758,0	2544,2	11,7	0,1
2010	10739,7	23547,0	10892,7	8403,5	2405,7	1831,2	13,72	0,3
2011	12665,5	25702,2	12629,1	8134,8	2373,9	2543,8	17,9	2,6
2012	18615,2	30632,9	14774,2	10364,1	2792,1	2686,3	15,7	0,4

Таблиця 2.10

Географічна структура імпорту товарів України у 2001-2012рр.

<i>Рік</i>	<i>Країни СНД</i>	<i>Інші країни світу</i>	<i>Європа</i>	<i>Азія</i>	<i>Африка</i>	<i>Америка</i>	<i>Австралія і Океанія</i>	<i>Невизначені країни</i>
2001	11175,9	6427,5	4655,6	668,8	141,5	931,0	24,3	-
2002	9879,4	7248,6	5451,6	837,2	136,8	797,9	22,0	-
2003	7897,0	6778,6	4998,5	879,1	118,7	755,5	20,9	5,2
2004	6743,2	5102,9	3547,4	756,7	157,8	588,4	27,2	25,4
2005	8039,9	5916,1	4311,5	832,0	136,4	581,4	54,7	0,1
2006	8832,2	6942,9	4981,7	970,8	198,5	740,9	51,0	-
2007	8968,2	8008,6	5751,1	1171,6	177,3	856,7	51,5	0,4
2008	11508,5	11511,6	8165,6	1971,2	248,8	1072,2	53,4	-
2009	15208,0	13788,8	9887,2	2574,0	279,7	966,1	81,5	0,0
2010	17030,3	19110,8	12670,1	4644,5	426,3	1265,6	104,0	0,5
2011	20184,9	24849,6	16800,3	6070,8	413,0	146,5	88,1	0,6
2012	25629,5	35040,4	23048,2	8940,9	673,1	2248,0	128,4	0,8

Таблиця 2.11

Структура товарообороту України станом на 01.01.2012р.

<i>Експорт</i>	<i>%</i>	<i>Імпорт</i>	<i>%</i>
Усього	100	Усього	100,0
<i>у тому числі:</i> чорні і кольорові метали та вироби з них	40	<i>у тому числі:</i> мінеральні продукти	32
машини і устаткування	16	машини і устаткування	28
продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	11	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	12
мінеральні продукти	12	чорні і кольорові метали та вироби з них	6
продовольчі товари та сировина для їх виробництва	11	продовольчі товари та сировина для їх виробництва	6
промислові вироби	3		
Інше	7	Інше	16

- отримати згоду ЄС та визначити параметри асиметричної торговельної політики (з метою подолання її наслідків) й перехідного періоду у формуванні зони вільної торгівлі України та ЄС;

- вживання комплексу заходів, спрямованих на забезпечення протидії антидемпінговим та іншим обмежувальним заходам щодо українських підприємств на ринку ЄС;

- спростити митні процедури в торгівлі з країнами – основними торговельними партнерами України в ЄС;

- розширити використання технічної допомоги від ЄС на оволодіння європейським інструментарієм національної промислової та інноваційної політики, яка не суперечить нормам Євросоюзу, та на відповідну адаптацію правил надання державної допомоги;

- продовжити процес послідовної повноцінної гармонізації стандартів якості та відповідності нормативно-правової бази України та ЄС;

- посилити співпрацю з країнами ЄС у металургійній і вугільній промисловості, атомній енергетиці, аграрній сфері;

- розвивати міжнародну науково-технологічну кооперацію з країнами ЄС, формувати програми багаторівневого науково-технічного співробітництва на рівня підприємств, на міждержавному рівні, на глобальному рівні: на рівні підприємств - стимулювання спільних проектів, на міждержавному - формування спільних науково-технічних програм), на глобальному - розвиток багатостороннього співробітництва в конкурентоспроможних галузях;

- забезпечити широке інформування підприємців і населення як в Україні, та і на території Євросоюзу, щодо тану та переваг розвитку співробітництва України та ЄС.

Здійснення викладених заходів вимагає удосконалення чинного законодавства, зокрема:

- прийняття Закону України щодо приведення положень Митного Кодексу України до вимог міжнародної Угоди щодо торговельних аспектів прав інтелектуальної власності ТРІПС;

- розробити і прийняти Закон України «Про підготовку до створення Зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом»;

- привести «Програми перегляду чинних в Україні міждержавних стандартів (ГОСТ)» у відповідність з «Угодою про технічні бар'єри у торгівлі» СОТ.

Реалізація викладених заходів дозволить забезпечити:

- збільшення обсягів експорту з України до країн ЄС;
- підвищення рівня розвитку експортоорієнтованих конкурентоспроможних галузей промисловості України;
- посилення співпраці з країнами ЄС у галузях металургії, вугільної промисловості, атомної енергетики та аграрної політики;
- узгодження з європейськими стандартами та нормативами заходів державної політики у галузях сільського господарства, транспорту та енергетики тощо;
- зміцнення конкурентних позицій України шляхом розміщення та території держави міжнародних наукових центрів, створення спільних підприємств з виробництва конкурентоспроможної інноваційної продукції; залучення до країни підприємств з виробництва інноваційної продукції 5-6 технологічних укладів;
- формування підґрунтя для рівноправної конкуренції українських та європейських виробників у рамках майбутньої зони вільної торгівлі.

Аналіз розвитку міжнародних економічних відносин України і Європейського Союзу в контексті економічної лібералізації свідчить, що незважаючи на існуючі обмеження з боку ЄС, частка країн ЄС у загальному обсязі експорту України в 2012р. становила 28,3%, в обсязі імпорту – 36,6% (у 2011р. 31,5% і 36 % відповідно). У 2012р. обсяг експорту товарів до країн ЄС складав 13916,8 млн. дол. (зростання у порівнянні з 2011 р. становило 15,1%), обсяг імпорту – 22217,9 млн. дол. (зростання - 37,2%).

Аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС демонструє переважання II та III технологічних укладів (у 2012р. питома вага чорних металів становила 25,3%, енергетичних матеріалів, нафти та продуктів нафтопереробки – 10,5%, електричних машин і устаткування – 7%), в той час як у розвинутих країнах ЄС переважають IV і V уклади і розпочинається VI технологічний цикл на основі розвитку біо-, нано- та інформаційних технологій, що зумовило негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами України з країнами ЄС (рис.2.11).

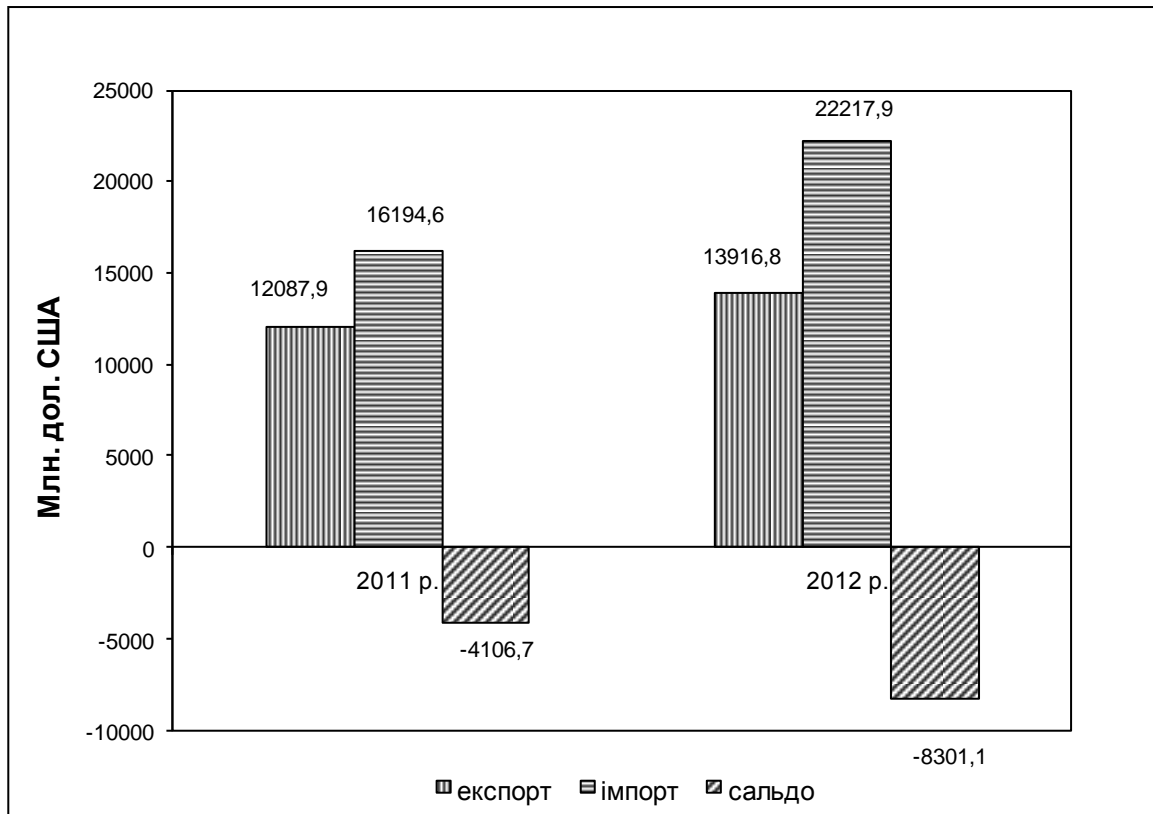
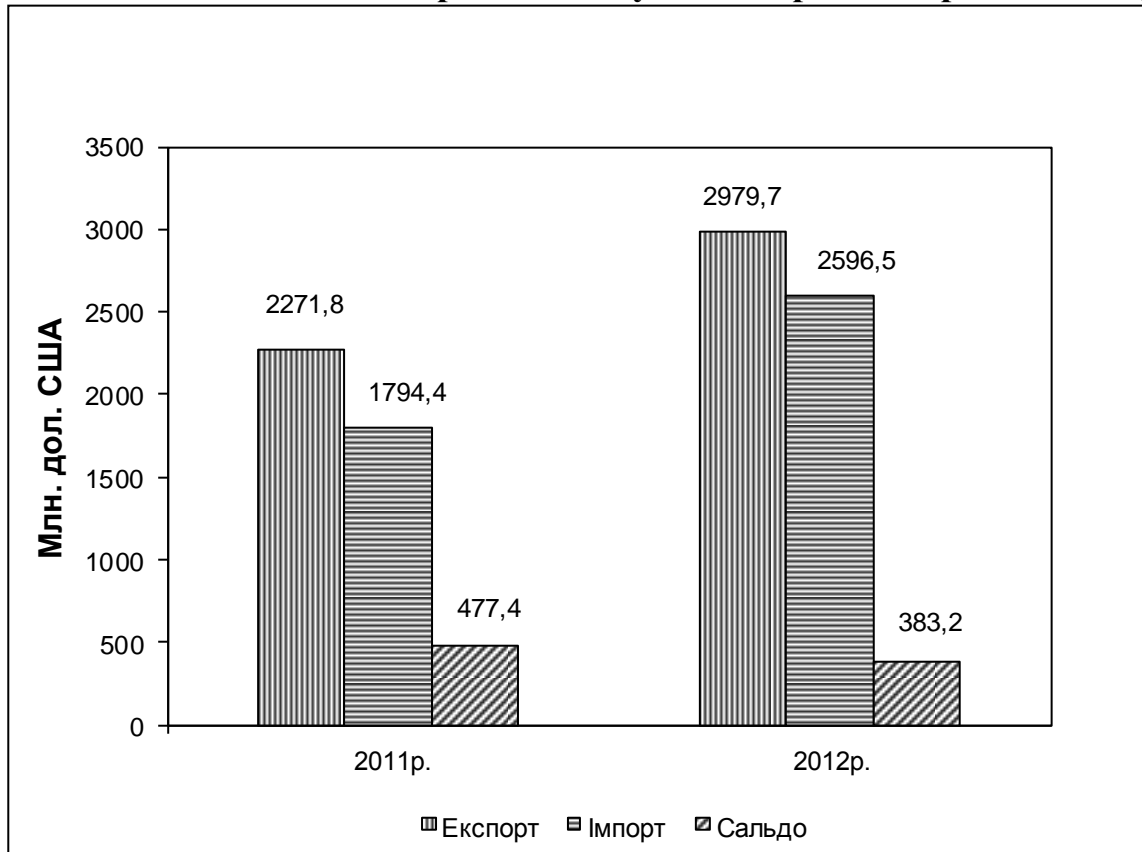

Рис.2.11. Зовнішня торгівля товарами України з країнами ЄС, 2011-2012рр., млн. дол. США

За вищезазначених умов, враховуючи негативну динаміку сальдо зовнішньої торгівлі держави протягом 2010-2012рр. (див рис.2.6) (-1369,4 млн. дол. США, -2884,5 млн. дол. США, -7310,9 млн. дол. США відповідно), перспективним напрямком розбудови зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС є торгівля послугами, яка протягом 2011 – 2012рр. демонструє позитивну динаміку (рис.2.12).

Питома вага експорту послуг до країн ЄС у загальному обсязі експорту послуг України складала 33%, імпорту – 52,1% (у 2011 р. відповідно 30,3% і 48,2%). Найбільшу питому вагу в загальному обсязі експорту послуг України до країн ЄС становили транспортні (63,7%), ділові, професійні та технічні (18,9%) послуги; імпорту – фінансові (25,4%), ділові, професійні та технічні (18,9%), транспортні послуги (17,8%).

Рис.2.12. Зовнішня торгівля послугами України з країнами ЄС,**2011-****2012рр., млн. дол. США**

Зовнішня торгівля має важливе значення у формуванні тенденцій економічної динаміки не лише України, а й інших країн світу, у тому числі представників різних континентів (табл. 2.12)

Інтенсифікація входження України до світового співтовариства (рис.2.13) зумовлює потребу впровадження узгодженої експортної стратегії як цілеспрямованої довготривалої системи дій держави на внутрішньому та зовнішньому ринках, орієнтованих на забезпечення сталого розвитку та удосконалення структури вітчизняного експорту. Місце експорту у формуванні економічної динаміки є вагомим, а отже структурні зміни у ньому мають бути забезпечені вже у коротко- та середньостроковій перспективі з метою наближення вітчизняної структури експорту до загальносвітових показників (рис.2.14).

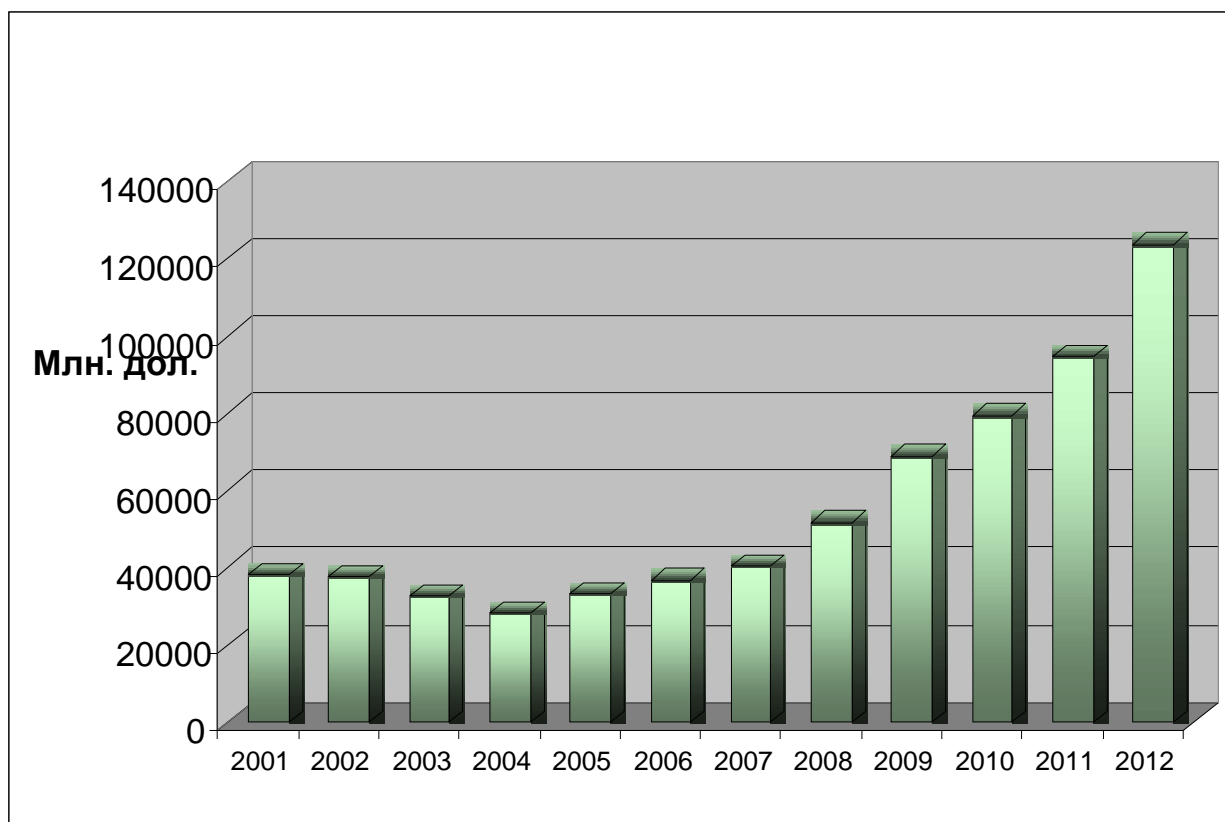

Рис. 2.13. Динаміка зовнішньоторговельного обороту України, 2001 – 2012рр., млн. дол. США

В умовах нестачі державних коштів і обігових коштів суб'єктів економічної діяльності України, змінити ситуацію може залучення в Україну прямих іноземних інвестицій (ПІІ).

Таблиця 2.12

Внутрішньорегіональна та міжрегіональна торгівля товарами у 2010р., млрд. дол.

Регіон	Північна Америка	Південна та центральна Америка	Європа	СНД	Африка	Близький Схід	Азія	Світ
Північна Америка	742	71	216	5	15	25	249	1324
Південна та Центральна Америка	93	64	59	3	7	5	39	276
Європа	367	51	2973	88	98	105	308	4031
СНД	18	6	129	55	4	10	35	266
Африка	43	7	99	1	23	3	39	232
Близький Схід	55	4	64	1	13	22	193	390
Азія	533	39	417	25	45	75	1201	2388
Світ	1852	242	3957	179	205	245	2065	8907

<i>Частка внутрішньорегіональної торгівлі в загальному обсязі експорту товарів регіону</i>								
Північна Америка	56,0	5,4	16,3	0,4	1,1	1,9	18,8	100,0
Південна та Центральна Америка	33,7	23,2	21,4	1,1	2,5	1,8	14,4	100,0
Європа	9,1	1,3	73,8	2,2	2,4	2,6	7,6	100,0
СНД	6,8	2,3	48,5	20,7	1,5	3,8	13,2	100,0
Африка	18,5	3,0	42,7	0,4	9,9	1,3	16,8	100,0
Близький Схід	14,1	1,0	16,4	0,3	3,3	5,6	49,5	100,0
Азія	22,3	1,6	17,5	1,0	1,9	3,1	50,3	100,0
Світ	20,8	2,7	44,4	2,0	2,3	2,8	23,2	100,0

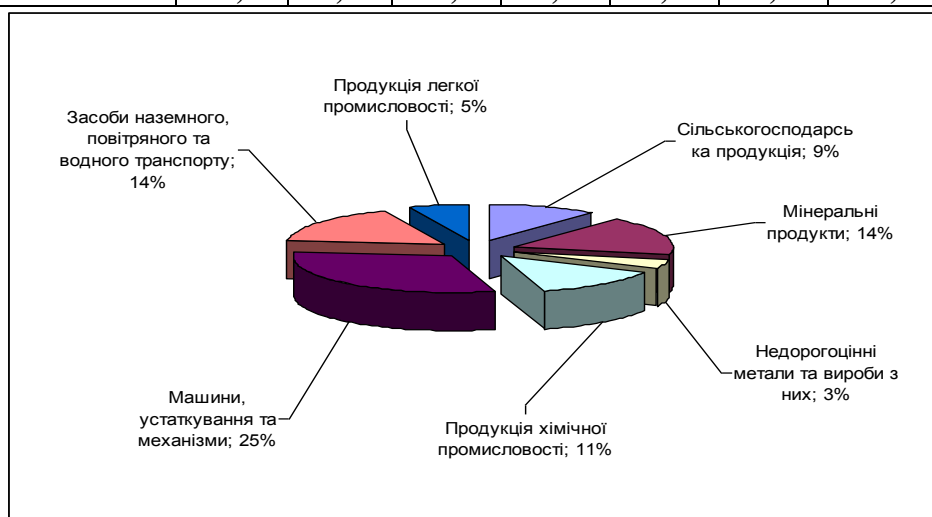

Рис. 2.14. Товарна структура світового експорту (2010р.)

На сьогодні стан припливу прямих іноземних інвестицій в економіку України не сприяє структурному реформуванню економіки та модернізації ключових галузей промисловості, що створило б передумови трансформації структури експорту.

Аналіз розвитку зовнішньоекономічних відносин України з країнами Європейського Союзу в контексті економічної лібералізації через міжнародне інвестиційне співробітництво свідчить, що протягом 2008-2012рр. наявною є тенденцію до зростання обсягів ПІІ з країн ЄС (табл. 2.13). Так, обсяг прямих інвестицій в економіку України з країн ЄС в 2012р. становив 22,9 млрд. дол. США (77,8% загального обсягу інвестицій в Україну). Основними інвесторами, на яких припадає більше 80% загального обсягу інвестицій з ЄС, виступають Кіпр – 5941,8 млн. дол. (25,9%), Німеччина – 5917,9 млн. дол. (25,8%), Нідерланди – 2511,2 млн. дол. (10,9%), Австрія – 2075,2 млн. дол. (9,0%) та Великобританія – 1968,8 млн. дол. (8,6%)

Таблиця 2.13

Прямі іноземні інвестиції в Україну з країн ЄС, млн. дол. США

	<i>01.01.2009</i>	<i>01.01.2010</i>	<i>01.01.2011</i>	<i>01.01.2012</i>	<i>01.01.2013</i>
Всього по країнах ЄС	3 805,2	4946,3	11746,3	16258,7	22944,5
Австрія	252,4	361,1	1423,6	1633,8	2075,2
Бельгія	27,9	42,6	45,0	36,2	39,1
Болгарія				15,5	17,5
Греція	14,9	16,4	19,4	72,0	151,2
Данія	73,8	106,0	130,0	142,6	181,2
Естонія	16,5	26,2	28,4	53,1	69,7
Ірландія	77,3	46,2	46,1	72,2	117,2
Іспанія	36,0	40,1	43,0	58,3	63,4
Італія	94,9	103,1	117,6	132,9	150,4
Кіпр	901,9	1101,4	1562,0	3187,5	5941,8
Латвія	71,9	36,9	37,5	68,2	74,1
Литва	32,0	28,4	39,7	62,5	73,8
Люксембург	40,9	58,1	72,4	93,4	210,7
Мальта	7,7	8,6	8,8	29,9	31,0
Нідерланди	459,9	637,2	721,8	1533,8	2511,2
Німеччина	451,6	653,7	5505,5	5578,1	5917,9
Польща	152,7	194,7	224,0	394,6	670,5
Португалія	2,1	2,3	5,0	7,8	7,9
Румунія				7,0	12,0
Словаччина	46,0	93,3	94,2	100,1	102,9
Словенія	3,5	3,4	3,6	2,5	7,5
Сполучене Королівство	701,2	955,4	1155,3	1563,4	1968,8
Угорщина	128,7	177,3	191,1	370,9	400,9
Фінляндія	6,4	7,7	9,2	9,8	17,7
Франція	59,2	79,0	82,4	830,3	1046,2
Чеська Республіка	42,7	46,9	46,8	65,0	78,1
Швеція	103,1	120,3	133,9	137,3	1006,6
<i>Довідково:</i>					
<i>Всього по Україні</i>	<i>6 794,4</i>	<i>9047,0</i>	<i>16375,2</i>	<i>21607,3</i>	<i>29489,4</i>

Переважна частка ПІ надійшла в посередницькі види діяльності - фінансова діяльність, торгівля, операції з нерухомими майном (рис.2.15). Навіть інвестиції у промисловість фактично спрямовані у розвиток сировинного, низькотехнологічного сектору економіки України (рис.2.16), хоча в 2012р. зафіксовано певне поліпшення структури іноземного інвестування в Україну на користь галузей реального сектору економіки. Так, якщо частка ПІ, що надійшли в промисловість, в 2011р. складала 20,9%, то у 2012р. вона становила 29,5%. Частка посередницьких секторів (торгівля, фінансові послуги та операції з нерухомістю) зменшилась за цей період з 64,3% до 50,8%, що обумовлено в першу чергу значним уповільненням темпів приросту ПІ в операції з нерухомістю (до 9%) і тенденцію до спаду в торгівлі (на 25,3%) у порівнянні з 2011р.

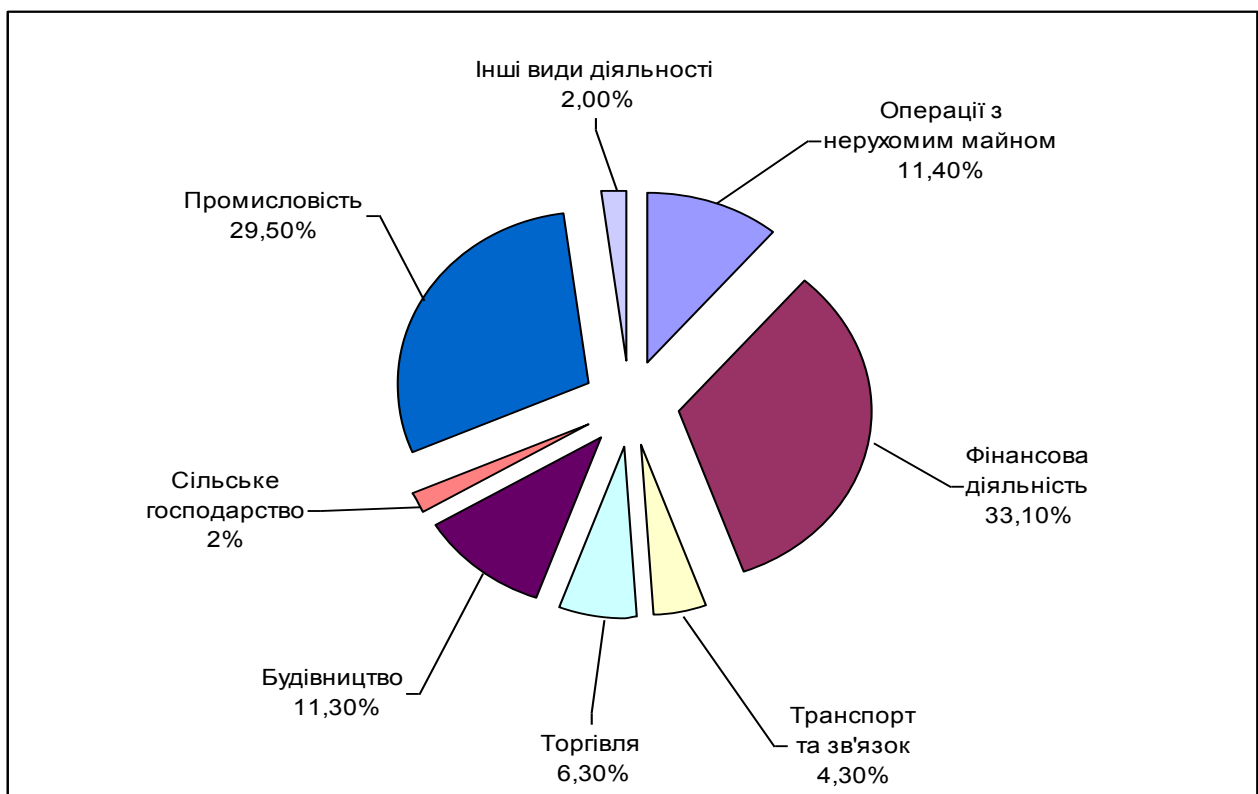

Рис. 2.15. Структура надходження ПІ в Україну в 2012р., %

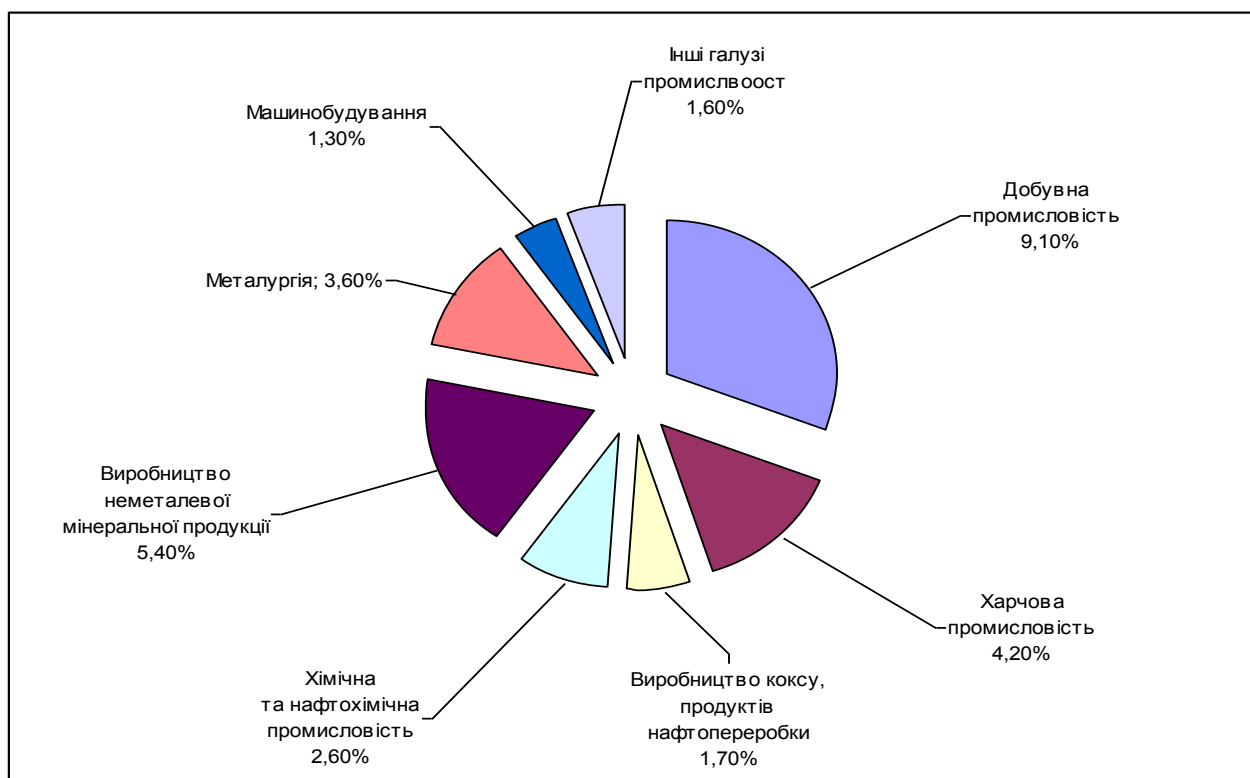

Рис.2.16. Структура ПІІ в промисловість України в 2012р., %

Разом з тим, структурна динаміка ПІІ в промисловості свідчить про повільність її поліпшення. Надходження ПІІ у видобувну промисловість у 2012 р. у порівнянні з 2011р. збільшилися майже у 8 разів, тоді як у переробну промисловість – лише на 85,2%. При цьому питома вага видобувної промисловості збільшилась з 8,6 до 31% загального обсягу ПІІ в промисловість, що підтверджує випереджальну динаміку зростання ПІІ у сировинний сектор вітчизняної промисловості.

Вплив ПІІ на покращення технологічної структури виробництва залишався незначним. В основній інноваційній галузі – машинобудуванні – приріст ПІІ був на 43,1% меншим, ніж 2011р., що обумовило зниження частки галузі у загальному обсязі ПІІ майже у 3 рази порівняно з 2011р. – до 1,2%. Одночасно вкладення в харчову промисловість зросли у порівнянні з 2011р. на 183,5% (292,0 млн. дол.), у виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції – на 132,4% (370,6 млн. дол.), тоді як в хімічній та нафтохімічній промисловості приріст ПІІ складав 97,7% (181,9 млн. дол.), а в металургії – 61,4% (245,1 млн. дол.).

Загальний приріст ПІ в економіку України в 2012р. склав 7882,1 млн. дол. США, що в 1,7 рази більше показника 2011р. та вище показника 2010р. Обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну з деяких країн ЄС представлено на рис. 2.17.

Розподіл прямих інвестицій в Україну за основними країнами – інвесторами представлено на рис.2.18.

Індикатором стану інвестиційного клімату в Україні є динаміка відпливу капіталу з країни у вигляді прямих зарубіжних інвестицій. Основне зростання обсягу прямих зарубіжних інвестицій України припадає на 2012р. (рис.2.19). До країн ЄС в 2012р. Україною було спрямовано більшу їх частку -5926,4 млн. дол. США ПІ (95,6% загального обсягу прямих зарубіжних інвестицій).

Обсяг ПІ з України становив 76,2% приросту ПІ в 2012р., таким чином, чисте зростання інвестиційних активів становило лише 1875,5 млн. дол.

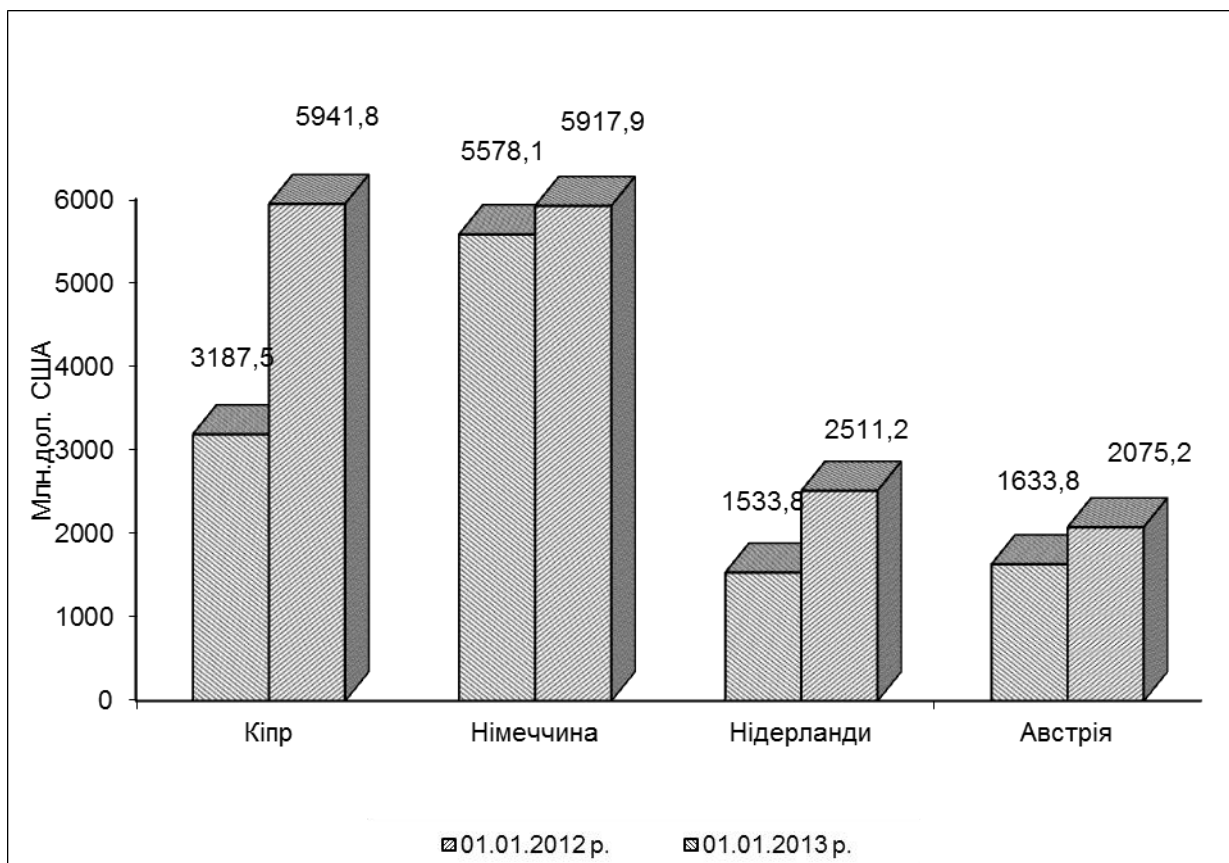

Рис. 2.17. Обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну з деяких країн ЄС у 2011-2012рр., млн. дол. США

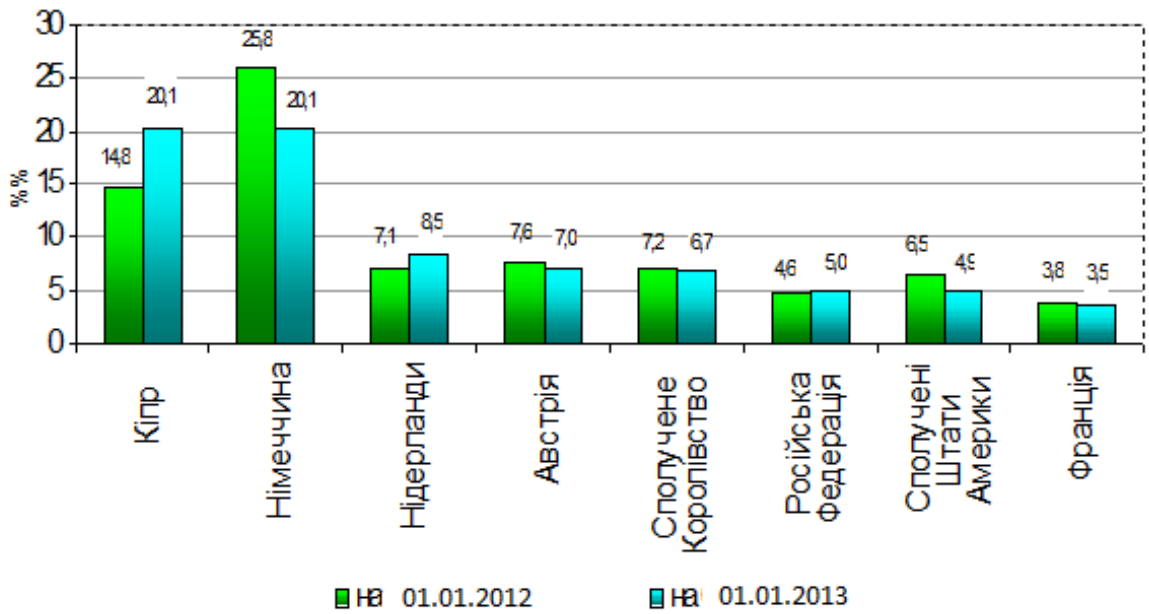

Рис. 2.18 Розподіл прямих інвестицій в Україну за основними країнами – інвесторами у 2011-2012рр., % до загального обсягу

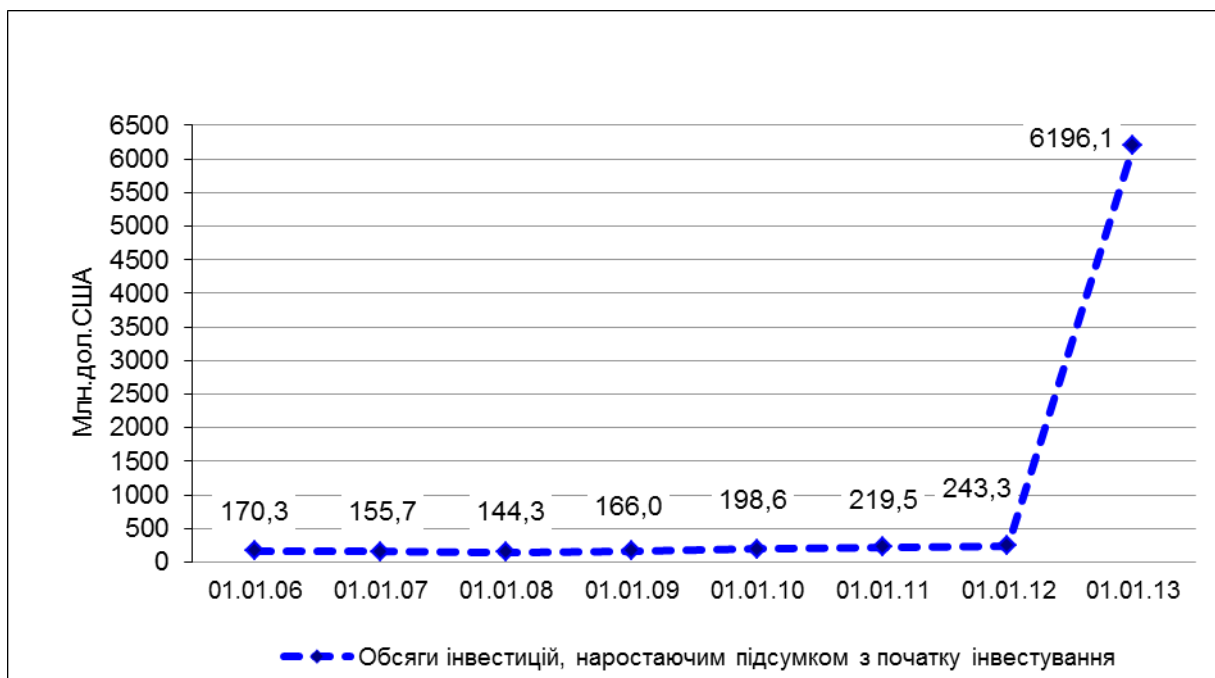

Рис.

2.19. Динаміка прямих зарубіжних інвестицій України у 2005-2012рр., %.

Динаміку прямих зарубіжних інвестицій України в деякі країни світу представлено на рис. 2.20. Сумарну динаміку ПІІ в Україну і ПЗІ України представлено на рис.2.21 й у табл.2.14.

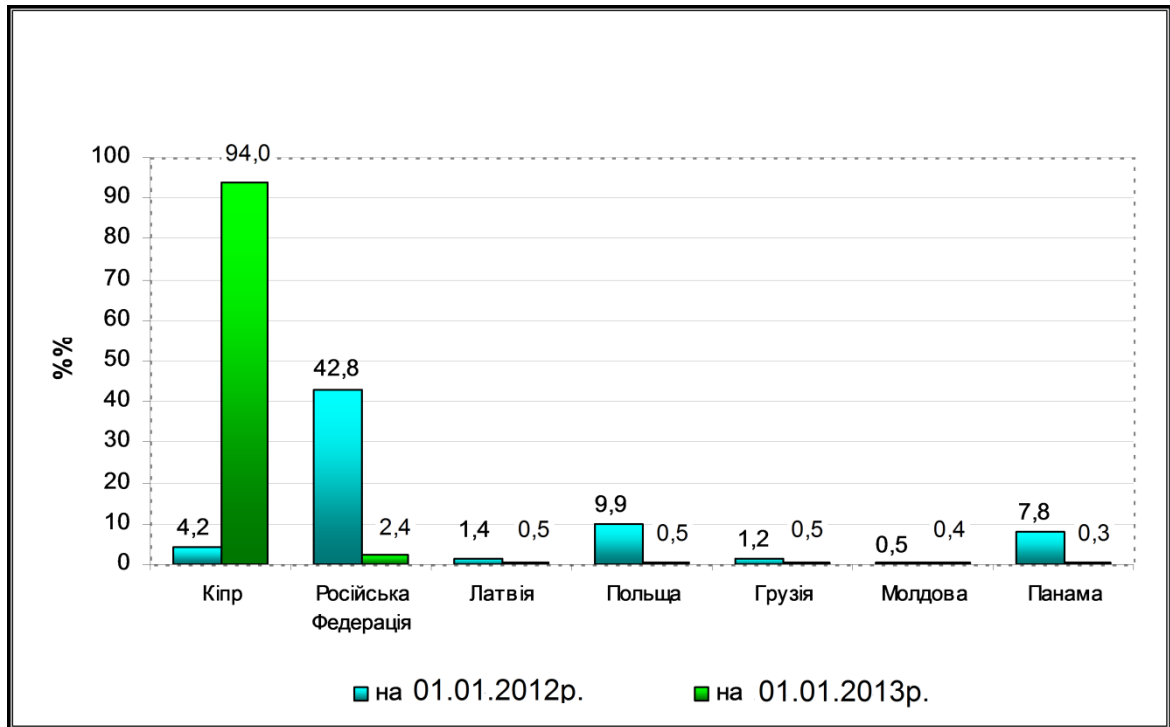

Рис. 2.20. Динаміка прямих зарубіжних інвестицій України в деякі країни у 2010-2012рр., млн. дол. США

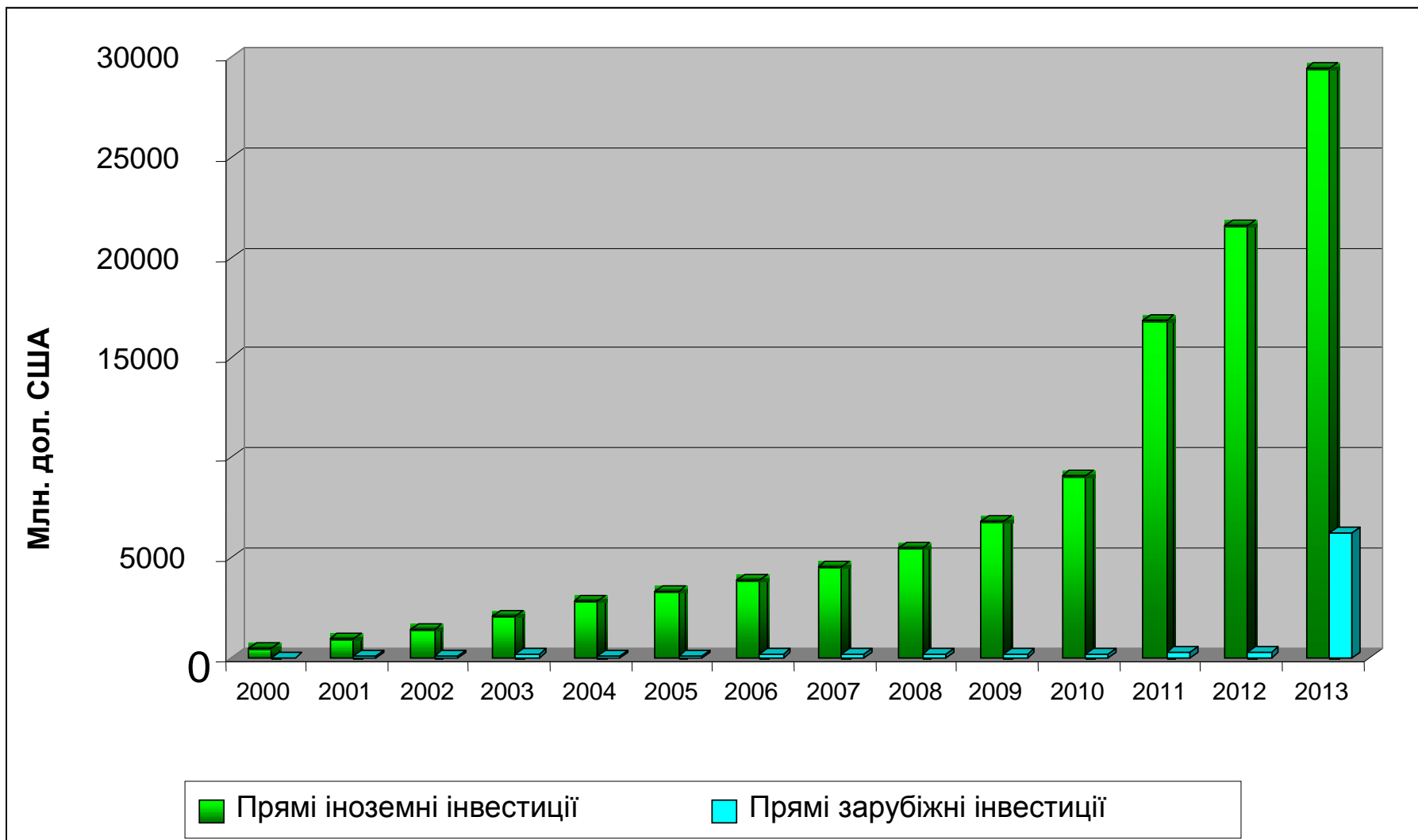

Рис. 2.21. Динаміка ПІ і ПЗІ України, 2000-2012рр., млн. дол. США

Таблиця 2.14

Динаміка ПІІ і ПЗІ України, 2000-2012рр., млн. дол. США

<i>Роки</i>	<i>Прямі іноземні інвестиції</i>	<i>Прямі зарубіжні інвестиції</i>
2000	483,5	20,3
2001	896,9	84,1
2002	1438,2	97,4
2003	2063,6	127,5
2004	2810,7	97,5
2005	3281,8	98,5
2006	3875,0	170,3
2007	4555,3	155,7
2008	5471,8	144,3
2009	6794,4	166,0
2010	9047,0	198,6
2011	16890,0	219,5
2012	21607,3	243,3
2013	29489,4	6196,1

Таким чином, результати проведеного аналізу свідчать про посилення впливу інтеграційної співпраці з ЄС на національну економічну динаміку. Разом з тим, поряд з широкою географією експорту вітчизняної продукції за економічними союзами (табл.2.15), необхідно відзначити прогресивну структуру експорту товарів до країн СНД. Так, частка продукції машинобудування в цьому напрямку становить третину загального експорту, до країн СНД спрямовуються три чверті експорту продукції машинобудування і харчової промисловості України. Зацікавленість країн СНД у продукції вітчизняних підприємств сприяє позитивним структурним зрушенням в українській економіці, створюючи передумови підвищення міжнародної конкурентоспроможності держави.

Таблиця 2.15

Експорт продукції України за економічними союзами

Економічні союзи	Країни-учасниці	Основні статті експорту
Країни Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва	Австралія, Бруней, В'єтнам, Індонезія, Канада, Китай, Гонконг, Малайзія, Мексика, Нова Зеландія, Папуа Нова Гвінея, Перу, Південна Корея, Сінгапур, США, Таїланд, Тайвань, Філіппіни, Чілі, Японія	Чорні та кольорові метали та вироби з них
Країни СНД	Азербайджан, Білорусія, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдавія, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан	Продукція машинобудування, чорні та кольорові метали та вироби з них, готові продукти харчування
Країни ЄС-15	Австрія, Греція, Бельгія, Данія, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Великобританія, Фінляндія, Франція, Швеція	Чорні та кольорові метали та вироби з них, мінеральні продукти, продукти рослинного походження
Країни ОПЕК	Алжир, Венесуела, Габон, Індонезія, Ірак, Іран, Катар, Кувейт, Лівія, Нігерія, ОАЕ, Саудівська Аравія	Чорні та кольорові метали та вироби з них, продукти рослинного походження

Товарна ж структура експорту України до країн Європейського Союзу, як зазначалось вище, має переважно сировинний характер. Україна залишається постачальником сировини і напівфабрикатів для країн ЄС: третину експорту в 2012р. становила продукція металургії, четверту частину експорту – мінеральні продукти і продукція хімічної промисловості. Більше 60% експорту з України до Європейського Союзу становлять товари проміжного виробничого циклу.

В структурі імпорتنих поставок до України з країн ЄС половину складає продукція машинобудування, з якої 2/3 припадає на продукцію інноваційного

спрямування. На ЄС припадає 40% імпортованої харчової продукції і приблизно половина продукції легкої промисловості.

Таким чином, посилення ролі зовнішньоекономічного чинника економічного зростання України супроводжується низкою дисбалансів, пов'язаних з відсутністю структурних реформ, послідовної політики щодо паритетного залучення національної економіки до міжнародного розподілу праці на основі забезпечення міжнародної конкурентоспроможності господарського комплексу країни.

Диспропорційність структури експорту та імпорту за рівнем доданої вартості призводить до втрат потенційної продуктивності національних факторів виробництва, уповільнює економічну динаміку, що закономірно формує негативне сальдо зовнішньої торгівлі, яке, у свою чергу, виступає чинником макрофінансової дестабілізації.

Набуття Україною членства у Світовій організації торгівлі створює як потенційні можливості для розвитку та поліпшення структури зовнішньої торгівлі України, так і ризики закріплення експортоорієнтованої моделі розвитку, яка, як свідчать результати проведеного дослідження, не є оптимальною, виходячи з необхідності досягнення стратегічних цілей оволодіння сучасними засадами конкурентоспроможності національної економіки, що вимагає активізації зусиль держави з регулювання експортно-імпоротної діяльності.

У зазначеному контексті оптимізація торговельно-економічної співпраці України з країнами СНД та посилення її позитивного впливу на структурні зміни української економіки може бути забезпечена при виконанні ряду умов:

- розвиток тісних міжрегіональних економічних зв'язків;
- участь українських компаній у розбудові мережі транспортно-комунікаційних коридорів;
- спрощення митних операцій щодо проходження взаємних товаропотоків;
- скасування розбіжностей у питаннях тарифного, нетарифного і податкового регулювання взаємних товаропотоків на принципах СОТ;

- зближення законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності на принципах СОТ з метою ліквідації бар'єрів у взаємній торгівлі.

В умовах пріоритетності європейського напрямку розбудови міжнародної економічної діяльності України основним завданням зовнішньоекономічної політики держави має стати визначення ступеня лібералізації економіки в системі міжнародної економічної діяльності з країнами Євросоюзу на основі пріоритету національних інтересів.

На шляху створення зони вільної торгівлі з ЄС слід сконцентруватись на довгостроковій стабілізації торговельних відносин України з ЄС на паритетних засадах і поетапній лібералізації доступу європейських компаній на вітчизняний ринок. Як зазначалось вище, слід домагатись від ЄС застосування стосовно України асиметричної торговельної політики, за якої держава матиме перехідний період для закріплення власних позицій на ринках ЄС.

На основі проведеного дослідження до важливих напрямів співпраці з ЄС слід віднести такі:

- запровадження механізмів протидії антидемпінговим та іншим обмежувальним заходам щодо українських виробників на ринку ЄС;
- налагодження взаємного обміну щодо взаємних товарних та інвестиційних пропозицій компаній України та країн ЄС;
- розширення спільних інвестиційних проектів за участю європейського капіталу у стратегічних галузях української економіки;
- розширення співпраці України та ЄС в науково-технологічній сфері;
- співпраця в галузі забезпечення енергетичної безпеки ЄС.

Додаткові можливості активізації розбудови взаємовідносин України з ЄС містяться в сфері транскордонного співробітництва, для розбудови якого необхідно вирішити ряд проблем:

- розробити і впровадити системний підхід до організації транскордонної співпраці;
- забезпечити підвищення рівня участі громадянського суспільства у реалізації цілей євро регіонів;

- забезпечити підвищення активності суб'єктів транскордонного співробітництва;
- збільшити частку економічних проектів серед реалізованих транскордонних (переважну їх частину на сучасну етапі становлять проекти політичної або культурної спрямованості);
- переглянути повноваження місцевих і регіональних органів влади з урахуванням необхідності вирішення завдання активізації транскордонного співробітництва, зокрема у форматах, передбачених програмами Європейської політики сусідства (так, діяльність місцевих органів влади в рамках єврорегіонів є одним з перспективних напрямків розвитку транскордонного співробітництва і міждержавне
- співробітництво в рамках яких здійснюється з метою об'єднання зусиль в економічній, соціальній, науковій і екологічній сферах);
- забезпечити здійснення моніторингу й оцінки виконання вже реалізованих транскордонних проектів;
- сприяти підвищенню рівня підготовки кадрів в органах влади регіонального рівня, які займаються залученням коштів міжнародних фінансових структур, розробкою спільних транскордонних проектів.

В умовах поглиблення глобалізаційних і інтеграційних процесів і регіоналізації світової економіки основним завданням державної зовнішньоекономічної політики є чітке формулювання інтеграційних напрямків і визначення стратегічних партнерів співробітництва на основі пріоритету національних інтересів.

Висновки до розділу 2

Аналіз розвитку інтеграційних процесів на європейському континенті свідчить, що в процесі розширення Європейського Союзу активізуються внутрішні і зовнішні протиріччя, зумовлені нерівномірністю економічного розвитку країн-учасниць і відмінностями внутрішньоекономічної структури

національних господарств, що впливає на формування відкритості економіки угруповання. З метою нівелювання зазначених протиріч програмою Комісії ЄС визначено напрямки економічної і політичної адаптації господарств країн - кандидатів на вступ до ЄС відповідно до чинних умов досліджуваного інтеграційного об'єднання.

Україна віднесена до країн, які є потенційним претендентами на членство в ЄС з віддаленою перспективою, незважаючи на те, що як свідчать результати дослідження, Україна відповідає критеріям і вимогам вступу до ЄС. Основними документами, що регламентують реалізацію євроінтеграційної стратегії України, є Угода про партнерство і співробітництво, Декларація Європейської Комісії «Ширша Європа – сусідство: нові межі відносин зі східними та південними сусідами», План дій «Україна – ЄС». Після розширення Європейського Союзу в 2004р. дане інтеграційне об'єднання стало найбільшим торговельним партнером України. Разом з тим, результати проведеного аналізу свідчать, що наявні в ЄС економічні, політичні, інституціональні та інші обмеження стримують подальший розвиток міжнародної економічної діяльності країн ЄС і України. Так, починаючи з 2002р., ЄС запровадив більше 20 антидемпінгових розслідувань проти України.

За зазначених умов, з урахуванням досвіду Великобританії 60-70-х років ХХ ст. щодо взаємодії з європейськими економічними структурами, зроблено висновок щодо доцільності на сучасному етапі розбудови бігравітаційної моделі міжнародної економічної взаємодії України у напрямках ЄС і ЄЕП.

Аналіз розвитку міжнародних економічних відносин України і Європейського Союзу в контексті економічної лібералізації свідчить, що незважаючи на існуючі обмеження збоку ЄС, частка країн ЄС у загальному обсязі експорту України в 2012р. становила 28,3%, в обсязі імпорту – 36,6% (у 2011р. 31,5% і 36 % відповідно). У 2012р. обсяг експорту товарів до країн ЄС складав 13916,8 млн. дол. (зростання у порівнянні з 2011 р. становило 15,1%), обсяг імпорту – 22217,9 млн. дол. (зростання - 37,2%).

Аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС демонструє переважання II та III технологічних укладів (у 2012р. питома вага

чорних металів становила 25,3%, енергетичних матеріалів, нафти та продуктів нафтопереробки – 10,5%, електричних машин і устаткування – 7%), в той час як у розвинутих країнах ЄС переважають IV і V уклади і розпочинається VI технологічний цикл на основі розвитку біо-, нано- та інформаційних технологій, що зумовило негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами України з країнами ЄС.

За вищезазначених умов, враховуючи негативну динаміку сальдо зовнішньої торгівлі держави протягом 2010-2012рр. (-1369,4 млн. дол. США, - 2884,5 млн. дол. США, -7310,9 млн. дол. США відповідно), перспективним напрямком розбудови зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС є торгівля послугами, яка протягом 2011 – 2012рр. демонструє позитивну динаміку.

Питома вага експорту послуг до країн ЄС у загальному обсязі експорту послуг України складала 33%, імпорту – 52,1% (у 2011 р. відповідно 30,3% і 48,2%). Найбільшу питому вагу в загальному обсязі експорту послуг України до країн ЄС становили транспортні (63,7%), ділові, професійні та технічні (18,9%) послуги; імпорту – фінансові (25,4%), ділові, професійні та технічні (18,9%), транспортні послуги (17,8%).

Важливою складовою розвитку зовнішньоекономічних відносин України з країнами Європейського Союзу в контексті економічної лібералізації є міжнародне інвестиційне співробітництво, яке протягом 2008-2012рр. демонструє тенденцію до зростання. Так, обсяг прямих інвестицій в економіку України з країн ЄС в 2012р. становив 22,9 млрд. дол. США (77,8% загального обсягу інвестицій в Україну). Основними інвесторами, на яких припадає більше 80% загального обсягу інвестицій з ЄС, виступають Кіпр – 5941,8 млн. дол. (25,9%), Німеччина – 5917,9 млн. дол. (25,8%), Нідерланди – 2511,2 млн. дол. (10,9%), Австрія – 2075,2 млн. дол. (9,0%) та Великобританія – 1968,8 млн. дол. (8,6%).

Основне зростання обсягу прямих зарубіжних інвестицій України припадає на 2012р. До країн ЄС в 2012р. Україною було спрямовано 5926,4 млн. дол. США ПЗІ (95,6% загального обсягу прямих зарубіжних інвестицій).

В умовах пріоритетності європейського напрямку розбудови міжнародної економічної діяльності України основним завданням зовнішньоекономічної політики держави має стати визначення ступеня лібералізації економіки в системі міжнародної економічної діяльності з країнами Євросоюзу на основі пріоритету національних інтересів.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВИ

3.1. Напрямки розвитку економічної взаємодії України і Європейського Союзу в контексті економічної лібералізації

Загальне зниження торговельних бар'єрів, що відбувається в рамках СОТ, створює сприятливе підґрунтя для формування зон вільної торгівлі між країнами. Набуття Україною членства у СОТ дозволило визначити у якості основного напрямку розбудови міжнародної економічної діяльності країн Європейського Союзу і України в контексті економічної лібералізації створення зони вільної торгівлі між Україною і Європейським Союзом, як передумови поступового входження України до європейського економічного простору через механізм Європейської економічної зони (за прикладом Швейцарії, Норвегії, Ісландії та Ліхтенштейну). Взаємодія національної економіки і економік країн ЄС в рамках інтеграційного процесу прискорює лібералізацію зовнішньоекономічних зв'язків як наслідок узгодження рівня протекціонізму економік країн - учасниць зазначеного процесу.

Приєднання до СОТ має позитивні переваги для зовнішньої торгівлі України [61, 297]:

- виконання передумов створення зони вільної торгівлі з ЄС;
- поява можливості повноправного і обґрунтованого застосування заходів захисту внутрішнього ринку відповідно до угод СОТ;
- зростання обсягів експорту;
- детенізація імпорту і збільшення обсягів легального імпорту

Розширене викладення позитивних і негативних наслідків вступу України до СОТ наведено у табл.3.1.

Таблиця 3.1

Наслідки вступу України до СОТ [98, 214-216]

<i>Позитивні наслідки</i>	<i>Негативні наслідки</i>
<i>Для економіки в цілому</i>	
Полегшення доступу до світових ринків товарів, послуг і технологій, капіталів; зменшення комерційних ризиків	Відсутність гарантій врегулювання всіх торгівельних проблем з іноземними партнерами після набуття Україною членства в СОТ
Удосконалення взаємодії зі світовим господарством, перехід від традиційно міжнародного товарообміну до більш розвинених форм співпраці (науково-технічної, виробничої кооперації тощо)	Посилення вразливості національної економічної системи до кон'юктурних коливань на світовому ринку
Пожвавлення виробництва в експортоорієнтованих галузях економіки у результаті зростання обсягів ресурсів та факторів виробництва, що залучаються до міжнародного обороту; зростання зайнятості в експортних галузях, доходів виробників-експортерів.	Значні витрати на прискорення істотної структурної передувови економіки, що може зумовити певний негативний вплив на ВВП у початковий період після приєднання України до СОТ
Підвищення якості й асортименту товарів і послуг відповідно до світових стандартів, зниження їх ціни; позитивні зміни в обсягах і структурі споживання, які наблизяться до світових стандартів	Жорстка цінова конкуренція на світових ринках, передусім сировинної продукції та стандартизованих масових готових виробів, що переважають у структурі експорту України, тоді як високотехнологічні вироби провідних країн світу значно менш еластичні за ціною
Прискорення процесів формування ринкової інфраструктури та створення справжнього конкурентного середовища, поява додаткових стимулів для проведення необхідних внутрішніх реформ, поліпшення інвестиційного клімату	Підвищення ризиків втрати національними виробниками частини внутрішнього ринку внаслідок експансії провідних іноземних фірм на ринок України, що негативно вплине на економічне становище українських підприємств та загострить соціальні проблеми
Перерозподіл ресурсів на користь найефективніших видів виробництва, становлення добросовісної конкуренції на внутрішніх ринках	Загострення проблем у секторах національної економіки (зокрема, в гірничо-металургійному комплексі, судно-, автомобіле- і літакобудуванні, сільському господарстві, які отримують значні державні субсидії, внаслідок їх обмеження або ліквідації через невідповідність до норм СОТ
Закріплення міжнародно визнаних прав з метою захисту національних економічних інтересів на світових ринках	Зниження конкурентоспроможності українських підприємств через підвищення цін на енергоносії до рівня світових
Зменшення витрат на виробництво та реалізацію продукції (транспортних, від	

дискримінаційних тощо	
Розвиток нових технологій, посилення стимулів для впровадження інновацій у результаті кращого захисту інтелектуальної власності	
<i>Для окремих галузей</i>	
Металургія	
Збільшення іноземних інвестицій в металургійний комплекс України, необхідність чого зумовлюється рівнем зношеності обладнання металургійних комбінатів, який складає 60-70%	Обмеження можливості застосування стимулюючих виробництво та експорт заходів, таких як прями субсидії, надання податкових пільг, списання податкової заборгованості тощо
<i>Можливість скасування квот на експорт української металургійної продукції до ЄС</i>	
Однчасне спрощення умов доступу до ринків 150 країн-членів Світової організації торгівлі	
<i>Хімічна промисловість</i>	
Збільшення обсягів іноземних інвестицій, необхідних для технологічного переозброєння підприємств галузі та переходу до виробництва товарів з більшою часткою доданої вартості	Загострення конкурентної боротьби між національними та іноземними виробниками хімічних товарів
Розширення доступу українських товарів до зовнішніх ринків	Певне звуження внутрішнього ринку збуту для національних товаровиробників
Розширення асортименту та якості товарів, зниження їх цін	<i>Переваги вільного доступу на ринки більшою мірою стосуються ринків сировинної продукції. Тому, якщо Україна покладатиметься лише на дію ефектів торговельної лібералізації, то Вона це тривалий час утримуватиметься у сфері низькотехнологічного експорту з низьким рівнем прибутків</i>
Пожвавлення виробництва в експортоорієнтованих секторах промисловості внаслідок лібералізації режиму доступу до зовнішніх ринків	Загострення конкуренції у секторах малотоннажних продуктів, лаків, фарб, оздоблювальних матеріалів, що негативно вплине на роботу відповідних українських підприємств, зважаючи на недовантаженість цих підприємств
Легка промисловість	
Зменшення тарифних і нетарифних обмежень доступу українських товарів практично на всі найважливіші товарні ринки розвинених країн світу і відповідно збільшення валютних надходжень від експорту вітчизняної продукції	Загострення конкуренції з імпортом товарів легкої промисловості ускладнить реалізацію продукції вітчизняних товаровиробників, погіршить їх фінансовий стан
Вирішення проблем застосування дискримінаційних антидемпінгових торговельно-обмежувальних заходів відносно українських товарів та товарів, імпортованих в Україну	

Збільшення іноземних інвестицій в галузь, що дозволить оновити обладнання та технології виробництва товарів легкої промисловості	
Сільське господарство	
Стимулювання забезпечення технологічного оновлення та переозброєння національного виробництва відповідно до світових стандартів внаслідок суттєвого збільшення іноземних інвестицій в агропромисловий комплекс України	Загострення конкурентної боротьби між національними та іноземними виробниками товарів та продукції, зокрема, цукру, молочних продуктів, картоплі, овочів та фруктів
Розширення доступу українських товарів до ринків 150 країн-членів СОТ	Можливе певне звуження внутрішнього ринку збуту для національних товаровиробників
<i>Пожвавлення виробництва в експорторієнтованих галузях економіки, у тому числі АПК, внаслідок лібералізації режиму доступу до зовнішніх ринків</i>	Зростання експорту товарів, що споживаються в українському АПК (насіння соняшнику, продовольчого та кормового зерна), може спричинити підвищення цін на них на внутрішньому ринку
Прискорення структурних реформ в аграрному секторі. Структурні пріоритети визначатимуться потенціалом конкурентоспроможності галузей і підприємств на зовнішніх ринках, а спрощення процедур доступу до цих ринків має прискорити структурні зміни	
Розширення асортименту та якості запропонованих на ринку продовольчих товарів, зниження їх ціни, що є позитивним для споживачів	

За розрахунками Мінпромполітики України, на підвідомчих йому підприємствах позитивні наслідки вступу до СОТ оцінюються в 175-205 млн. дол. США, а негативні – в 1133 млн. дол. США, тобто в 6,5 разів більше [142, 13-14].

Отже, для забезпечення балансу позитивних і негативних наслідків вступу України до СОТ, що можна розцінювати як задачу-мінімум, необхідно створити сприятливі умови для розвитку і використання наявних конкурентних переваг держави, про що мова піде нижче.

Суб'єкти економічної діяльності отримають зменшення втрат від застосування дискримінаційних антидемпінгових механізмів, полегшення доступу до світових ринків українських товарів, можливість відстоювання національних

інтересів через застосування багатосторонніх механізмів вирішення торгових суперечок, що діють у межах СОТ.

Важливе значення при цьому має отримання Україною статусу країни з ринковою економікою (2006р.), оскільки проти України в країнах ЄС до 2006р. діяли 10 антидемпінгових заходів. При здійсненні антидемпінгових розслідувань наша держава в статусі країни з ринковою економікою отримує ряд переваг, оскільки при здійсненні антидемпінгових розслідувань використовуватимуться показники національної економіки, а не економіки країни, на ринку якої реалізується відповідна продукція.

Переваги від надання країні ринкового статусу отримають, перш за все, підприємства *металургійної* та хімічної промисловості як найбільш експортоорієнтованих галузей національної економіки при виконанні Україною ряду умов, головними серед яких є такі:

- недопущення продажу продукції металургійної та хімічної промисловості через офшорні зони;
- здійснення чіткої економічної політики, узгодженість дій Верховної Ради, Уряду, Національного Банку України.

Одночасно при наданні урядової підтримки окремим галузям та підприємствам необхідно враховувати ймовірність застосування компенсаційних розслідувань

За оцінками Українського національного комітету Міжнародної торгової палати, здійсненими у 2008р., при вступі України до СОТ і лібералізації доступу до ринку товарів України та одночасному отриманні доступу до ринків країн світу, що входять до Світової організації торгівлі (96% обсягів світової торгівлі), вартість української експортної продукції, що отримає переваги, буде в 4,7 рази більшою, ніж вартість імпорту, доступ якого до ринку України буде лібералізовано [61, 299].

За вищезазначених умов пріоритетами України в сфері міжнародних торговельних відносин є такі [84, 142-143; 98, 155-156:]

- вирішення комплексу питань, пов'язаних із вступом держави до СОТ;

- приведення нормативно-правової бази зовнішньої торгівлі у відповідність до критеріїв міжнародного торгового права з урахуванням досвіду країн Західної, Центральної і Східної Європи;
- заміщення експорту палива, енергії та сировини експортом енерго- та матеріаломісткої готової продукції;
- перехід від постачання чорних металів до постачання прокату;
- технічне переобладнання експортоорієнтованого машинобудування: верстатобудування, літакобудування, ракетобудування;
- інтенсифікація експорту в науково-технічній сфері, перехід до експорту ліцензій і ноу-хау;
- забезпечення диференційованого підходу до оподаткування за рахунок приведення розміру податків у відповідність до якості, конкурентоспроможності та глибини перероблення продукції;
- надання державних гарантій експорту, сприяння створенню компаній зі страхування і перестраховування ризиків у зовнішньоекономічній діяльності, а також кредитних та інвестиційних ризиків у цій сфері;
- забезпечення протекціоністської підтримки національних виробників за рахунок удосконалення засобів та інструментів регулювання імпорту, зокрема при активнішому використанні антидемпінгових процедур;
- інші.

Врахування вищезазначених обставин і вимог стимулюватиме здійснення технічної реконструкції на вітчизняних підприємствах з метою участі країни у процесах міжнародного технологічного обміну як одного з найбільш перспективних напрямків розвитку міжнародного економічного співробітництва за участю держави, про що мова піде нижче.

Для того, щоб забезпечити рівноправне включення України до системи міжнародних економічних відносин за вищезазначеним напрямками, необхідно також:

- спрямовувати іноземні кредити на інвестиції в імпортозамінюючі та експортоспроможні виробництва (використовувати кредити лише під

- конкретні проекти розвитку підприємств чи галузей, здійснення їх реструктуризації та підвищення конкурентоспроможності продукції з одночасним посиленням контролю за їх використанням та поверненням);
- домагатись незв'язаного характеру іноземних кредитів з метою їх слугування національному виробнику, а не експорту товарів з країн – надавачів кредитів. Подальше залучення зв'язаних товарних кредитів може здійснюватись лише за умов визначення критеріїв та проведення ґрунтовної оцінки ефективності залучення і використання кредитних ресурсів, забезпеченості чіткої керованості процесом залучення, використання і повернення зовнішніх запозичень;
 - залучати зовнішні кредитні ресурси з метою фінансування платіжного балансу (своєчасного виконання зобов'язань з виплати зовнішнього боргу, підтримки національної валюти);
 - суттєво підвищити прозорість систем залучення і використання іноземних кредитів (що залучаються як державою, так і підприємствами під державні гарантії).

Позитивно впливатимуть на міжнародну торгівлю інтеграційні процеси в окремих секторах економіки України і ЄС. У найближчі роки очікується інтеграція української і європейської електроенергетичних систем, що потребує залучення як національних коштів, так і коштів Світового банку, ЄБРР, ресурсів великих енергетичних компаній та інших фінансових інституцій для модернізації і реконструкції українських електроенергетичних мереж. Після інтеграції української і західноєвропейської енергетичної систем Україна, за оцінками фахівців, зможе збільшити обсяг експорту електроенергії у 10 разів [143,77].

Напрямки розвитку економічної взаємодії України і Європейського Союзу в контексті економічної лібералізації багато в чому визначаються планом дій Україна – Європейський Союз, підписаним 21 лютого 2005р.у Брюсселі, і схваленим Кабінетом Міністрів України. Так, у березні 2005р. укладена угода між Україною і ЄС про продовження та внесення змін до Угоди про торгівлю текстильною продукцією від 1993р., яка передбачає повну лібералізацію

двосторонньої торгівлі текстильною продукцією від 1 січня 2012р. Узгоджено текст угоди про торгівлю сталеливарним виробами між Україною та ЄС, у тому числі питання кількісних обмежень.

Експерти прогнозують загострення конкуренції між українськими виробниками та підприємствами нових членів ЄС на єдиному ринку Євросоюзу [123]. Однак ряд науковців наголошують, що це буде стосуватись, перш за все, підприємств чорної металургії, а в секторах, де велику роль відіграє чинник собівартості, Україна може навіть посилити свої конкурентні переваги [61, 289].

Розширення Європейського Союзу в майбутньому може вивести його на перше місце як ринок збуту українських товарів і на друге – як джерело українського імпорту. Фахівці роблять висновок, що за таких умов динаміка економічних процесів у ЄС помітно впливатиме на економічний стан України і можливості її торгівлі [123], що вимагатиме вироблення такої економічної політики, яка б враховувала не лише економічну кон'юнктуру в Європі, а й загальні тенденції розвитку світогосподарських зв'язків.

Окремо необхідно виділити металургійну галузь України як найбільш експортоорієнтовану галузь національної економіки. Перспективи інтеграційних процесів на ринку металургійної продукції будуть визначатись змінами у структурі технології завдяки збільшенню частки киснево-конверторного та електродугового способів виплавки сталі та зменшенню або припиненню використання мартенівського способу. В Україні ж ситуація є зворотною: більше 40% обсягу продукції, що виробляється, становить частка мартенівського виробництва, що значно знижує конкурентоспроможність вітчизняної металургійної продукції на світовому ринку внаслідок неможливості конкурувати в ціновому сегменті. При цьому дешевизну робочої сили в Україні не можна вважати конкурентною перевагою внаслідок незначної питомої ваги витрат на оплату праці в собівартості металургійної продукції.

Необхідність підтримки експортоорієнтованості вітчизняної металургійної галузі зумовлюється значним спадом споживання металопродукції в державі, в результаті чого обсяги виробництва галузі більше ніж в два рази перевищують

обсяги споживання. Європейський вектор є пріоритетним напрямком розвитку експортної діяльності держави, оскільки, як було показано в другому розділі, основними імпортерами напівфабрикатів і готових виробів із сталі є країни ЄС – Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, країни Бенілюксу та ін.

Вищезазначене свідчить про необхідність здійснення радикальних кроків щодо підвищення конкурентоспроможності металургійної галузі, що зумовлюється також тим, що Україна продовжує втрачати свої позиції навіть в тих галузях машинобудування. Де вона була конкурентоспроможною на світових ринках – наприклад, в енергомашинобудуванні, верстатобудування тощо.

Використання потенційних можливостей розвитку економічного співробітництва України з країнами ЄС також передбачає розвиток прикордонної торгівлі завдяки функціонуванню єврорегіонів «Буг», «Карпатський», «Нижній Дунай», розвитку транскордонного співробітництва.

Прикордонне співробітництво можна визначити як комплекс форм та інструментів взаємодії між партнерами, які здійснюють кооперацію у сферах промисловості, сільського господарства, транспорту та комунікацій, рекреації та охорони навколишнього середовища, ведуть торгівлю, виступають інвесторами та реципієнтами капіталів, а також реалізуєть інші форми взаємовигідного соціально-економічного партнерства на географічно близьких територіях [108, 651].

Так, прикордонна торгівля дозволяє не тільки поставляти на зовнішній ринок наявні товари, але і сприяє виправленню деяких внутрішніх диспропорцій у господарстві регіону. Вона дає можливість залучити до народногосподарського обігу сировинні ресурси, що раніше або не використовувались, або використовувались нераціонально, що сприяє комплексному використанню природних ресурсів і, отже, підвищенню ефективності господарства регіону в цілому. Безпосередня близькість до ринку збуту сприяє підвищенню рентабельності експортних поставок за рахунок зниження транспортних витрат. На прикордонних територіях може створюватись інфраструктура виробництва,

відбуватись спільне використання ресурсної бази, проводиться робота з розвитку мережі рекреації та реалізація природоохоронних проектів.

Разом з тим, прикордонне співробітництво, як новий напрямок міжнародної співпраці для пострадянських країн, відчуває вплив ряду перешкод. Найбільші труднощі виникають через відсутність необхідної нормативно-правової бази, внаслідок чого адміністративно-територіальні одиниці здійснюють міжнародне співробітництво, не володіючи статусом суб'єктів міжнародного права.

Прикордонне співробітництво віддзеркалює тенденції глобалізації та розвитку регіональних інтеграційних процесів. Для України, яка поки не має чітко визначеної інтеграційної моделі, проблема прикордонного співробітництва має особливе значення [108, 651].

В контексті проголошеної мети інтеграції України до ЄС зростає вагомість Указу президента України від 11 червня 1998р. №615/98, у якому, поряд з іншими напрямками розвитку інтеграційного співробітництва, підкреслюється важливість розвитку механізмів прямих контактів між регіонами України та сусідніх європейських країн, що вимагає здійснення прикордонного співробітництва відповідно до стандартів ЄС, створення специфічних моделей транскордонного співробітництва.

На відміну від прикордонного (міжрегіонального) співробітництва, транскордонне співробітництво є законодавчо врегульованим Європейською рамковою конвенцією про транскордонне співробітництво між територіальними владами та Радою Європи (Мадрид, 21 травня 1980р.) і Додатковий протокол до неї (Страсбург, 9 листопада 1995р.). Також правову підтримку транскордонного співробітництва здійснюють Європейська хартія місцевого самоврядування (Страсбург, 15 жовтня 1985р.) і Декларація про транскордонне співробітництво в Європі, підписана 6 листопада 1989р. Кабінетом міністрів Ради Європи.

Для України у 90-х роках ХХ ст. – на початку ХХІ ст у сфері транскордонного співробітництва характерними є такі ознаки, на які необхідно спиратись в подальшому, розвиваючи співпрацю з країнами ЄС: прямі виробничі

зв'язки в рамках кооперування та спеціалізації, спільне використання природних ресурсів, обмін науково-технічним, організаційно-адміністративним досвідом, безвалютний товарообмін, спільне використання трудових ресурсів, взаємодія в агропромисловому секторі, в процесі використання інфраструктури виробництва та ін.

За сучасних умов розвитку інтеграційних процесів у напрямку Україна – ЄС розвиток транскордонного співробітництва створить передумови підвищення рівня життя населення на відповідних територіях за рахунок забезпечення лібералізації економічних відносин між суміжними регіонами, адаптації до європейського законодавства тощо.

Окрім сприяння розвитку інтеграційних процесів між Україною і країнами ЄС, транскордонне співробітництво відіграватиме роль своєрідного «імпульсу», потенціалу зростання, а транскордонні регіони – «полюсів» зростання. Розвиток транскордонного співробітництва є необхідним також через можливості змінити тенденції розвитку економічних відносин в контексті «центр – периферія», дозволяючи змінити периферійну ситуацію на центральну.

Роль транскордонного співробітництва визначається иакож здатністю об'єднання потенційних можливостей для вирішення спільних проблем та завдань просторового розвитку у транскордонному регіоні [138].

При цьому необхідно враховувати умови, що активізують розвиток транскордонного співробітництва:

- проголошення Україною курсу європейської інтеграції;
- зміна геополітичної ситуації в Європі: сусідні з Україною країни стали членами ЄС;
- регіональна політика ЄС, концепція якої позначена в Програмі сусідства ЄС та реалізується через Програми добросусідства «Польща – Білорусь – України», «Угорщина – Словаччина – Україна», «Румунія – Україна», поширилась на західні області України;
- Україна і сусідні країни Південно-Східної Європи є членами Ради Європи і мають враховувати ратифіковані європейські конвенції,

серед яких «Основні принципи просторового облаштування європейського континенту».

Таким чином, політика розвитку транскордонного співробітництва України як напрям посилення інтеграційної співпраці з ЄС, повинна представляти собою частину суспільно-економічної політики, що складається з поєднання двох напрямів – регіональної політики держави щодо ТКС, що є складовою макроекономічної політики, та регіональної політики ТКС, яку проводять органи місцевого самоврядування територій. При цьому слід враховувати, що забезпечення результативного залучення прикордонного регіону до транскордонної співпраці є можливим в рамках регіональної політики розвитку транскордонного співробітництва і чіткого визначення об'єктів впливу.

Об'єктом політики транскордонного співробітництва за участю України, серед іншого, має бути і прикордонна торгівля, яку необхідно розглядати як явище соціально-економічного життя населення прикордонних територій, здійснюючи прогнозування її розвитку. Значення прикордонної торгівлі як об'єкта транскордонного співробітництва посилюється у зв'язку з тим, що вона має преференції в СОТ, які можуть бути використані Україною як членом даної організації.

Іншим об'єктом політики транскордонного співробітництва України має стати розвиток єврорегіонів як організаційної форми транскордонного співробітництва. В Україні в даний час 8 областей приймають участь в функціонуванні 6 єврорегіонів в той час як території Німеччини, Чехії (13 єврорегіонів), Польщі (15 єврорегіонів), Угорщини (16 єврорегіонів) повністю задіяні в транскордонному співробітництві.

Важливий аспект транскордонного співробітництва пов'язаний з розвитком транспортної мережі. Найбільш розповсюдженою у світі ситуацією є розвиток транспортної інфраструктури біля кордонів, що забезпечує зв'язок країн із зарубіжними ринками саме через прикордонні території. Для України є актуальним завдання інтеграції прикордонних транспортних переходів до загальнонаціональної транспортної мережі, а також до загальноєвропейських, а

також трансконтинентальних транспортних коридорів. Так, слід забезпечити не тільки будівництво нових та модернізацію існуючих транспортних коридорів на заході України, а й кращі виходи таких коридорів до основної транспортної мережі України. У більш широкому масштабі подовжений транспортний коридор від західного до східного кордонів, який відповідає маршруту Карпати – Кривий бас – Донбас, можна вважати частиною транспортного Євро-Азійського коридору (ЄАТК) [84, 341].

Основною метою подальшого транскордонного співробітництва України має стати створення умов сталого господарського розвитку регіонів через розбудову фінансово-економічної та нормативно-правової бази *лібералізації міжнародного економічного співробітництва на прикордонних територіях*.

Розвиток прикордонного співробітництва України має відбуватись за такими напрямками [84, 341-342]:

- збільшення національного добробуту країни через створення умов ефективного використання природно-ресурсного, науково-технічного та трудового потенціалу кожного регіону;
- запровадження спрощеного режиму руху товарів та послуг, що виробляються в прикордонних регіонах, у межах даних територій;
- забезпечення ліберального режиму пересування громадян прикордонних регіонів;
- сприяння гармонійному та збалансованому розвитку регіонів, надання фінансово-економічної підтримки депресивним регіонам;
- розробка і запровадження мінімальних стандартів та дієвих механізмів соціального захисту населення незалежно від економічних можливостей регіонів;
- налагодження системи коопераційних міжрегіональних зв'язків;
- розробка законодавчої бази на основі методологічних критеріїв Європейського Союзу;
- спрощення регулюючих, документарних процедур для юридичних та фізичних осіб, які здійснюють транскордонні контакти та операції.

Реалізація транскордонних стратегій та напрямків вимагає від України відповідного інституційного забезпечення – створення регіональних та місцевих мереж взаємодії, інфраструктури інституцій підтримки транскордонного співробітництва та регіонального і місцевого розвитку.

При цьому необхідно скористатись наробками Європейського Союзу, яким розроблено чотири Програм сусідства, в яких бере участь Україна, а також такі інституційні форми євро регіонального співробітництва, як «Інтеррегіо», «Ніредгазька Ініціатива», «Концепція спільного розвитку прикордонних територій України у Угорщини», «Стратегія транскордонного співробітництва «Карпати 2004-2011». Завдяки останній з'являється можливість синхронізації регіональних пріоритетів розвитку із загальнонаціональними, визначеними в євроінтеграційній стратегії України та плані дій «Україна – ЄС». [31,697]

Реалізація викладених пропозицій щодо розвитку економічної взаємодії України і Європейського Союзу в контексті економічної лібералізації забезпечується існуванням досить розвиненої нормативно-правової бази транскордонного співробітництва, до якої належать Закони України «Про транскордонне співробітництво», «Про місцеве самоврядування», «Про місцеві державні адміністрації», «Про генеральну схему планування території України» та ін., система європейських конвенцій, які ратифікувала Україна – «Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами та властями», «Європейська Хартія місцевого самоврядування», «Європейська Хартія прикордонних та транскордонних регіонів», а також «Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу» (затверджена Указом Президента України), «Національна програма інтеграції України до Європейського Союзу».

У сучасних умовах зростає значення торгівлі науково-технічними досягненнями, високотехнологічною продукцією, перш за все, на мікрорівні. Успішність нашої держави у розвитку міжнародної торгівлі в даному сегменті міжнародних економічних відносин визначатиметься правильністю вибору

міжнародно конкурентоспроможної галузі спеціалізації за умови структурних змін на користь постіндустріальної економіки

Виходячи із зазначеного, важливо досягти в державі не власне економічного зростання, а економічного зростання, яке сприяло б розвитку сучасних виробництв. На особливу увагу заслуговують наукомісткі галузі, яким необхідно надавати державну підтримку.

Важливим шляхом збільшення експорту наукомісткої продукції, розширення співробітництва з країнами ЄС в даному сегменті може стати розширення виробничої кооперації з іноземними фірмами, включення вітчизняних підприємств в систему міжнародної кооперації, що сприяло б підвищенню технічного рівня українських суб'єктів господарювання. Як одна із форм міжнародної кооперації може розглядатись передача і отримання технологій підприємствами з іноземними інвестиціями, що може відбуватися за трьома напрямками:

- 1) як український, так і іноземний учасник спільного підприємства (з країн ЄС) може вносити права на інтелектуальну власність у якості внеску у майно;
- 2) підприємство з іноземними інвестиціями може отримувати технології на договірній основі;
- 3) спільне підприємство може виступати в ролі продавця або ліцензіара, передаючи технології, що йому належать, на договірній основі.

У порівнянні з іншими формами співробітництва при спільній підприємницькій діяльності як на території України, так і на території країн ЄС зростають можливості залучення найбільш передових сучасних технологій, оскільки в ефективній і рентабельній діяльності СП зацікавлені всі його учасники.

Крім того, необхідно враховувати, що Україна, маючи потужний інтелектуальний потенціал, і використовуючи певну його частку у зовнішньоекономічній діяльності в матеріалізованому вигляді (продукція, обладнання, об'єкти капітального будівництва), практично не використовує його можливості у міжнародній торгівлі у вигляді науково-технічних знань.

Важливість використання можливостей, що їх надає останній напрямок, визначається тим, що при передачі безпосередньо науково-технічних і проектно-конструкторських результатів виключаються витрати, пов'язані з виробництвом і транспортуванням. При наявності різного роду обмежень і протекціоністських заходів з боку окремих держав із ввезення і вивезення окремих виробів, обмін безпосередньо знаннями може стати найбільш ефективним способом передачі технологій у світовому господарстві, яким Україна має скористатись.

Важливість використання зазначеного напрямку визначається наступним. За статистичними даними, патентний захист розповсюджується на 75-80% експорту розвинених країн. Частка винаходів, що патентуються вітчизняними підприємствами (установами) за кордоном з метою захисту експорту, у загальній кількості винаходів, що патентуються, є надзвичайно малою – 3-5%.

Іншими способами передачі науково-технічних знань в матеріалізованому вигляді є такі:

- технологічне співробітництво при постачанні комплектного обладнання;
- передача технологій при здійсненні будівництва підприємств «під ключ»;
- передача технологій при здійсненні лізингу.

Найбільш розповсюдженими формами передачі вітчизняної науково-технічної продукції за кордон є ліцензійні угоди і договори передачі ноу-хау. Одночасно зростає активність впровадження комерційної концесії, а також надання інжинірингових і консультаційних послуг. Все більш широкого розповсюдження набуває також спільне проведення фундаментальних досліджень і НДДКР.

Використання вітчизняного інтелектуального потенціалу у виробничому секторі України є найбільш доцільним шляхом забезпечення економічного зростання країни, підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки. Одночасно необхідно виділити ряд організаційно-економічних передумов даного процесу.

Підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки має базуватись на визначенні профілю міжнародної спеціалізації

України і стимулюванні розвитку відповідних галузей і виробництв ринковими методами, що одночасно дозволить окреслити пріоритетні зміни в структурі національної економіки. Визначено напрямки відповідного державного впливу в сфері податкової політики (адаптація структури податкових платежів, раціоналізація товарного асортименту, раціоналізація поводження на ринках ресурсів, проникнення в офшорні зони, оптимізація структури витрат виробництва), кредитно-грошової політики (адаптація інвестиційної політики, адаптація стратегії поводження на фондових ринках, адаптація інноваційної стратегії, адаптація антикризової стратегії), митної політики (адаптація структури експортно-імпорتنих торгових операцій, пріоритетний розвиток експортоорієнтованих і імпортозаміщуючих виробництв, використання можливостей вільних економічних зон всередині країни і за кордоном), антимонопольної політики (забезпечення відсутності в економічній діяльності ознак домінування, контроль ведення справ на основі добросовісної конкуренції, обґрунтування відповідності трансакцій економічного агента нормам антимонопольного законодавства).

Підвищення ступеня використання наявних міжнародних конкурентних переваг має здійснюватись на основі відповідного *механізму* (рис.3.1).

Таким чином, враховуючи чинники активізації транскордонного співробітництва країн Європейського Союзу і України (наявність спільних транскордонних проблем; необхідність гармонізованого міжнародного розвитку прикордонних територій в умовах глобалізації та інтеграції; необхідність розвитку транспортної, інформаційної, підприємницької інфраструктури; потреби розвитку туристичної сфери; спільні проблеми в сфері екології та охороні довкілля; необхідність розвитку науки, освіти, культури та ін.) *напрямами розбудови політики ТКС України з країнами ЄС* є такі: удосконалення нормативно-правового забезпечення ТКС і його узгодження з партнерами – країнами-членами ЄС; створення відповідного органу для координації ТКС на державному, регіональному та мікрорівні; впровадження стратегічного

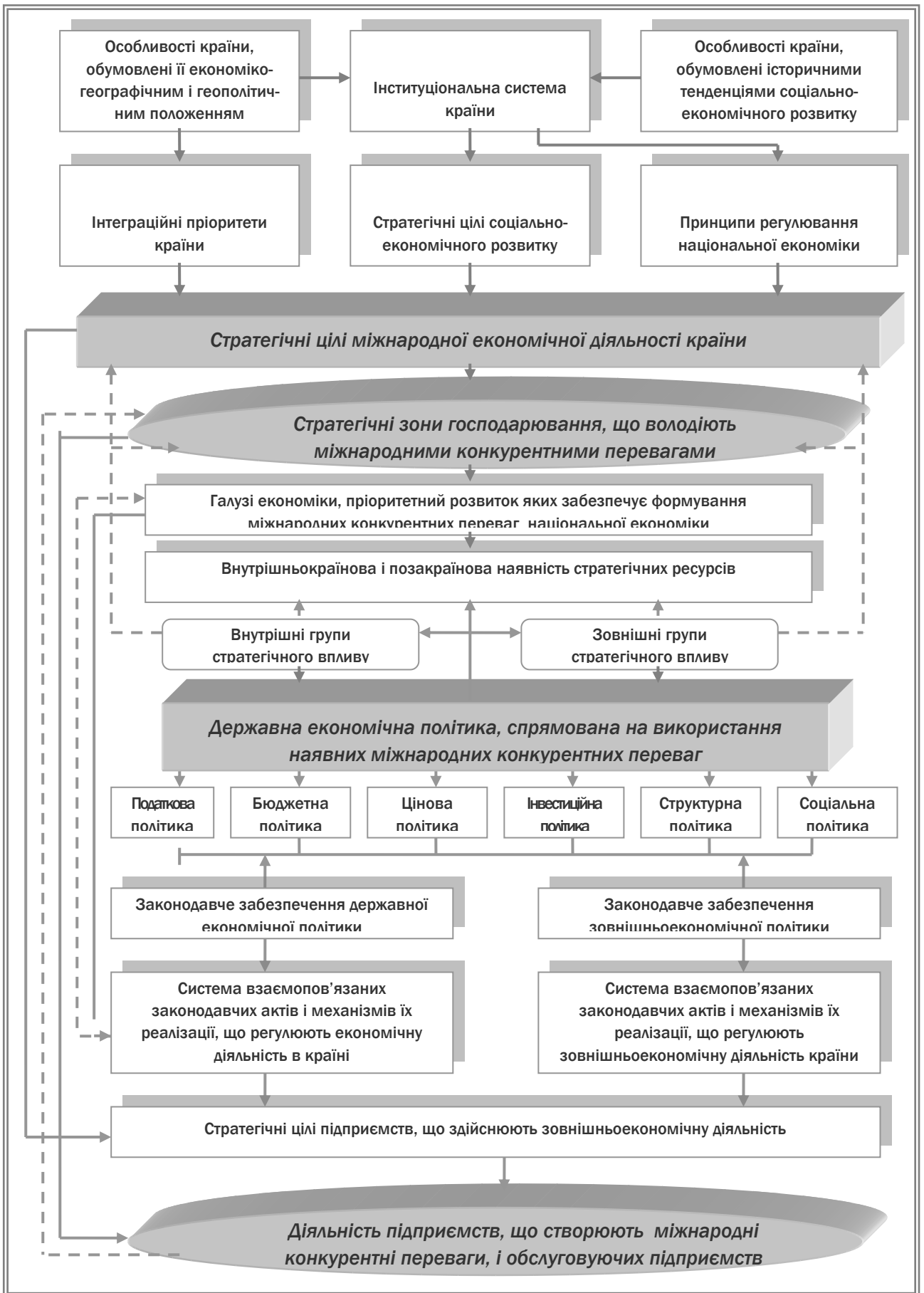

Рис.3.1. Механізм використання міжнародних конкурентних переваг національної економіки

планування та прогнозування ТКС України і країн ЄС; створення спільних інституцій ТКС тощо.

Формування дворівневої політики розвитку транскордонного співробітництва України (політики держави щодо розвитку ТКС та власної політики прикордонних регіонів), яке відбувається переважно в рамках єврорегіонів, має базуватись на приведенні організаційної структури останніх до європейських норм відповідно до загальних принципів регіональної політики ЄС, органічно поєднуватись зі Стратегією економічного розвитку України на 2012-2017рр. «Шляхом європейської інтеграції» та Державною політикою регіонального розвитку до 2020р. Загальними принципами регіональної політики транскордонного співробітництва повинні стати загальні принципи регіональної політики ЄС.

Розвиток співробітництва на мікрорівні у високотехнологічних галузях має здійснюватись на основі створення умов для розбудови в Україні інформаційного суспільства, приєднання держави до європейського інформаційного простору (рис.3.2) з урахуванням Програми Європейської комісії з метою інтеграції України до Європейського Союзу та на основі забезпечення участі України у міжнародних науково-технологічних і науково-освітніх програмах.

Стимулюючу роль у розвитку міжнародного економічного співробітництва на мікрорівні відіграє залучення прямих іноземних інвестицій, використання яких створює передумови участі підприємств в міжнародній конкуренції, загального зміцнення становища країни на світовому ринку. ПІ сприяють модернізації і динамізації розвитку окремих виробництв, розвитку експортного потенціалу країни. При цьому пріоритет європейського вектору розбудови економічного співробітництва України визначається також тим, що країни ЄС є найбільшими інвесторами у світі. Як зазначалось в другому розділі, близько 80% світового експорту ПІ припадає на європейські країни: Велику Британію, Німеччину, Францію, Нідерланди та Швейцарію.

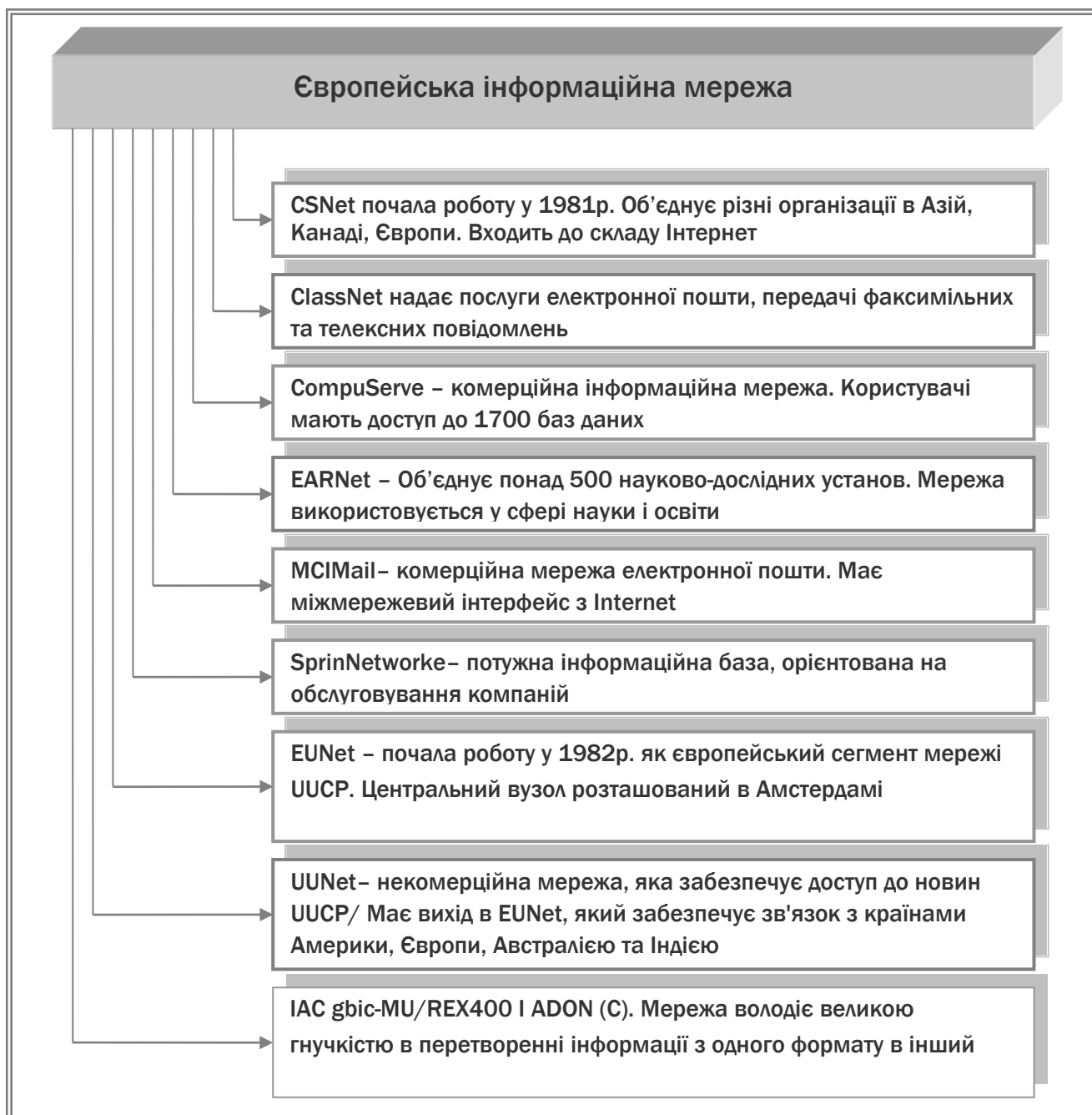

Рис. 3.2. Складові європейської інформаційної мережі [31, 174]

З метою активізації залучення ПІІ в Україну необхідно забезпечити здійснення ряду заходів:

- гармонізація національного законодавства з європейським та світовим законодавством;
- усунення неоднозначності трактування нормативно-правових актів щодо інвестиційної діяльності;
- забезпечення подальшого реформування податкової системи;
- усунення бюрократизму і корупції в справах інвестування;

- поживлення інвестиційної діяльності у спеціальних економічних зонах;
- створення додаткових стимулів для залучення інвестицій у пріоритетні галузі української економіки;
- укладання міждержавних угод про заохочення і захист інвестицій та уникнення подвійного оподаткування;
- участь у міжнародних заходах з метою розкриття інвестиційних можливостей України;
- покращення інвестиційного клімату в країні;
- стимулювання іноземних інвестицій у наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність.

При цьому законодавча база інвестиційної діяльності як загального, так і спеціального характеру, виходячи із практики європейських країн, має будуватись на наступних основних принципах:

- 1) стабільність і прозорість законодавства;
- 2) несуперечність і узгодженість законодавств країн між собою;
- 3) регулювання більшості міжнародних взаємовідносин за допомогою Закону;
- 4) відкритість для вивчення і копіювання законодавчих актів;
- 5) завчасне інформування інвесторів щодо змін законодавства або прийняття нових нормативних актів;
- 6) захищеність інвесторів від неправомірних дій державних органів;
- 7) підключення до міжнародної системи правового забезпечення в сфері інвестиційної діяльності, уніфікація нормативно-законодавчих актів.

Існуюча в Україні законодавча база, що регулює міжнародну інвестиційну діяльність, з точки зору реалізації викладених принципів, не є досконалою і вимагає значного удосконалення.

Таким чином, у якості перспективних напрямків розвитку рівноправної економічної взаємодії України і Європейського Союзу в контексті економічної лібералізації визначено такі: 1) підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки; 2) підвищення ступеня використання наявних

міжнародних конкурентних переваг; 3) активізація транскордонного співробітництва за участю України; 4) розвиток співробітництва на мікрорівні у високотехнологічних галузях. При цьому розбудова міжнародної економічної взаємодії за вищезазначеними напрямками має базуватись на прогнозних оцінках варіантів розвитку міжнародної економічної діяльності країн.

3.2. Економіко-математична модель збалансованого економічного зростання країни в процесі лібералізації відносин в системі світового господарства

В процесі лібералізації економічних відносин і використання наявних міжнародних конкурентних переваг особливо важливим є визначення внесків різних факторів виробництва в економічне зростання країни з метою визначення шляхів найбільш ефективного використання важелів рівноправного входження до світового господарства. З цією метою доцільним є аспект дослідження, що враховує внесок інтенсивних і екстенсивних факторів в забезпечення збалансованого економічного зростання країни.

У якості вихідної функції використаємо модель економічного зростання Солоу, що, в свою чергу, базується на виробничій функції Кобба – Дугласа, яка, як відомо, має вигляд

$$Y = AK^\alpha L^{1-\alpha} \quad (3.1)$$

і яку можна записати у вигляді

$$Y = K^\alpha (LE)^{1-\alpha} \quad (3.2)$$

де Y – обсяг виробництва країни;

A – сукупна продуктивність факторів;

K – вартість основних засобів;

L – ресурс праці;

E – ефективність праці;

α - частина обсягу виробництва, яку створює основний капітал, або еластичність обсягу виробництва за капіталом.

$$\text{Зрозуміло, що } E = A^{1/(1-\alpha)}. \quad (3.3)$$

Логарифмуючи и диференціюючи (3.1), отримаємо:

$$\Delta Y / Y = \Delta A / A + \alpha \Delta K / K + (1 - \alpha) \Delta L / L \quad (3.4)$$

Звідси видно, що α також є коефіцієнтом еластичності обігу виробництва за капіталом, а $1 - \alpha$ – коефіцієнт еластичності обсягу виробництва по праці.

Темп приросту сукупної продуктивності факторів $\Delta A / A$ виражає вплив на економічне зростання науково-технічного прогресу (залишок Солоу).

Знаючи з даних статистичної звітності значення $\Delta K / K$, $\Delta A / A$ і $\Delta Y / Y$ з (3.4), внесок в економічне зростання НТП визначимо як $\Delta A / A = \lambda$.

Оскільки еластичність – це міра реагування однієї змінної величини (функції) на зміну іншої (аргументу), а коефіцієнт еластичності – це число, яке вказує на відсоткову зміну функції в результаті одновідсоткової зміни аргументу, то $y = f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ у певній області значень аргументів, а коефіцієнт еластичності цієї функції щодо змінної $x_j, j = 1, \bar{n}$ визначається за формулою

$$\varepsilon_j = \frac{\Delta y}{y} : \frac{\Delta x_j}{x_j} = \frac{\Delta y}{\Delta x_j} \frac{x_j}{y}$$

Якщо функція $y=f(x)$ є безперервною і диференційованою в певній області значень аргументів, то коефіцієнтом еластичності буде величина

$$\varepsilon_j = \frac{\partial y}{\partial x_j} \frac{x_j}{y}$$

З останньої формули витікає, що $\varepsilon_K = \alpha, \varepsilon_L = 1 - \alpha, \varepsilon_A = \Delta A / A$.

Розділивши (3.2) на LE , отримаємо

$$\frac{Y}{LE} = \left(\frac{K}{LE} \right)^\alpha \quad (3.5)$$

Або

$$y_e = k_e^\alpha, \quad (3.6)$$

де y_e - продуктивність праці з урахуванням ефективності праці ($y_e = Y / (LE)$);

k_e - капіталоозброєність з урахуванням ефективності праці ($k_e = K / (LE)$).

Знайдемо повний диференціал dk_e :

$$dk_e = \frac{\partial k_e}{\partial K} dK + \frac{\partial k_e}{\partial L} dL + \frac{\partial k_e}{\partial E} dE = \frac{1}{LE} dK - \frac{K}{LE} \frac{dL}{L} - \frac{K}{LE} \frac{dE}{E}.$$

Виходячи з того, що $\Delta K = SY$, де S – норма збережень, що дорівнює нормі інвестування, отримаємо

$$\Delta k_e = \frac{SY}{LE} - \frac{K}{LE} n - \frac{K}{LE} g,$$

де n – темп приросту ресурсу праці;

g – темп приросту ефективності праці.

У випадку валових інвестицій

$$\Delta k_e = Sy_e - (n + g + \delta)k_e, \quad (3.7)$$

де δ – темп вибуття основних засобів, що дорівнює нормі амортизації.

При $\Delta k_e = 0$

$$Sy_e = (n + g + \delta)k_e \quad (3.8)$$

Вираз (3.8) описує збалансоване економічне зростання, при якому y_e і k_e залишаються незмінними.

Економічний зміст виразу (3.8) полягає у тому, що приріст чисельності населення (робочої сили), а також підвищення ефективності праці під впливом НТП призводять до зростання граничного продукту капіталу МРК ($MKP = \partial Y / \partial K$). Це викликає приплив інвестицій в основний капітал, що залишають значення $MKP - \delta$ незмінним (таким, що дорівнює реальній процентній ставці $-r$).

При цьому умовою максимізації прибутку є рівність нулю граничного прибутку. Є зміст нарощувати один з ресурсів до того моменту, поки кожна його наступна одиниця приносить прибуток. r можна розглядати як плату за кредит при придбанні одиниці основних засобів, а δ – як повернення кредиту. Виробнича функція Кобба – Дугласа має постійну віддачу від масштабу. Це означає, що якщо K і LE зростають, у однакове число разів, то і Y зростає у стільки ж разів. Тому при збалансованому зростанні $\Delta Y / Y = \Delta K / K = n + g$.

При постійних S, n, g, δ економічне зростання прямує до збалансованості. Виходу на збалансовану траєкторію економічного зростання відповідає значення k_e , яке можна знайти з (3.8), підставивши в нього (3.6).

Оптимальне збалансоване економічне зростання відповідає умові максимального споживання (споживається та частина обсягу виробництва), яка не інвестується в основні засоби). Тобто споживається різниця між ВВП і валовими інвестиціями $Y - (n + g + \delta)K$. Якщо цей вираз поділити на LE , то отримаємо $y_e - (n + g + \delta)k_e$. Зрозуміло, що значення k_e , яке відповідає умові максимального споживання, знаходиться у точці екстремуму функції $F = y_e - (n + g + \delta)k_e$. Тому, взявши похідну по k_e , прирівняємо значення виразу, що отримується, до нуля:

$$(y_e - (n + g + \delta)k_e)' = 0 \quad (3.9)$$

Тоді

$$\frac{dy_e}{dk_e} = \frac{K}{Y} = \alpha = \frac{(n + g + \delta)K}{Y} = S \quad (3.10)$$

Тобто в стані оптимального збалансованого зростання темп приросту ВВП дорівнює r , а норма інвестування дорівнює α .

На основі вищевикладеного можна зробити наступні висновки:

- 1) темп приросту обсягу виробництва $n + g$ дорівнює $\frac{\Delta Y}{\Delta K} - \delta$;
- 2) темп приросту обсягу виробництва дорівнює реальній відсотковій ставці r ;
- 3) норма інвестування S дорівнює α .

Таким чином, темпи приросту основних економічних параметрів при збалансованому економічному зростанні можна представити наступним чином (див. табл.3.2).

Таким чином, в стані збалансованого зростання значення продуктивності праці y і капіталоозброєності k визначається темпом приросту ефективності праці.

Отже, для визначення внесків екстенсивних і інтенсивних факторів виробництва в економічне зростання використаємо формулу (3.4). В вищевикладеного витікає, що коефіцієнт α відображає частку, яку створює основний капітал в обсязі виробництва. Так, якщо Y - це ВДВ, то α визначається

як відношення валового прибутку до ВДВ за мінусом змішаного доходу, який є комбінацією прибутку і заробітної плати, а також податків, пов'язаних з виробництвом.

Таблиця 3.2

Темп приросту основних економічних параметрів при збалансованому зростанні

<i>Економічні параметри</i>	<i>Темп приросту</i>
Y	$n+g$
$y=Y/L$	g
y_e	0
K	$n+g$
капіталовіддача Y/K	0
$k=K/L$	g
k_e	0

Валовий прибуток характеризує перевищення доходів над витратами. Які підприємства мають в результаті виробництва. Тоді $1-\alpha$ дорівнює відношенню заробітної плати до ВДВ без змішаного доходу і податків, пов'язаних з виробництвом.

Беручи до уваги те, що непрямі податки нараховуються на усі складові ВДВ, тобто як на заробітну плату, так і на валовий прибуток, частка, яку створює основний капітал у ВВП, не змінюється (оскільки ВВП є сумою ВДВ і непрямих податків).

Для визначення внесків різних факторів в економічне зростання застосуємо економетричні методи. Поділивши виробничу функцію Кобба – Дугласа на L , отримаємо:

$$y = Ak^\alpha.$$

В результаті логарифмування і диференціювання цього виразу перейдемо до темпів приросту:

$$\ln y = \ln A + \alpha \ln k;$$

$$\frac{dy}{y} = \frac{dA}{A} + \alpha \frac{dk}{k} = \lambda + \alpha \frac{dk}{k}.$$

Спираючись на останній вираз, можна перейти до формули (3.4):

$$\frac{d(Y/L)}{Y/L} = \lambda + \alpha \frac{d(K/L)}{K/L};$$

$$\frac{dY}{Y} - \frac{dL}{L} = \lambda + \alpha \left(\frac{dK}{K} - \frac{dL}{L} \right);$$

$$\frac{dY}{Y} = \lambda + \alpha \frac{dK}{K} - \alpha \frac{dL}{L} + \frac{dL}{L} = \lambda + \alpha \frac{dK}{K} + (1 - \alpha) \frac{dL}{L}.$$

Маючи вибірки за певний проміжок часу темпів приросту продуктивності праці $\Delta y/y$ і капіталоозброєності $\Delta k/k$, з рівняння парної регресії знайдемо значення λ і α .

Внесок інтенсивних факторів у зростання продуктивності праці становитиме:

$$\frac{\Delta y / y_{\text{инт.}}}{\Delta y / y} = \frac{\lambda}{\Delta y / y},$$

а *екстенсивних факторів* -

$$\frac{\Delta y / y_{\text{екст.}}}{\Delta y / y} = \frac{\alpha \Delta k / k}{\Delta y / y},$$

де $\Delta k/k$, $\Delta y/y$ – середньорічні темпи приросту.

Внесок інтенсивних і екстенсивних факторів в економічне зростання можна визначити як

$$\frac{\Delta Y / Y_{\text{инт.}}}{\Delta Y / Y} = \frac{\lambda}{\Delta Y / Y}, \quad \frac{\Delta Y / Y_{\text{екст.}}}{\Delta Y / Y} = \frac{\alpha \Delta K / K + (1 - \alpha) \Delta L / L}{\Delta Y / Y},$$

де $\Delta K/K$, $\Delta L/L$, $\Delta Y/Y$ – середньорічні темпи приросту.

Зрозуміло, що внесок в економічне зростання окремо змін в основному

капіталі $\frac{\Delta Y / Y_K}{\Delta Y / Y}$ і ресурсі праці $\frac{\Delta Y / Y_L}{\Delta Y / Y}$ визначається як

$$\frac{\Delta Y / Y_K}{\Delta Y / Y} = \frac{\alpha \Delta K / K}{\Delta Y / Y}; \quad \frac{\Delta Y / Y_L}{\Delta Y / Y} = \frac{(1 - \alpha) \Delta L / L}{\Delta Y / Y}.$$

Якщо виробничу функцію записати у вигляді

$$Y = AK^\alpha L^{1-\alpha} e^{\lambda t},$$

то після перетворень отримаємо

$$\frac{Y}{L} = A \left(\frac{K}{L} \right)^\alpha e^{\lambda t} = y,$$

$$\ln y = \ln A + \alpha \ln k + \lambda t.$$

З останнього рівняння знаходиться значення α та λ . Тут $e^{\lambda t} \approx (1 + \lambda)^t$. Чим менше значення λ , тим точніше останній вираз.

Рівняння множинної регресії знаходяться на основі вибірок $Y = (\ln y_1, \ln y_2, \dots, \ln y_n)$, $X_1 = (\ln k_1, \ln k_2, \dots, \ln k_n)$, $X_2 = (1, 2, \dots, n)$.

Якщо виробничу функцію у поточному періоді розділити на виробничу функцію у базовому періоді:

$$\frac{y_1}{y_0} = \frac{A_1}{A_0} \left(\frac{k_1}{k_0} \right)^\alpha,$$

то внаслідок того, що $\ln y_1 - \ln y_0 = \Delta \ln y = \Delta \ln A + \alpha \Delta \ln k$ рівняння регресії

знаходиться на основі вибірок $Y = (\Delta \ln y_1, \Delta \ln y_2, \dots, \Delta \ln y_n)$,

$X_1 = (\Delta \ln k_1, \Delta \ln k_2, \dots, \Delta \ln k_n)$.

При цьому слід враховувати, що з отриманого рівняння регресії $\Delta \ln y = b_0 + \alpha b_1$, значення λ лише приблизно дорівнює $\lambda = e^{b_0}$.

Тому для визначення *внесків інтенсивних і екстенсивних чинників в економічне зростання* необхідно з рівняння

$$Y_{t=1} = A_{t=1} K_{t=1}^\alpha L_{t=1}^{1-\alpha}$$

знайти значення $A_{t=1}$ (у період часу $t=1$), потім аналогічно з рівнянням виробничої функції для репé оду часу $t=n$ знайти значення $A_{t=n}$.

З виразу

$$\frac{Y_{t=n}}{Y_{t=1}} = \frac{A_{t=n}}{A_{t=1}} \left(\frac{K_{t=n}}{K_{t=1}} \right)^\alpha \left(\frac{L_{t=n}}{L_{t=1}} \right)^{1-\alpha}$$

видно, що зміна виробництва відбулась за період часу, що розглядається, внаслідок:

- 1) зміни ефективності праці в $A_{t=n} / A_{t=1}$ рази;
- 2) зміни масштабів виробництва у $(K_{t=n} / K_{t=1})^\alpha (L_{t=n} / L_{t=1})^{1-\alpha}$ рази, у тому числі внаслідок зміни вартості основних засобів у $(K_{t=n} / K_{t=1})^\alpha$ рази і внаслідок зміни кількості відпрацьованого часу у $(L_{t=n} / L_{t=1})^{1-\alpha}$ рази.

При цьому

$$\frac{\Delta y / y_{инт.}}{\Delta y / y} = \frac{\ln(A_{t=n} / A_{t=1})}{\ln(y_{t=n} / y_{t=1})}, \frac{\Delta y / y_{екст.}}{\Delta y / y} = \frac{\ln(L_{t=n} / L_{t=1})}{\ln(y_{t=n} / y_{t=1})}, \frac{\Delta Y / Y_{инт.}}{\Delta Y / Y} = \frac{\ln(A_{t=n} / A_{t=1})}{\ln(Y_{t=n} / Y_{t=1})},$$

$$\frac{\Delta Y / Y_{екст.}}{\Delta Y / Y} = \frac{\Delta Y / Y_K}{\Delta Y / Y} + \frac{\Delta Y / Y_L}{\Delta Y / Y} = \alpha \frac{\ln(K_{t=n} / K_{t=1})}{\ln(Y_{t=n} / Y_{t=1})} + (1 - \alpha) \frac{\ln(L_{t=n} / L_{t=1})}{\ln(Y_{t=n} / Y_{t=1})}; \lambda = (A_{t=n} / A_{t=1})^{1/(n-1)} - 1.$$

Інколи виробнича функція $Y = AK^{\alpha_1} L^{\alpha_2}$ може даватись у вигляді, коли $\alpha_1 + \alpha_2 \neq 1$. Тобто не застосовується лінійне обмеження $\alpha_1 + \alpha_2 = 1$, а коефіцієнти α_1 і α_2 знаходяться з рівняння

$$\ln Y = \ln A + \alpha \ln K + \beta \ln L.$$

Тоді можна застосувати перетворення $\alpha = \alpha_1 / (\alpha_1 + \alpha_2)$, $1 - \alpha = \alpha_2 / (\alpha_1 + \alpha_2)$, і подальший аналіз здійснювати аналогічно вищевикладеному.

При розробці напрямків рівноправного включення України до європейського економічного простору необхідно відповісти на питання, *чи завжди висока частка внеску інтенсивних факторів в економічне зростання є позитивним явищем*, для чого необхідно знайти частку інтенсивних і екстенсивних факторів в економічному зростанні при збалансованому типі зростання.

Виходячи з (3.4), в також враховуючи, що

$$Y_0 = (1 + \lambda) A_0 [K_0 (1 + \lambda)^{1/(1-\alpha)} (1 + n)]^\alpha [L_0 (1 + n)]^{1-\alpha} = (1 + \lambda)^{1/(1-\alpha)} (1 + n) A_0 K_0^\alpha L_0^{1-\alpha} (1 + n) Y_0,$$

де A_0, K_0, L_0, Y_0 - значення відповідних параметрів у попередній період часу,

$$\text{або } \Delta Y / Y = \Delta K / K = (1 + \lambda)^{1/(1-\alpha)} (1 + n) - 1,$$

отримаємо:

$$(1 + n)(1 + \lambda)^{1/(1-\alpha)} - 1 = \lambda + \alpha [(1 + \lambda)^{1/(1-\alpha)} (1 + n) - 1] + (1 - \alpha)n \quad (3.11)$$

Беручи до уваги (3.11), *частка інтенсивних факторів в економічному зростанні*:

$$\frac{\Delta Y / Y_{инт.}}{\Delta Y / Y} = \frac{\lambda}{(1 + n)(1 + \lambda)^{1/(1-\alpha)} - 1}, \quad (3.12)$$

а частка екстенсивних факторів в економічному зростанні

$$\frac{\Delta Y / Y_{екст.}}{\Delta Y / Y} = \frac{\alpha [(1 + \lambda)^{1/(1-\alpha)} (1 + n) - 1] + (1 - \alpha)n}{(1 + n)(1 + \lambda)^{1/(1-\alpha)} - 1} \quad (3.13)$$

Звідси частка збільшення основного капіталу в економічному зростанні при збалансованому типі зростання

$$\frac{\alpha \Delta K / K}{\Delta Y / Y} = \alpha. \quad (3.14)$$

Частка збільшення ресурсу праці в економічному зростанні при збалансованому зростанні

$$\frac{(1-\alpha)\Delta L / L}{\Delta Y / Y} = \frac{(1-\alpha)n}{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)} - 1}. \quad (3.15)$$

При обмеженні економічного зростання в стані оптимального збалансованого зростання, виходячи з (3.4),

$$(1+n)(1+\lambda_k)^{1/(1-\alpha)} - 1 = \lambda + \alpha[(1+n)(1+\lambda_k)^{1/(1-\alpha)} - 1] + (1-\alpha)[(1+n)/(1+\lambda_l)^{1/(1-\alpha)} - 1] \quad (3.16)$$

Частка інтенсивних факторів в економічному зростанні при обмеженні економічного зростання в стані оптимального збалансованого зростання складає:

$$\frac{\Delta Y / Y_{im.}}{\Delta Y / Y} = \frac{\lambda}{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)} / (1+\lambda_l)^{1/(1-\alpha)} - 1}. \quad (3.17)$$

Частка екстенсивних факторів в економічному зростанні при обмеженні економічного зростання в стані оптимального збалансованого зростання складає:

$$\frac{\Delta Y / Y_{екст.}}{\Delta Y / Y} = \frac{\alpha[(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)} (1+\lambda_l)^{1/(1-\alpha)} - 1] + (1-\alpha)[(1+n)/(1+\lambda_l)^{1/(1-\alpha)} - 1]}{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)} / (1+\lambda_l)^{1/(1-\alpha)} - 1}. \quad (3.18)$$

Можна зробити висновок, що в стані оптимального збалансованого зростання при обмеженні економічного зростання частка інтенсивних факторів в економічному зростанні збільшується залежності від $(1+\lambda_l)^{1/(1-\alpha)}$.

З (3.14), (3.18) витікає, що при збалансованому типі зростання частка економічного зростання, що викликана зростанням капіталу, повинна складати α (темп зростання капіталу дорівнює темпу економічного зростання).

З урахуванням фактору часу функцію Кобба – Дугласа можна представити у вигляді:

$$Y_t = A[K_{t-1}(1+m)]^\alpha [L_{t-1}(1+n)(1+g)]^{1-\alpha}. \quad (3.19)$$

$$\text{Якщо } 1+m' = \frac{1+m}{(1+g)(1+n)}, \quad (3.20)$$

$$\text{то } Y_t = Y_{t-1}(1+n)(1+g)(1+m')^\alpha. \quad (3.21)$$

Таким чином, частка інтенсивних факторів в економічному зростанні країни:

$$\frac{\Delta Y / Y_{инт.}^m}{\Delta Y / Y^m} = \frac{\lambda}{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)}(1+m')^\alpha - 1} \quad (3.22)$$

Частка екстенсивних факторів в економічному зростанні країни:

$$\frac{\Delta Y / Y_{екст.}^m}{\Delta Y / Y^m} = \frac{\alpha[(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)}(1+m')-1] + (1-\alpha)n}{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)}(1+m')^\alpha - 1} \quad (3.33)$$

де Y – обсяг виробництва країни;

m – темп приросту основного капіталу;

m' – відхилення темпу приросту основного капіталу від темпу приросту, який забезпечує незмінність капіталоозброєності з урахуванням ефективності праці

$$\left(m' = \frac{1+m}{(1+g)(1+n)} - 1 \right);$$

g – темп приросту ефективності праці;

n – темп приросту ресурсу праці;

λ – темп приросту сукупної продуктивності факторів (залишок Солоу);

α – частина обсягу виробництва, яку створює основний капітал (еластичність обсягу виробництва до капіталу).

Співвідношення між частками інтенсивних і екстенсивних факторів в економічному зростанні при $\Delta R / R = m$, тобто $\frac{\Delta Y / Y_{инт.}^m}{\Delta Y / Y^m}$, $\frac{\Delta Y / Y_{екст.}^m}{\Delta Y / Y^m}$ і частками інтенсивних і екстенсивних факторів в економічному зростанні при $\Delta K / K = n + g$, можна визначити наступним чином:

$$\frac{\Delta Y / Y_{инт.}^m / \Delta Y / Y}{\Delta Y / Y^m} = \frac{\lambda}{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)}(1+m')^\alpha - 1} / \frac{\lambda}{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)} - 1} = \frac{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)} - 1}{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)}(1+m')^\alpha - 1}, \quad (3.34)$$

$$\frac{\Delta Y / Y_{екст.}^m / \Delta Y / Y}{\Delta Y / Y^m} = \frac{\alpha[(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)}(1+m')-1] + (1-\alpha)n}{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)}(1+m')^\alpha - 1} \left[\alpha + \frac{(1-\alpha)n}{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)} - 1} \right]. \quad (3.35)$$

В тому числі між частками внеску факторів капіталу і праці в економічному зростанні при $\Delta R / R = m$, тобто $\frac{\alpha \Delta K / K^m}{\Delta Y / Y^m}$ і $\frac{(1-\alpha) \Delta L / L^m}{\Delta Y / Y^m}$ і частками внеску факторів капіталу і праці в економічному зростанні при $\Delta K / K = n + g$:

$$\frac{\alpha \Delta K / K^m}{\Delta Y / Y^m} / \frac{\alpha \Delta K / K}{\Delta Y / Y} = \frac{\alpha [(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)}(1+m') - 1]}{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)}(1+m')^\alpha - 1} / \alpha = \frac{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)}(1+m') - 1}{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)}(1+m')^\alpha - 1} \quad (3.36)$$

$$\frac{(1-\alpha)\Delta L / L^m}{\Delta Y / Y^m} / \frac{(1-\alpha)\Delta L / L}{\Delta Y / Y} = \frac{(1-\alpha)n}{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)}(1+m')^\alpha - 1} / \frac{(1-\alpha)n}{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)} - 1} = \frac{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)} - 1}{(1+n)(1+\lambda)^{1/(1-\alpha)}(1+m') - 1}. \quad (3.37)$$

Таким чином, аналіз співвідношення між частками інтенсивних і екстенсивних факторів в економічному зростанні дозволяє стверджувати, що відхилення темпу зростання основного капіталу країни від добутку темпів зростання ефективності праці і ресурсу праці призводить до змін часток факторів зростання в макроекономічному зростанні (табл.3. 3).

Таблиця 3.3

Вплив відхилення темпу зростання основного капіталу від добутку темпів зростання ефективності праці і ресурсу праці

	$\frac{\Delta Y / Y_{\text{інт.}}^m}{\Delta Y / Y}$	$\frac{\Delta Y / Y_{\text{екст.}}^m}{\Delta Y / Y}$	$\frac{\alpha \Delta K / K^m}{\Delta Y / Y^m}$	$\frac{(1-\alpha)\Delta L / L^m}{\Delta Y / Y^m}$
$1+m' > 1$	↓	↑	↑	↓
$1+m' < 1$	↑	↓	↓	↑

Використання викладеної моделі дозволяє визначити напрямки рівноправного включення країн до системи світового господарства і забезпечити максимальне використання міжнародних конкурентних переваг національних економік в умовах лібералізації світогосподарських відносин за допомогою запропонованого механізму регулювання ступеня економічної лібералізації країни в системі міжнародних економічних відносин (рис.. 3.3).

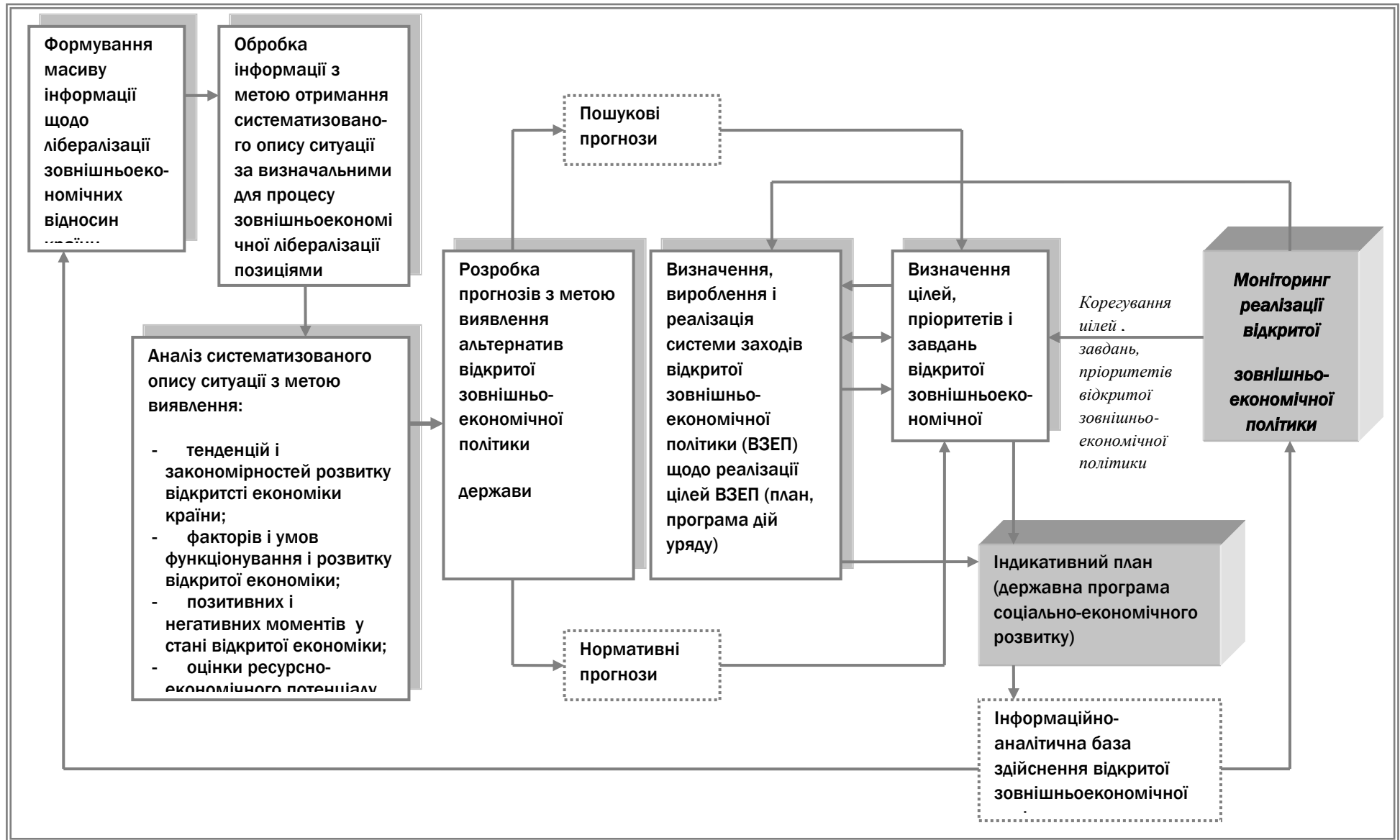

Рис.3.3. Механізм регулювання ступеня економічної лібералізації країни

Висновки до розділу 3

Загальне зниження торговельних бар'єрів, що відбувається в рамках СОТ, створює сприятливе підґрунтя для формування зон вільної торгівлі між країнами. Набуття Україною членства у СОТ дозволило визначити у якості основного напрямку розбудови міжнародної економічної діяльності країн Європейського Союзу і України в контексті економічної лібералізації створення зони вільної торгівлі між Україною і Європейським Союзом, як передумови поступового входження України до європейського економічного простору через механізм Європейської економічної зони (за прикладом Швейцарії, Норвегії, Ісландії та Ліхтенштейну). Взаємодія національної економіки і економік країн ЄС в рамках інтеграційного процесу прискорює лібералізацію зовнішньоекономічних зв'язків як наслідок узгодження рівня протекціонізму економік країн - учасниць зазначеного процесу.

У якості перспективних напрямків розвитку економічної взаємодії України і Європейського Союзу визначено такі: 1) підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки; 2) підвищення ступеня використання наявних міжнародних конкурентних переваг; 3) активізація транскордонного співробітництва за участю України; 4) розвиток співробітництва на мікрорівні у високотехнологічних галузях. При цьому розбудова міжнародної економічної взаємодії за вищезазначеними напрямками має базуватись на прогностичних оцінках варіантів розвитку міжнародної економічної діяльності країн.

Підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки має базуватись на визначенні профілю міжнародної спеціалізації України і стимулюванні розвитку відповідних галузей і виробництв ринковими методами, що одночасно дозволить окреслити пріоритетні зміни в структурі національної економіки. Визначено напрямки відповідного державного впливу в сфері податкової політики (адаптація структури податкових платежів, раціоналізація товарного асортименту, раціоналізація поведінки на ринках ресурсів, проникнення в офшорні зони, оптимізація структури витрат

виробництва), кредитно-грошової політики (адаптація інвестиційної політики, адаптація стратегії поводження на фондових ринках, адаптація інноваційної стратегії, адаптація антикризової стратегії), митної політики (адаптація структури експортно-імпортних торгових операцій, пріоритетний розвиток експортоорієнтованих і імпортозаміщуючих виробництв, використання можливостей вільних економічних зон всередині країни і за кордоном), антимонопольної політики (забезпечення відсутності в економічній діяльності ознак домінування, контроль ведення справ на основі добросовісної конкуренції, обґрунтування відповідності трансакцій економічного агента нормам антимонопольного законодавства).

З метою підвищення ступеня використання наявних міжнародних конкурентних переваг запропоновано *механізм використання міжнародних конкурентних переваг національної економіки*.

На основі аналізу чинників активізації транскордонного співробітництва країн Європейського Союзу і України (наявність спільних транскордонних проблем; необхідність гармонізованого міжнародного розвитку прикордонних територій в умовах глобалізації та інтеграції; необхідність розвитку транспортної, інформаційної, підприємницької інфраструктури; потреби розвитку туристичної сфери; спільні проблеми в сфері екології та охороні довкілля; необхідність розвитку науки, освіти, культури та ін.) виділено *напрямки розбудови політики ТКС України з країнами ЄС*: удосконалення нормативно-правового забезпечення ТКС і його узгодження з партнерами – країнами-членами ЄС; створення відповідного органу для координації ТКС на державному, регіональному та мікрорівні; впровадження стратегічного планування та прогнозування ТКС України і країн ЄС; створення спільних інституцій ТКС тощо.

Формування дворівневої політики розвитку транскордонного співробітництва України (політики держави щодо розвитку ТКС та власної політики прикордонних регіонів), яке відбувається переважно в рамках єврорегіонів, має базуватись на приведенні організаційної структури останніх до європейських норм відповідно до загальних принципів регіональної політики ЄС, органічно поєднуватись зі Стратегією економічного розвитку України на 2012-

2017рр. «Шляхом європейської інтеграції» та Державною політикою регіонального розвитку до 2020р. Загальними принципами регіональної політики транскордонного співробітництва повинні стати загальні принципи регіональної політики ЄС.

Розвиток співробітництва на мікрорівні у високотехнологічних галузях має здійснюватись на основі створення умов для розбудови в Україні інформаційного суспільства з урахуванням Програми Європейської комісії з метою інтеграції України до Європейського Союзу та на основі забезпечення участі України у міжнародних науково-технологічних і науково-освітніх програмах.

На основі проведеного дослідження розроблено *економіко-математичну модель збалансованого економічного зростання країни в системі світового господарства*, яка дозволяє визначити вплив інтенсивних і екстенсивних факторів виробництва на макроекономічне зростання.

На основі аналізу співвідношення між частками інтенсивних і екстенсивних факторів в економічному зростанні встановлено, що відхилення темпу зростання основного капіталу країни від добутку темпів зростання ефективності праці і ресурсу праці призводить до змін часток факторів зростання в макроекономічному зростанні.

Використання даної моделі дозволяє визначити напрямки рівноправного включення країн до системи світового господарства і забезпечити максимальне використання міжнародних конкурентних переваг національних економік в умовах лібералізації світогосподарських відносин.

Результати, отримані за допомогою економіко-математичної моделі збалансованого економічного зростання країни в системі світового господарства, створюють підґрунтя прийняття оптимальних рішень в рамках запропонованого *механізму регулювання ступеня економічної лібералізації країни в системі міжнародних економічних відносин.*

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок, що з урахуванням особливостей економіки України, найбільш прийнятною формою інтеграції держави до Європейського Союзу і в світогосподарський процес в

цілому є політика відкритої економіки в інтересах розвитку національного господарства.

ВИСНОВКИ

В магістерській роботі вирішено важливу наукову задачу теоретичного обґрунтування напрямків розвитку міжнародної економічної діяльності країн в умовах лібералізації економіки і розробки науково-методичних основ забезпечення рівноправного включення України до системи міжнародних економічних відносин з країнами Європейського Союзу.

У результаті проведеного дослідження зроблено такі висновки.

1. Єдиного підходу до вирішення питань розвитку міжнародної торгівлі не існує. Використання теорій міжнародної торгівлі дозволяє приймати обґрунтовані рішення щодо напрямків міжнародної спеціалізації країн як основи підвищення ефективності використання наявних ресурсів і підвищення міжнародної конкурентоспроможності економіки.

2. Відкритість економіки є показником інтегрованості країни у світову економічну систему, ступеня її залежності від світових ринків і впливу на світові ринки. Передумовами відкритості економіки країни виступають: сприятливий інвестиційний клімат; сприятливе тарифне і нетарифне державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності; доступність внутрішнього ринку для іноземної робочої сили, систем і технологій, інформації та управлінського досвіду.

3. Загальне зниження торговельних бар'єрів в рамках СОТ створює сприятливі передумови для формування зон вільної торгівлі в світі. При цьому фактором, що активізує включення країн – учасниць інтеграційного об'єднання до світової економічної системи в результаті лібералізації міжнародних економічних відносин, виступає регіональна інтеграція.

4. *Лібералізацію економіки* запропоновано трактувати як розширення свободи економічної діяльності господарюючих суб'єктів внаслідок поступового скасування кількісних обмежень у зовнішній торгівлі між країнами, уніфікації умов здійснення міжнародної економічної діяльності.

5. В умовах, коли внаслідок лібералізації міжнародної економічної діяльності використання протекціоністських заходів набуває нового якісного змісту, основними функціями державного регулювання лібералізації економіки є такі: забезпечення міжнародної конкурентоспроможності економіки; регулювання зовнішньоекономічних відносин; розробка і регулювання науково-технічної, інвестиційної і соціальної політики держави відповідно до міжнародних стандартів; захист внутрішнього товаровиробника і пріоритетних виробництв; розробка і регулювання політики транскордонного співробітництва, розробка і реалізація інтеграційної політики держави; захист інтересів товаровиробників і держави на зовнішніх ринках.

6. На формування відкритості економік країн Європейського Союзу впливає активізація внутрішніх і зовнішніх протиріч в процесі розширення об'єднання, як наслідок відмінностей у рівнях економічного розвитку і внутрішньоекономічній структурі країн-членів, що посилює вимоги Євро-комісії щодо економічної і політичної адаптації господарств країн - кандидатів на вступ до ЄС.

7. Незважаючи на те, що фактично Україна відповідає критеріям і вимогам вступу до ЄС, а ЄС є найбільшим торгівельним партнером України, внаслідок застосування економічних, політичних, інституціональних та інших обмежень з боку Євросоюзу Україна віднесена до країн, які є потенційним претендентами на членство в ЄС з віддаленою перспективою. За даних умов доцільною на сучасному етапі є розбудова бігравітаційної моделі міжнародної економічної взаємодії України.

8. Основним завданням зовнішньоекономічної політики України в умовах пріоритетності європейського напрямку міжнародної інтеграційної взаємодії і лібералізації міжнародних економічних відносин має стати забезпечення розвитку зовнішньої торгівлі послугами (у 2012р. питома вага експорту послуг до країн ЄС у загальному обсязі експорту послуг України складала 33%, імпорту – 52,1%); розбудова міжнародного інвестиційного співробітництва (обсяг прямих інвестицій в економіку України з країн ЄС в 2012р. становив 77,8% загального

обсягу інвестицій в Україну, обсяг прямих зарубіжних інвестицій України в країні ЄС - 95,6% загального обсягу прямих зарубіжних інвестицій).

9. Напрямами розвитку економічної взаємодії України і країн Європейського Союзу в умовах лібералізації міжнародних економічних відносин є такі: підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки (має базуватись на визначенні профілю міжнародної спеціалізації України і стимулюванні розвитку відповідних галузей і виробництв); підвищення ступеня використання наявних міжнародних конкурентних переваг (розроблено *механізм використання міжнародних конкурентних переваг національної економіки*); активізація транскордонного співробітництва за участю України (виділено напрямки розбудови політики ТКС України з країнами ЄС); розвиток співробітництва на мікрорівні у високотехнологічних галузях (має здійснюватись на основі створення умов для розбудови в Україні інформаційного суспільства відповідно до Програми Єврокомісії).

10. На основі проведеного дослідження розроблено *економіко-математичну модель збалансованого економічного зростання країни в системі світового господарства*, яка дозволяє визначити вплив інтенсивних і екстенсивних факторів виробництва на макроекономічне зростання як передумову забезпечення міжнародної конкурентоспроможності економіки країни.

11. Напрямки рівноправного включення країн до світового господарства на основі збалансованого економічного зростання країни в системі міжнародних економічних відносин дозволяє визначити запропонований *механізм регулювання ступеня економічної лібералізації країни*, який базується на прогностичних оцінках варіантів розвитку відкритої зовнішньоекономічної політики держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України: Ухвалена на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. —К.: Преса України, 1997. — 80 с.
2. Закон України «Об иностранных инвестициях» // Деловая Украина. – 27 марта 1996.
3. Закон України «Про єдиний митний тариф» від 05.02.92 № 2097 – XII.
4. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» №959-XII від 16.04.1991р. зі змінами і доповненнями.
5. Закон України «Про комплексну програму утворення України як транзитної держави у 2002-2010 роках» // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - №24. – С.626.
6. Закон України «Про ратифікацію Кредитної угоди між Україною і Європейським співтовариством про надання Україні позики в сумі 200 млн. ЕКЮ» від 11.07.1996 // Голос України. – 1996. – 16 лип.
7. Наказ Мінекономіки від 21.12.2001 за №312 «Про обов'язкове погодження проектів нормативно-правових актів з питань реформування зовнішньоторговельного режиму України з Міжвідомчою комісією з питань вступу України до СОТ».
8. Наказ Міністерства юстиції України від 1 листопада 2000 року № 762 / 4983 «Про затвердження Положення про Центр порівняльного права».
9. Постанова Верховної Ради України «Про інформацію Кабінету Міністрів України про хід виконання заходів щодо вступу України до Світової організації торгівлі» № 1054- IV від 9 липня 2003р.
10. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993р. № 3360-XXII.
11. Постанова Верховної Ради України «Рекомендації парламентських слухань про стан підготовки до вступу України до Світової організації торгівлі» № 780-IV від 18 листопада 2003р. №1313 / 2003.

12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження механізму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 12 червня 1998р. № 852 (Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 1666 від 21.10.1998р., №694 від 24.04.1999, № 367 від 23.04.2001, № 1006 від 09.08.2001).
13. Програма заходів щодо завершення вступу України до Світової організації торгівлі. – К., Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України, 2002. – 15 с.
14. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.05.2002 за № 248 «Про затвердження заходів щодо інформаційного забезпечення процесу вступу України до Світової організації торгівлі» – Офіційний вісник України №20, с.90, ст.990, 31.05.2012.
15. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.11.2012 за № 656 «Про затвердження Плану заходів щодо підготовки до чергового раунду двосторонніх переговорів та наступного засідання Робочої групи з розгляду заявки України про вступ до СОТ».
16. Указ Президента України «Про призначення спеціального представника Уряду України при Генеральній угоді з тарифів і торгівлі» № 115 від 28 березня 1994р.
17. Указ Президента України «Про затвердження Концепції трансформації митного тарифу України на 1996-2005рр. відповідно до системи ГАТТ/СОТ» №255 від 6 квітня 1996р.
18. Указ Президента України «Про заходи щодо вдосконалення кон'юнктурно-цінової політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності» від 10.02.96 №124/96.
19. Указ Президента України «Про міжвідомчу комісію з питань вступу України до Світової організації торгівлі» №619 від 4 червня 1999р.
20. Указ Президента України «Про призначення заступників спеціального представника Уряду України при Генеральній угоді з тарифів і торгівлі» № 338 від 29 червня 1994р.
21. Указ Президента України «Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу» від 14 вересня 2010 року №1072.

22. Указ Президента України 05.09.2001 за №797 «Про додаткові заходи щодо прискорення вступу України до Світової організації торгівлі». – Урядовий кур'єр №165, 13.09.2001.
23. Указ Президента України від 05.02.2002 за №104 «Про Програму заходів щодо завершення вступу України до Світової організації торгівлі». – Офіційний вісник України №6, с.113, ст. 242, 22.02.2002.
24. Указ Президента України від 24 лютого 1998 №148 «Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) і вдосконалення механізму співробітництва з Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом)» (зі змінами, внесеними указами Президента України від 02.09.99 № 1104, від 12.04.00 №587, від 12.11.01 №1063, від 26.11.01 №11460).
25. Аكوпова Е.С., Воронкова О.Н., Гаврилко Н.Н. Мировая экономика и международные экономические отношения. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2000. – 416 с.
26. Андрійчук В. Вектори розвитку зовнішньоекономічної політики в контексті стратегії економічного і соціального розвитку України // Політика і час. – 2004. – №7-8. – С. 3-12.
27. Анистратенко Н.В. Оцінка інвестиційного клімату України та мотивація іноземних інвесторів // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: Сб. науч. тр. – Донецк: ДонНУ, 2001. – с. 85-88.
28. Бакаєв О.О., Пирожков С.І., Евенко В.Л. Міжнародні транспортні коридори – пріоритет української економічної перспективи // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Україна в ХХІ ст.: Концепції та моделі економічного розвитку: Щорічник наук. пр. – 2001. – Вип. 23. – С.474-491.
29. Безчасний Л., Онишко М. Тенденції на світовому ринку капіталів та їх вплив на інвестиційну діяльність в Україні // Економіка України. – 2002. - №3.
30. Белінська Я. Формування пріоритетів економічного розвитку України // Актуальні проблеми економіки, 2003, № 2.

31. Боднар І. Міжнародна інформація. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2006. – 216с.
32. Борданов С.В. Інтеграція України до світового господарства шляхом формування національної транспортної мережі // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Часть 1. – Донецк, 2005. – С. 411-416.
33. Бочан І.О., Михасюк І.Р. Глобальна економіка. – К.: Знання, 2007. – 403с.
34. Бураковський І. Теорія міжнародної торгівлі. – К.: Основи, 1996. – 241с.
35. Валдайцев С.В. Управление инновационным бизнесом/ – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 343 с.
36. Вітер І. Трансформація місця та ролі держави в умовах глобалізації розвитку // Вісн. Терноп. Акад. нар. Госп-ва. – 2002. - № 8-12. – С.30-37.
37. Внешнеэкономическая деятельность предприятия / под ред. Р.И.Хасбулатова, В.М.Попова. – М.: Междунар. Отношения, 2001. – 544с.
38. Волощенко Л.М. Факторы, определяющие приток инвестиций в развитие предприятий // Матеріали науково-практичної конференції молодих вчених “Фінансово-кредитна система України: проблеми та шляхи їх вирішення”. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 125-127.
39. Геєць В. Інтеграція через спеціалізацію // Політика і час. – 1996. - №4. – С.30-36.
40. Глобалізація і безпека розвитку / О.Г.Білорус, Д.Г.Лук'яненко та ін.; Керівник авт. Колективу і наук. ред. О.Г.Білорус. – К.: КНЕУ, 2001. – 733с.
41. Гончаренко Н., Пихтіна М. Геопросторова стратегія України: проблеми та перспективи інтеграції до Євросоюзу // Геопросторова стратегія України та її регіонально-інтеграційне спрямування: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2008. – С. 26-28. (0,2 д.а./ 0,1д.а.)
42. Гончаренко Н.І. Інтеграційний вектор України: гравітаційна модель зовнішньої торгівлі країн Європейського Союзу та України // Актуальні проблеми економіки. – 2008. - №1. - С.78-84. (0,4 д.а.)

43. Гончаренко Н.І. Міжнародна економічна співпраця України з державами ЄС // Проблеми та перспективи економічного розвитку і міжнародної інтеграції: збірник наукових праць наукової конференції молодих вчених та студентів—Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – С. 128-128. (0,2 д.а.)
44. Гончаренко Н.І. Регіонально-інтеграційне спрямування України: міжнародне економічне співробітництво з державами Євросоюзу // Економіст. – 2008. - №5. – С.62-65. (0,5 д.а.)
45. Градов А.П. Национальная экономика. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2005. – 240с.
46. Громенкова С.В., Кузнєцов В.Г. Інноваційний та інвестиційний процеси – основа економічного зростання в Україні // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сб. науч. тр. – Донецк: ДонНУ, 2001. – С. 242-243.
47. Дадалко В.А. Мировая экономика. – Мн.: «Ураджай», «Интерпресссервис», 2001. – 592с.
48. Дахно І.І. Міжнародна торгівля. – 2-ге вид., допов. – К.: МАУП, 2004. – 312с.
49. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 768с.
50. Дідківський М.І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства. – К.: Знання, 2006. – 462с.
51. Динис Г.Г., Дербак В.І., Сюсько І.М. Транскордонне співробітництво України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки.: Міжвід. зб. наук. праць – 2001. – Вип..10. – С.110-127.
52. Додатковий протокол до європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами та органами влади від 09.11.1995р.; Протокол №2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами та властями, який стосується міжтериторіального співробітництва 06.05.1998р. – Страсбург.
53. Доклад о мировых инвестициях // www.unctad.org/wir
54. Долголев В.Б. Закономерности экономической интеграции. – Мн., 2000. – 116с.

55. Долішній М. Україна – ЄС перспективи регіональної інтеграції // Вісник Тернопільської академії народного господарства: Спеціальний випуск. – Тернопіль, 2001. – С. 136-142.
56. Долішній М.І. Розвиток міжрегіонального співробітництва в Україні: організаційний та інноваційний аспекти // Регіональна економіка. – 2002. - №4. – С.316-318.
57. Дробот Г.А. Меняющаяся роль государства в мировой экономике XX века // Вест. Моск. ун-та. – 2002. - №3. – С.25-40.
58. Европейский комитет статистики, ЕБРР, Экономический отчет, Атлас мировой промышленности, Национальная статистика // National Statistics, Institut der Deutschen Wirtschaft, IMD,OECD,IWN,WHW.
59. Економіка зарубіжних країн / За ред. Козака Ю.Г., Ковалевського В.В., Ржепішевського К.І. – Київ: ЦУЛ, 2003. – 262с.
60. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3 / Редкол.: С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
61. Економічні проблеми ХХІ століття: міжнародний та український виміри / За ред. С.І.Юрія, Є.В.Савельєва. – К.: Знання, 2007. – 595с.
62. Експертна доповідь «Україна в 2012р.»: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку // [http: www.niss.gov.ua](http://www.niss.gov.ua)
63. Європейська інтеграція: крок за кроком. – К.: Посольство Великої Британії, 2001 – 215 с.
64. Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейської інтеграції. \ За ред. С. Максименка. – К.: Міленіум, 2001 – 243с.
65. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура. Пер. с англ. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 607с.
66. Киреев А.П. Международная экономика: В 2 ч. – Ч.1: Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. – М.: Международные отношения, 1997. – 575 с.
67. Козак Ю.Г., Ковалевський В.В., Ржепішевський К.І. Міжнародна економіка: в питаннях і відповідях. – К.: «Центра навчальної літератури», 2004. – 676с.

68. Козак Ю.Г., Лук'яненко Д.Г., Макогон Ю.В. та ін. Міжнародна економіка: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 672 с.
69. Козик В.В., Панкова Л.А., Даниленко Н.Б. Міжнародні економічні відносини. – 6-те вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 406с.
70. Колеснікова Н.І. Аналіз сучасного стану зовнішньоторговельних взаємовідносин України // Вісник ХНУ Серія Економіка. – 2003. – № 608. – С.201-204.
71. Колеснікова Н.І., Дьоміна Ю.В. Зовнішньоторговельний та інвестиційний аспекти розвитку ЗЕВ України та Європейського Союзу // Вісник ХНУ Серія Економіка. – 2004. - № 634 – С.278-280.
72. Колеснікова Н.І. Аналіз сучасного стану та перспективи розвитку зовнішньоторговельних відносин України з державами ЄС: металургійний сектор // Четверта Міжнародна науково-практична конференція "Соціально-економічні реформи в контексті інтеграційного вибору України": Збірник наукових праць. – Том 2. - Дніпропетровськ: ПДАБА, 2007. – С.74-76.
73. Колеснікова Н.І. Геопросторова організація зовнішньої торгівлі регіонів України // Матеріали науково-практичної конференції молодих науковців «Міжнародне економічне співробітництво і регіоналістика» (м.Харків, 23 грудня 2004 р.) та круглого столу «Зовнішньоекономічна діяльність країн» (18 листопада 2004 року). – Харків: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2005. – С.18 -19.
74. Колеснікова Н.І. Зовнішньоторговельні взаємовідносини України та Європейського Союзу // Економіка АПК. – 2004. - №2. - С.149-152.
75. Колеснікова Н.І., Московкин В.М. Матричний аналіз взаимной торгівлі стран ЕС // Бизнес-Информ. – 2002. – №3-4. - С.35-38.
76. Колеснікова Н.І., Московкин В.М. Матричний аналіз розвитку договорно-правової бази двустороннього внешнеэкономического сотрудничества Украины со странами ЕС // Бизнес - Информ. – 2007. – №1-2. - С.26-29.
77. Колеснікова Н.І., Московкин В.М. Матричний аналіз товарно-страновой структури внешней торгівлі: на примере України и стран ЕС // Актуальні проблеми економіки. – 2007. - №3. - С.26-36.

78. Колесникова Н.И., Московкин В.М., Рилач Н.М. Гравитационная модель для внешней торговли Украины со странами ЕС // Бизнес-Информ. - 2007. – №7. - С.26-33.
79. Колесникова Н.И., Московкин В.М. Наукометрический анализ библиографических описаний украинских авторефератов диссертаций по специальности «Мировое хозяйство и международные экономические отношения» // Актуальні проблеми економіки. – 2007. - №7. - С.3-8.
80. Колеснікова Н.І. Розширення зовнішньоекономічних зв'язків України в умовах глобалізації національного середовища // Збірник тез доповідей другої міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених “Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації” - Тернопіль: Економічна думка, 2005. – С. 45 - 47.
81. Кочетов Э.Г. Геоэкономика (Освоение мирового экономического пространства). – М.: Изд-во БЕК, 1999. – 480с.
82. Кравченко В.О., Анісімов А.Є. Деякі аспекти соціально-економічного розвитку України в контексті участі у процесах міжнародної економічної інтеграції // Проблемы развития внешнеэкономических связей и иностранных привлеченных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов. – 2007.– С. 195 – 203.
83. Кузьминов Я. И. Институциональная экономика. Лекции по институциональной экономике // <http://www.hse.ru>
84. Кухарська Н.О., Харічков С.К. Міжнародна економічна діяльність України. – «Одиссей», 2006 – 456с.
85. Ламбен Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива: Пер. с франц. – СПб: Наука, 1996. - 642с.
86. «Лібералізація міжнародних операцій з послугами». Довідник / ЮНКТАД, Світовий банк, – К.: 1994.
87. Липов В.В. Міжнародна економіка: світова економіка та міжнародні економічні відносини. Модуль 1. Світова система господарювання. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 368с.

88. Липов В.В. Міжнародна економіка: світова економіка та міжнародні економічні відносини. Модуль 2. Міжнародні ринки та форми міжнародної економічної взаємодії. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 368с.
89. Лук'яненко Д.Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності. – К.: КНЕУ, 2005. – 204с.
90. Лук'яненко Д.Г., Білошاپка В.А. Концепція інвестиційних полів в аналізі впливу іноземного капіталу на розвиток виробничо-експортного потенціалу. – К.: КНЕУ, 1995. – 394с.
91. Мазуренко В.І. Міжнародна економіка і політика / В кн. Світова економіка. – К.: «Либідь», 2007. – С. 601-629.
92. Макогон Ю.В. Позиция Украины в системе мирового хозяйства с учетом вызовов современности // Проблемы развития внешнеэкономических связей и иностранных привлеченных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов. – 2007.– С. 4 – 9.
93. Макогон Ю.В., Ляшенко В.И. Формы и направления межрегионального трансграничного сотрудничества. – Донецк, 2002. – 271с.
94. Макогон Ю.В., Ляшенко В.І., Кравченко В.О. Регіональні економічні зв'язки і вільні економічні зони: Підручник. – Донецьк: ДонНУ, 2005. – 541 с.
95. Малий І.Й. Інституціональні чинники державного управління економікою / Стратегія економічного розвитку України: Наук. збірник. – К.: КНЕУ, 2002. – Вип. 6 – 547с.
96. Международная экономика. Учебное пособие / Ю.В. Макогон, В.С. Миронов, Н.А. Бударина. Под ред. проф. Ю.В. Макогона. Донецк, ИД, 2005. – 328 с.
97. Международные экономические отношения / Под ред. И.П.Фаминского. – 2-е изд., еперраб и доп. – М.: Экономистъ, 2004. – 880с.
98. Мельник Т.М. Міжнародна торгової товарами в умовах глобальної конкуренції. – К.: Київ. Нац. торг.-ек. ун-т, 2007. – 396с.
99. Методично-нормативний посібник з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу / Міністерство юстиції України. Під. Заг. Ред. Міністра юстиції України С.Станік. – К.: Логос, 2000. – 120 с.

100. Міжнародна економіка / А.П.Румянцев, Г.Н.Климко, В.В.Рокоча та ін. За ред. А.П.Румянцева. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – 479с.
101. Міжнародна економіка / За ред. Козака Ю.Г., Новицького В.М. – Київ: АртЕк, 2002 – 342с.
102. Міжнародні організації / За ред. О.С. Кучика. – К.: Знання, 2005. – 497с.
103. Міжнародні організації: Навч. посібник/ Під ред. проф. Ю.В.Макогона. – Одеса, 2001. – 288с.
104. Мікула Н.А. Єврорегіони: Досвід та перспективи. – Л., 2003. – 239с.
105. Мікула Н.А. Перспективи участі областей України в Єврорегіонах // Економіка промисловості. – 2003 . - №1. – С.34-39.
106. Міль Дж. С. Основи політичної економії. – М.: 1980. Т.ІІ. – 568с.
107. Нариси з історії дипломатії України / За ред. В.А.Смоля. – К.: Альтернативи, 2001. – 736 с.
108. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України. – К.: КНЕУ, 2003. – 948с.
109. Овчинников Г.П. Международная экономика. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1999. – 562с.
110. Одягайло Б.М. Міжнародна економіка. – К.: Знання, 2005. – 397 с.
111. Осика С.Г., Оніщук О.В., Осика А.С. Пятницький В.Т., Штефанюк О.В. Інституціональні та процедурні механізми системи ГАТТ/СОТ у регулюванні світової торгівлі. – К.: УАЗТ, 2000 – 288с.
112. Офіційний сайт Міжвідомчої комісії з питань вступу України до СОТ – www.wto.gov.ua.
113. Панчишин С., Сохацька А. Теоретичні основи інституційного аналізу економіки / В кн. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / За ред. З.Ватаманюка. – Львів: «Новий світ – 2000», 2005. – С.11-88.
114. Пахомов Ю.М., Лук'яненко Д.Г., Губський Б.В. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі. – К.: Україна, 1997. – 237с.

115. Пашин С.Т. Функционирование транснациональных компаний: организационно-экономическое обеспечение. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. – 318с.
116. Передерій О.С. Міжнародні економічні відносини. – К.: Знання 2008. – 264с.
117. Перехідна економіка / В.М.Геєць, Є.Г.Панченко, Е.М.Лібанова та ін.; За ред. В.М.Гейця. – К.: Вища школа, 2003. – 591с.
118. Проблеми та перспективи інтеграції України до ЄС // Національна безпека і оборона. – 2001. - №1. – С.15-18.
119. Пропозиції до концепції наближення законодавства України до законодавства ЄС // Український консулт. центр з питань законодавства ТАСІС. – К., 1999. – 13 с.
120. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / За ред. С.Максименка. – К.: Логос, 2000. - 171с.
121. Рилач М.Н. Світовий ринок технологій / В кн. Світова економіка. – К.: «Либідь», 2007. – С. 213 – 236.
122. Рогач О.І. Міжнародні інвестиції. Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій. – Київ: Либідь, 2005. – 720с.
123. Розширення Євроейського Союзу та зовнішньоторговельна політика України // [http: www.policy.hu](http://www.policy.hu)
124. Румянцев А.П., Башинська А.І., Корнілова І.М., Коваленко Ю.В. Міжнародна торгівля. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 376с.
125. Румянцев А.П., Климко Г.Н., Рокоча В.В. Міжнародна економіка / За ред. А.П.Румянцева. – К.: Знання-Прес, 2004. – 347 с.
126. Рут Ф.Р., Філіпенко А.С. Міжнародна торгівля та інвестиції. – К.: Основи, 1998 – 768с.
127. Савчук В.С., Зайцев Ю.К., Малий І.Й. та ін. Трансформаційна економіка / За ред. В.С.Савчука, Ю.К.Зайцева. – К.: КНЕУ, 2006. – 612с.
128. Сальваторе Д. Международная экономика. Пер. с англ. – М.: Риа «ПК», 1998. – 865 с.
129. Світова економіка / Філіпенко А.С., Будкін В.С., Рогач О.І. та ін. – Київ: Либідь, 2007. – 640с.

130. Світова та Європейська інтеграція: організаційні засади. / За заг. Ред.. Я.Й.Малика, М.З.Мальського / Львівський НУ ім. І.Франка, Філіал Укр.. Акад..лерж. управ. При Президентові України. – Л., 2001. – 402 с.
131. Сіваченко І.Ю., Козак Ю.Г., Єхануров Ю.І. та ін. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств / За ред. Сіваченка І.Ю., Козака Ю.Г., Єханурова Ю.І. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 456с.
132. Сколенко А.К. Глобальные резервы роста. - К.: «Интеллект», 2002. – 427с.
133. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України. – К.: Логос, 1999. – 539с.
134. Спицын А. Экономическая интеграция и стратегия развития Евразийского Сообщества // Экономист. – 2003. - №5. – С.13-20.
135. Статистичний щорічник України 1996-2007рр.
136. Сторонянська І. Механізм державного регулювання транскордонного співробітництва // Регіональна політика та механізми її реалізації / За ред. акад. НАН України М.І.Долішнього. – К.: Наукова думка, 2003. – С.339-345.
137. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації. Монографія / За ред. Лук'яненко Д.Г. – Київ: КНЕУ, 2001.
138. Студенніков І. Транскордонне співробітництво та його місце в регіональному розвитку // Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / За ред. С.Максименка. – К.: Логос, 2000. – С.138-167.
139. Терехов А.В. Свобода торгівлі. Анализ опыта зарубежных стран. – М.: Экономика, 1991. – 203 с.
140. Угода про партнерство та співробітництво. / Повний текст Угоди, підписаної між ЄС та Україною в Люксембурзі 16.06.1994 р. – К.: Представництво Європейської комісії в Україні, 1995. – 45 с.
141. Україна – ЄС: Проблеми зовнішньоекономічної діяльності та перспективи співробітництва // Тези доп. міжн. наук.-практ. конф. (22-23 листопада 1995 р.): – К.: Торгово-екон. ун., 1995. – 204 с.
142. Україна і СОТ: аспекти зближення // Урядовий кур'єр. – 2003. – березень.
143. Україна та країни СНД. – К., 2004. – 676 с.
144. Улахович В.Е. Международные организации: Справочное пособие. – М.: АСТ; Мн.: Харвест, 2005. – 400с.

145. Ульямсон О. Частная собственность и рынок капитала // ЭКО. – 1993. - №5. – С.46-59.
146. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку. Монографія: у 2 т. – Т.1 / Д.Г.Лукьяненко, А.М.Поручник, Л.Л.Антонюк та ін.; За заг. ред. Д.Г.Лукьяненка, А.М.Поручника. – К.: КНЕУ, 2006. – 816с.
147. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: у 2 т. – Т.ІІ / Д.Г.Лукьяненко, А.М.Поручник, Л.Л.Антонюк та ін., За заг. ред. Д.Г.Лукьяненка, А.М.Поручника. – К.: КНЕУ, 2006. – 592с.
148. Федан Р. Регіональні фактори активізації транскордонної співпраці Польщі та України: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2003 – 336с.
149. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: історія. – К.: Либідь, 2006. – 392с.